

Kulturmiljøverdiens mange betydninger

En diskursanalytisk undersøkelse av verdier knyttet til nyere tids bygningsarv

Jesper August Johansen Gulliksen

Masteroppgave i arkeologi

Våren 2022

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

Illustrasjon på forside: Jonas Fagerberg

Forord

Interessen for kulturmiljøforvaltningen begynte for alvor da jeg var så heldig å få være i praksis i Kulturmiljøavdelingen i Klima- og miljødepartementet høsten 2020. Her fikk jeg erfare hvor viktig det politiske er, om alle hensyn som skal tas og vanskelige beslutninger som må gjøres. Opp i alt dette er verditeori helt avgjørende. Jeg vil rette en stor takk til arkeologene som fulgte meg opp; Hege Skalleberg Gjerde, Ronny Henriksen og Terje Birkrem Hovland. Takk for at dere inkluderte meg i deres arbeidsoppgaver, viste meg tillitt og introduserte meg for kulturmiljøforvaltningens verden. Jeg vil også takke ekspedisjonssjef Frode Tarjei Selman og avdelingsdirektør Jan Mathys Truyen for å ha turt å satse på en praksisstudent og for å ha inkludert meg i både formelle og uformelle møter.

Den største takken rettes til min veileder, førsteamanuensis Þóra Pétursdóttir. At du har vist interesse og engasjement for prosjektet har alltid vært en viktig drivkraft og jeg setter stor pris på all kunnskap du har delt med meg det siste året. Takk for at du introduserte meg for den fascinerende verden som er nettverksteori, symmetri og diskurs. For tingenes verden, for samtidsarkeologien. Du har definitivt bidratt til å forme min faglige interesse i arkeologien.

Det er også andre fagansatte på arkeologi jeg vil uttrykke min takknemlighet til. Takk til professor Ingrid Fuglestvedt og førsteamanuens Julie Lund for nyttige innspill og kommentarer. Også takk til førsteamanuens Unn Pedersen og førstelektor Knut Ivar Austvoll for å ha vist interesse for prosjektet og for samarbeid på ulike konferanser, som fine avbrekk opp i det hele.

Samtlige av mine medstudenter fortjener en takk. Vi har vært en stor, men samlet gjeng. Det har alltid vært en glede å jobbe ved siden av dere; Marie, Serine, Ingvild og Sigrún, og ikke minst titte ut mot prestegårdens stadige påfunn i hagen. Takk, Mikkel, for interessen til prosjektet og for memes. Dette fortjener Ivar også en takk for, sistnevnte altså. Takk til Anastasia, Kristine og Nora for stadige stein, GIS- og isotop-samtaler jeg ikke har kunnet bidratt noe med. Dette har vært en fine distraksjoner. Sammen med Josefine, Weronika, Marius, Astrid, Morten, Henriette, Amanda, Per Martin og Katrine vil jeg takke for et fantastisk studiemiljø, med både faglige og useriøse samtaler og aktiviteter. Som Unn så fint påpekte en gang; vi blir jo alle kollegaer en dag. Uansett hvor vi alle ender opp så har vi har virkelig lagt et godt fundament for dette.

Oslo, mai 2022

Jesper A. J. Gulliksen

Abstrakt

I denne oppgaven går jeg i kjernen på kulturmiljøforvaltningen og undersøker på hvilken måte kulturmiljøverdiene er brukbare redskaper i dagens forvaltningspraksis. Verdibegrepene er selve grunnlaget for å forvalte og bevare kulturminner og kulturmiljøer. Begrepene anvendes i offentlige strategier og lovverk, men har de siste årene vært gjenstand for voksende kritikk. Det pekes blant annet på at verdibegrepene ikke blir utdypet, at de blandes med andre fagtermer i offentlige dokumenter og at enkelte begreper unngås i praksis. Samtidig legges det stadig større press på kulturminnene som følge av samfunnsutviklingen. Det er derfor etterspurt en dypere diskusjon over verdigrunnlaget, og det er denne diskusjonen som er oppgavens anliggende.

Materialet for oppgaven er uttalelser gjengitt i sakspapirer fra bygge- og rivesaker i Oslo indre by. Sakene gjelder bygninger fra 1850-1950. Alle sakene ble vedtaksfattet i 2021 og inneholder uttalelser fra Byantikvaren, tiltakshavere og Plan- og bygningsetaten. Med utgangspunkt i diskursteoriens begrepsapparat undersøker jeg hvilke argumenter som knyttes til plan- og bygningslovens verdibegreper; nemlig arkitektonisk, historisk og kulturell verdi. På den måten finner jeg ut hva disse begrepene *faktisk* betyr og diskuterer hvordan de kan bli avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv. Jeg gir også forslag til forklaringer bak disse tre begrepene.

Verditeori er i norsk sammenheng preget av det antroposentriske synet på verdier som menneskebestemt og dermed et subjektivt anliggende. Jeg argumenterer derimot med at de fysiske bygningene også er en del av diskursene og at det er på tide å anerkjenne bygningene som ting med kraft til å påvirke mennesket. Utgangspunktet er at demokratiseringen av forvaltningen også tvinger fram et demokrati utvidet til tingene. Gjennom analysene knytter jeg derfor både abstrakte/ subjektive verdier og objektive/ materielle uttrykk opp mot de lovfestede verdibegrepene. På den måten mener jeg å kunne vise hvordan teori og praksis kan forenes, og videre hvordan bygningene får verdi og mening som kulturminner. Jeg konkluderer med at denne anerkjennelsen er en viktig forutsetning for at de lovfestede verdibegrepenes mange betydninger kan reduseres til å bli tydeligere og at vi ikke lenger kan frigjøre oss fra de fysiske tingene- vi må heller undersøke våre relasjoner med dem.

Innholdsfortegnelse

Forord	II
Abstrakt	III
Forkortelser	VII
Figurer	VIII
Tabeller	IX
1. Introduksjon	1
1.1. Avgrensning.....	3
2. Verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen	5
2.1. Frigjøring og forakt.....	5
2.2. Verdibegrepene blir institusjonalisert.....	7
2.3. Flere kulturminner, flere verdier.....	9
2.4. Vår tids kulturmiljøverdier.....	11
2.5. Hvordan har verdibegrepene utviklet seg over tid?.....	14
3. Bygningsvernets verditeori	16
3.1. Hva er kulturmiljøverdier?.....	16
3.2. Hva er bygningsarven?.....	18
3.3. Et samfunn av mennesker og ting.....	20
3.4. Fra <i>ingen</i> ting til ting.....	22
4. Diskursanalysens metodiske tilnærming	24
4.1. Orden i språkkaoset.....	24
4.2. Diskursene bak bygningens verneverdi.....	25
4.3. Metodisk tilnærming.....	27
5. Nyere tids bygningsarv i Oslo	28
5.1. Oslo; en by med mange verdier.....	28
5.2. Kulturmiljøforvaltningen i Oslo.....	30
5.3. Kriterier, avgrensning og fremgangsmåte.....	31
5.3.1. Dataenes pålitelighet.....	32

6. Presentasjon av utvalgte saker og verdivurderingene	34
6.1. Arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier	34
6.2. Bygningenes materialitet	35
6.3. Presentasjon av saker.....	36
6.4. Oppsummering.....	51
7. De avgjørende kulturmiljøverdiene i bevaringen av nyere tids bygningsarv	52
7.1. På hvilken måte stemmer verdivurderingene med lovverket?.....	52
7.1.1. Arkitektoniske verdier	53
7.1.2. Historiske verdier	56
7.1.3. Kulturelle verdier	58
7.1.4. Oppsummering av lovverkets kulturmiljøverdier	61
7.2. På hvilken måte stemmer verdivurderingene med offentlige dokumenter?	62
7.2.1. Kunnskap, opplevelse og bruk i praksis.....	63
7.2.2. Oppsummering av dokumentenes kulturmiljøverdier	67
7.3. På sporet av et tydeligere verdivurderingsgrunnlag	68
7.3.1. De avgjørende kulturmiljøverdiene	71
8. Konklusjon: Mot tydelighet og demokrati i verdienes verden.....	73
Litteratur.....	74
Appendiks 1	83
Appendiks 2.....	84

Forkortelser

BYA	Byantikvaren i Oslo
BYB	Byrådsavdeling for byutvikling
DIGDIR	Digitaliseringsdirektoratet
FIN	Byrådsavdeling for finans
KLD	Klima- og miljødepartementet
KMD	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
KR	Kommunerevisjonen
KULML	Kulturminneloven
MD	Miljøverndepartementet
NIKU	Norsk institutt for kulturminneforskning
NOU	Norges offentlige utredninger
OK	Oslo kommune
PBE	Plan- og bygningsetaten
PBL	Plan- og bygningsloven
PBL.85	Plan- og bygningslov (av 1985)
RHF	Rådet for humanistisk forskning
RA	Riksantikvaren
TH	Tiltakshaver

Figurer

Figur 1: Tidslinje over utviklingen til verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen, med vekt på Oslo. Kirke- og undervisningsdepartementet hadde ansvar for all kulturarv fram til MD ble opprettet (Christensen 2011: 137). Den Antikvariske Bygningsnemd hadde ansvaret for fredningslisten (Fjeldheim 2020: 232; se også kapittel 2.2.), mens forskningsavdelingen hos Riksantikvaren ble skilt ut som NIKU i 1994 (Christensen 2011: 15). Formålet med regionsreformen var blant annet å gi fylkeskommunene mer ansvar etter kulturminneloven (KLD 2020: 24). Laget av forfatter..... **15**

Figur 2: Oversikt over identifiserte saker etter den trinnvise avgrensingen i kapittel 5.3. Dette er de utvalgte sakene for analysene i kapittel 6. Merk at Thorvald Meyers gate 47 B står to ganger, men det er likevel snakk om to ulike saker. Rekkefølgen er tilfeldig, men sortert etter bydel. I tillegg til bydel Sagene utgjør disse områdene Oslo indre by. Laget av forfatter..... **33**

Figur 3: Tiltakene i Holtegata ble avslått som følge av at BYA mener den «opprinnelige fasaden» ville blitt forstyrret, noe som hadde svekket den arkitektoniske verdien. PBE på sin side mener at nyere tids vinduer ville skadet bygningens historiske og kulturelle verdi. Sett fra Holtegata 03. mai 2022. Foto av forfatter..... **54**

Figur 4: Bakgården til Frognerveien 2 (til venstre i hvitt) som ifølge BYA har et «røft preg». Den nye ventilasjonspipen er festet ved siden av pipen som kan ses øverst til venstre. Sett ut mot Frognerveien 03. mai 2022. Foto av forfatter..... **55**

Figur 5: De mye omtalte broene i Pilestredet sett ut mot bakgården til Universitetsgata. Tiltakene er per 03. mai 2022 ikke iverksatt, men den nye broen vil bli plassert der trappen til høyre er situert etter at terrenget mellom byggene har blitt senket. Foto av forfatteren..... **57**

Figur 6: Tiltakene i Dælenenggata 11 er iverksatt og pågår per 03. mai 2022. PBE mener takvinduernes størrelse ikke negativt påvirker bygningens kulturelle verdi. Sett fra Dælenenggata. Foto av forfatter..... **59**

Figur 7: Bakgården i Normannsgata vitner om at tiltakene er iverksatt og pågår per 12. mai 2022. Det omtalte takvinduet vil bli plassert over verandaen som er til venstre i bildet. Sett fra Ullensakergata. Foto av forfatter..... **64**

Figur 8: Den omtalte pergolakonstruksjonen er plassert til venstre for Kanonhallen. Sett fra Lørenveien 12. mai 2022. Foto av forfatter..... **65**

Tabeller

Tabell 1: Plan- og bygningsetaten skriver at formålet med reguleringsplanen er å ivareta byggets arkitektoniske og historiske verdi, og de mener disse verdiene ikke er vesentlig tilsidesatt i saken.	37
Tabell 2: Ingen nodalpunkter var nevnt direkte i vedtaksbrevet.	38
Tabell 3: Alle nodalpunkter nevnt i avslaget til PBE med henvisning til lovverk. BYA viste til arkitektonisk verdi.	40
Tabell 4: Rivningen avslås fordi tiltaket ville ført til at Oslo mistet noe av sin historiske identitet. Byantikvaren hadde vært på fysisk befaring.	41
Tabell 5: Tross langt saksforløp var ingen nodalpunkter nevnt direkte i vedtaksbrevet.	43
Tabell 6: Dispensasjon gitt fra reguleringsplanen, der Plan- og bygningsetaten vektla arkitektonisk verdi.	44
Tabell 7: Saken vedtatt med utgangspunkt i at byggets kulturelle verdi er ivaretatt.	46
Tabell 8: Ingen nodalpunkter nevnt direkte i vedtaksbrevet.	47
Tabell 9: Søknad godtatt uten henvisning til nodalpunktene.	47
Tabell 10: Ingen nodalpunkter nevnt i rammetillatelsen fra PBE, som i stor grad viste til Byantikvarens uttalelser.	49
Tabell 11: Byggesak tillatt med utgangspunkt i kulturell verdi. Byantikvaren har gitt uttalelser direkte i samrådsmøte med PBE som ikke er blitt dokumentert i detalj.	50
Tabell 12: Søknad godtatt med utgangspunkt i at kulturell verdi er ivaretatt.	51

1. Introduksjon

Ideen om fenomenet kulturarv og strategier for å verne denne arven bygger i bunn og grunn på holdningen om at kulturarv er av vesentlig betydning- at den har *verdi*. Nøyaktig hva dette innebærer er ikke alltid lett å fastslå. Det opereres i dag med så mange kulturmiljøverdier og ulike verktøy for å vekte mellom verdienes betydning at selve *grunnlaget* for å verne Norges kulturminner og kulturmiljøer er under tvil (se Fjeldheim 2020; Myklebust 2017). Samtidig bidrar samfunnsutviklingen til å stadig utfordre dette grunnlaget, og det er spesielt nyere tids bygningsarv i byene som er under press. Politikerne har bestemt at bykjernene skal fortettes og utvikles, men samtidig skal byene også bevare sine særpreg. I Oslo, som har landets største samling av nyere tids bygningsarv, har selv politikerne sett behovet for et nytt styringsverktøy som kan svare på byens behov for vekst *og* for vern (BYB 2021: 6; KLD 2020: 21). Da er det en stor utfordring at eksisterende verktøy er så utydelige når det kommer til verdibegrepene at selv den offentlige kulturmiljøforvaltningen ofte unngår å bruke de (Fjeldheim 2020: 237). Som oppgavens tittel antyder skyldes det kulturmiljøverdiens mange betydninger, og målet med denne oppgaven er derfor å bygge videre på de etterspurte diskusjonene over verdi- og vernegrundlaget til den offentlige kulturmiljøforvaltningen.

Den største trusselen mot kulturminner i Norge er den pågående omformingen av landskap og bygninger (Holme 2020: 17), og bygningsarven i Oslo indre by er spesielt utsatt grunnet den sterke befolkningsveksten. Byens murgårder, industribygg og trehus reist etter 1850 har ikke noe formelt vern og det er Byantikvaren i Oslo (BYA) som må kjempe deres kamp mot tiltakshavere. Kampene utspilles gjennom språket. Ved å anvende språket får bygningsarven *mening* – altså mening som et kulturminne verdig bevaring. Språket er derfor et sentralt verktøy i kulturarvs- og forvaltningsdebattene og kan analyseres som et *diskursivt* empirisk materiale. Gjennom en *diskursanalyse* kan man nå en forståelse av hvordan verdi defineres og artikuleres, og diskursanalyse vil derfor være min metodiske tilnærming. Diskursanalyse er en fellesbetegnelse på en rekke teoretiske og metodiske tilnærminger til å studere språket som meningsdannende (Jørgensen og Phillips 1999: 9-12). Jeg vil anvende *diskursteorien*, slik den er utformet av de politiske teoretikerne Ernesto Laclau og Chantal Mouffe, for å analysere kampene om meningsdannelser. Mitt materiale er sakspapirer av bygge- og rivesøknader sendt til Plan- og bygningsetaten (PBE). En analyse av disse sakene belyser hvordan Byantikvaren, tiltakshavere og PBE tilskriver mening til de aktuelle bygningene. Dette redegjøres for i kapittel 5.

Meningstilskrivelsen bygger på verdibegrepene fra lovverk og offentlige dokumenter, og det mest sentrale juridiske virkemiddelet er plan- og bygningsloven (pbl.) I oppgaven undersøker jeg på hvilke måter verdiene fra plan- og bygningsloven passer med beskrivelsene fra offentlige dokumenter, og hvordan de brukes i praksis, for å på den måten gi forslag til hvordan disse verdienes mange betydninger kan reduseres. På den måten blir det mulig å få et tydeligere verdivurderingsgrunnlag som forvaltningen kan operere med. Oppgavens overordnede problemstilling er derfor: *Hvilke kulturmiljøverdier er avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv?*

De siste to årene har det skjedd mye på kulturmiljøfeltet og andre relaterte områder som er bakgrunnen for denne oppgaven, både på nasjonalt og lokalt nivå. I 2020 kom den seneste stortingsmeldingen på feltet; *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, der det blant annet ble bestemt at det skal utarbeides en ny kulturmiljølov som skal erstatte den gjeldene kulturminneloven (KLD 2020: 84). Riksantikvaren (2021a; b) publiserte i fjor sin første klimastrategi og kom også med en oppdatert bystrategi. På lokalt nivå har politikerne i Oslo utarbeidet en ny kulturmiljømelding som skal erstatte forrige melding som snart ville fylt 20 år (se BYB 2021). Her ble det poengtert at gjeldene føringer og lovverk ikke er lagt til rette for at bygninger kan tas vare på uten «formell vernestatus» (s 10). Meldingen bygger blant annet på føringer fra *Arkitekturpolitikk for Oslo*, som kom i 2020. Et av målene her er å «Ivareta kulturminnene som verdier og ressurser i byens utvikling (BYB 2020: 24, punkt 3.4.). Nettopp bygningsarven er sentralt i dette, og dette engasjerer. I skrivende stund er «Arkitekturopprøret» en voksende grasrotbevegelse som har sett seg lei av at eldre bygninger rives og erstattes av moderne glass- og betongbygg. Bevegelsen ønsker å bevare eldre bygninger og at nye bygg skal tilpasse seg sine omgivelser. Bevegelsen har allerede begynt å få stor innflytelse og har engasjert både stortings- og byrådspolitikere. I Oslo har de tvunget fram ansettelsen av en byarkitekt og et tilsvarende «blokkoppgjør» (Lundgaard 2021a; b; c; 2022; Sjøli 2021; Zerener og Fosse 2021). Kritikk mot modernismens rasering av bygningsarven er ikke ny, det har preget verdi- og verneideologien helt siden vernearbeidets begynnelse. Dette utbroderes om i kapittel 2 med utgangspunkt i følgende underspørsmål: *Hvordan har kulturmiljøverdiene utviklet seg over tid?*

Kulturmiljøforvaltning i Norge er preget av synet på kulturmiljøverdi som et «immaterielt» fenomen. Dette innebærer at for å bli et kulturminne må tingen gjennom en sansingsprosess der menneske tilskriver tingen verdier og dermed mening som «et kulturminne» (Myklebust 2017: 46). I denne prosessen er det likevel kulturminnets materielle uttrykk som blir vektlagt. Det er derfor et viktig poeng at diskursteorien også inkluderer det

materielle i analysene. Diskurser består ikke bare av subjektets meningstilskrivelse, for fysiske ting er også en del av hvordan diskurser formes og omformes (Jørgensen og Phillips 1999: 9-13, 63). På bakgrunn av dette vil jeg trekke inn en pågående debatter fra blant annet arkeologien og kulturarvsstudier, der flere har begynt å diskutere relasjonene mellom subjekter og objekter; mellom abstrakte og materielle uttrykk (se Hodder 2012a for oversikt). I aktør-nettverk-teori hevdes det at en forståelse av menneskets valg og handlinger ikke kan løsriveres fra tingene eller de materielle omgivelsene disse valgene og handlingene opererer innen. Først ved å gi tingene tilbake sin kraft til påvirkning eller handling kan vi forstå hvordan mennesker danner mening eller hvorfor mennesker tar de valgene de gjør. Jeg vil utbrodere mer om aktør-nettverk-teori i kapittel 3 og 4, som sammen med diskursteori vil utgjøre oppgavens teoretiske rammeverk og min metodiske tilnærming.

For å verne nyere tids bygningsarv er det plan- og bygningsloven som er det viktigste juridiske virkemiddelet og derfor sentral for oppgaven. Gjennom loven skal omsøkte tiltak i størst mulig grad se til at *arkitektonisk, historisk* eller annen *kulturell verdi* blir ivaretatt (jf. § 31-1). Ved å undersøke hvordan disse tre lovfestede verdiene brukes i saksbehandlingen, hvilke argumenter som tilskrives dem og hvordan de påvirker utfallet i sakene, vil jeg kunne belyse hvor avgjørende de er i vernearbeidet. Et andre underspørsmål til oppgavens problemstilling er derfor: *På hvilken måte stemmer verdivurderingene med lovverket?* Det finnes også en rekke offentlige dokumenter som er relevante for verdivurderingene og aktuelle aktører er Oslo kommune, Riksantikvaren og Klima- og miljødepartementet. Tredje og siste underspørsmål til problemstillingen er derfor: *På hvilken måte stemmer verdivurderingene med offentlige dokumenter?* Svarene vil bygge på resultatene fra analysene i kapittel 6 og bli diskutert i kapittel 7, før jeg presenterer konklusjonen i kapittel 8.

1.1. Avgrensning

I arbeidet med norsk verditeori er det viktig å poengtere at denne oppgaven *ikke* er ment som et bidrag i restaureringsdebattene. Hvilke prinsipper for restaurering av kulturminner og hvilke verdier man skal ivareta under arbeidet har vært diskutert helt siden et organisert forvaltningsapparat tok til på 1800-tallet (se Christensen 2011; Lidén 1991). Mitt materiale er *ikke* restaureringsprosjekter, men gjelder fasadeendringer og/ eller rivning av nyere tids bygninger. Denne delen av bygningsarven er definert som alle bygg reist etter 1537 (NOU 2002: 298), men i denne oppgaven er det alle bygninger uten vern i kulturminneloven som står

i fokus, dvs. bygninger fra etter 1850. Den eldste bygningen i mitt materiale er fra 1861 (sak 2), den yngste fra 1941 (sak 8).

Verditeoriene som er gjeldene på mitt felt bygger på restaureringsdebattene og mye av min faglitteratur er derfor hentet derfra. Verditeori er et lite utforsket felt (Christensen 2011: 14-15; Myklebust 2014: 29-30), og det er påfallende lite litteratur som undersøker verdibegrepene i praksis og enda mindre forskning som undersøker hva de *faktisk* betyr. Det er her mitt fokus ligger. Forskerens rolle i en diskursanalytisk oppgave er etter beste evne å fremmedgjøre seg fra sitt eget materiale og avdekke de selvfølgeligheter som preger feltet. Forskerens egne vurderinger skal ikke overskygge analysen (Jørgensen og Phillips 1999: 31-32). Jeg forsikrer meg dette ved å inkludere mange saker med bred variasjon (12 totalt); et variert, men sammenhengende materiale som belyser hvordan språket som verktøy anvendes for å tilskrive arkitektonisk, historisk og kulturell verdi sine betydninger, og hvordan dette også er i dialog med kulturminnenes materielle uttrykk for å gi dem mening- og dermed redusere deres mange betydninger.

2. Verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen

Det er umulig å unngå verdibegreper i kulturmiljøforvaltningen, de er selve utgangspunktet for vernearbeidet. Verdier knyttet til fortidens spor begynte som en del av nasjonalromantikken på 1800-tallet, før de senere ble institusjonalisert gjennom en målrettet forvaltningspraksis der verdibegreper ble grunnlaget for bevaring av materielle spor. Fra midten av 1900-tallet ble verdibegrepene plassert i ulike skjemaer og tabeller som et verktøy for den offentlige kulturmiljøforvaltningen til å begrunne ulike kulturminner og kulturmiljøers plass i samfunnet (Fjeldheim 2020: 217-223; Trøim 1999: 19-22, 27-28), en praksis som fortsatt består.

Med vernearbeidets fotfeste kom også behovet for å undersøke bakgrunnen bak denne fortidsinteressen og det første norske oversiktsverket kom allerede i 1899. På den annen side er utfyllende forskning på fortidsinteresse og vernearbeid i Norge relativt ung (Christensen 2011: 14-15, 87; Lidén 1991: 5-6; Myklebust 2014: 29-30; Trøim 1999: 15). Særlig påfallende har vært en manglende diskusjon over feltets ideologiske grunnlag, som ofte har vist seg å være tett forbundet med samtidens politiske og kulturelle strømninger (Fjeldheim 2020: 221; Keller 1990: 48, 52-53). I faglitteraturen er det verdibegrepene til den offentlige forvaltningen som belyses. I dette kapitlet vil jeg derfor trekke fram hvordan offentlige institusjoner, dokumenter og lovverk har bidratt til å avgjøre verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen.

2.1. Frigjøring og forakt

Under nasjonalromantikken på 1800-tallet og som følge av unionsoppløsningen med Danmark ble fysiske spor fra Norges fortid, såkalte «fortidsminnemerker», en viktig del i utformingen av landets nasjonalkarakter. Nordmenn søkte da etter en «norsk» identitet som kunne vise folkets opprinnelse og historiske utvikling med mål om å framstå som et forent folk og som dermed hadde rett på eget landområde. På den måten kunne Norge begrunnes som en egen nasjonalstat. (Christensen 2011: 17-19, 24-28, 33; Lidén 1991: 103-104). Det var derfor viktig å identifisere og bevare fortidsminnemerker som hadde *nasjonal verdi*, noe som innebar at de var særegent «norsk». Stavkirkene og steinmonumentene fra middelalder; som Nidarosdomen, ble raskt pekt ut. Slik hadde man da «norske» fortidsminnemerker som skilte seg fra andre lands fortidsminnemerker (Christensen 2011: 27, 38-40; Myklebust 2014: 55).

Søken etter «norske» fortidsminnemerker må ses i sammenheng med *moderniteten* som tok form på denne tiden. Industrien vokste i byene og det var opprettet studier i fag som historie, arkeologi og kunsthistorie. Fra industrien oppsto det et nyrikt borgerskap som hadde både tid

og ressurser til å se på omgivelsene som noe annet enn virkemidler til økonomisk vekst og fortjeneste. Det var her interessen for fortiden tok form. Med bakgrunn fra kunsthistorie eller arkitektur kom noen av disse herrene til å dominere vernearbeidet gjennom hele 1800-tallet ved å danne en kulturelite. For dem var ikke historiens framskritt, i samtiden representert ved den nye industrien, utelukkende positiv. Tanker om *kulturelt forfall* sto sterkt hos denne nye overklassen, som knyttet nostalgiske følelser til fortiden. Kultureliten hevdet at den nye industrinæringen, som de ironisk nok selv var en del av, hadde ført til uheldig masseproduksjon av ting som gjorde det vanskelig å finne noe særegent «norsk». Dette representerte et stort forfall i kunsthåndverket. Før ble tingene laget og omsatt innenfor samme miljø, noe som ga dem preg av spontant, men folkelig og lokalt uttrykk. Med industrien ble dette erstattet av ting i alle mulige former, farger og materialer (Christensen 2011: 24-27, 44-51, 69, 243; Harvey 2001: 336-337). Det var til og med mulig å få prefabrikkerte ferdighus (Bruun 2008: 116). Ny bruk av betong, jern og glass tilfredstilte heller ikke tankene om naturlig forfall, slik kirker og klostre i stein gjorde. Uten forfallet kunne ikke kultureliten knytte nostalgiske følelser til tingene og dermed var de heller ikke verdt å bevare. Samtidens arkitektur og design ble av kultureliten sett på som mer eller mindre falsk fordi den blandet ulike stilarter og materialer. Kultureliten hevdet bygningene måtte forstås på sine egne premisser og derfor skulle ikke arkitekturstiler blandes, men det var nettopp det samtidens arkitekter gjorde. Ergo var begrepet *ekthet* sentralt i vernearbeidet, der de *estetiske verdiene* til en bygning var avgjørende (Christensen 2011: 27, 51, 64, 69-71; Gunnarsjaa 2006: 282-283, 328; Torvanger 2001: 62).

Det antikvariske miljøet på 1800-tallet var drevet av nostalgiske følelser som pekte fremfor alt på de *estetiske verdiene* i fortidsminnemerke. Dette fikk utslag etter opprettelsen av Foreningen til Norske Fortidsminnemerker Bevaring (Fortidsminneforeningen). Ved stiftelsen i 1844 så foreningen det som sin oppgave å ivareta bygninger som hadde *antikvarisk verdi* (Lidén 1991: 30-31; Kollandsrud 1988: 35-36; Myklebust 2014: 40). Foreningen ble grunnlagt av Johan Christian Dahl (1788-1857), en maler som ønsket å opplyse allmenheten om fortidens fysiske spor og engasjere *hele* folket i bevaringen av fortidsminnemerker. Det ville derimot ikke kultureliten ha noe av. De så vernearbeidet som en mulighet til å distansere seg fra allmenheten ved å hevde at det kun var dem selv som hadde den riktige innøvde smak og kunnskap til å forstå hvordan fortidsminnemerke skulle oppleves. Dette gjenspeilet også hvilke fortidsminnemerker som ble verdsatt og forsøkt vernet. Foreningen fikk stor betydning i samtiden og hadde i stor grad ansvaret for det offentlige vernearbeidet helt fram til 1900-tallet (Christensen 2011: 28-29, 36-41, 69-70).

Dahl ønsket at kunnskap om eldre tiders byggekunst skulle gjennom sine kvaliteter og verdier spille inn på samtidsarkitekturen (Torvanger 2001: 62, 97), og her var han på bølgelengde med det antikvariske miljøet. Da var det til lite hjelp at nærmest alle norske arkitekter og kunstnere var utdannet i Tyskland. En rask forhatt arkitekturstil ble for eksempel sveitserstilen, en arkitekturstil hentet direkte fra Tyskland uten noen norsk tilpasning. Stilen var på den ene siden godt likt blant folk flest, fordi den var naturtro mot treverket. Det var derimot ikke et gyldig poeng i det antikvariske miljøet. Tysk innflytelse var også synlig på byenes murgårder. Mangelen på en nasjonal arkitekturstil førte til at flere byggverk reist etter 1870 ble fordømt av det antikvariske miljøet og det ble utviklet et hat mot hele den sene 1800-talls arkitekturen. På den måten var det også en nær sammenheng mellom hva god samtidsarkitektur skulle bestå av og hva som skulle bevares: nemlig alt førindustrielt (Bye 2014: 71; Christensen 2011: 44, 73, 83, 95-96, 127; Gunnarsjaa 2006: 267-271). Slik hadde industriens frigjøring også gitt opphav til en forakt for 1800-talls arkitekturen, en forakt som varte langt utover 1900-tallet.

⌘ **1800-tallets verdier:** *Nasjonal* som hovedverdi. Deretter *alder, ekthet, estetisk* og *antikvarisk verdi* som andre relevante verdier.

2.2. Verdibegrepene blir institusjonalisert

Bevaringsmyndighetene på starten av 1900-tallet var en gruppe av velstående menn fra den øverste delen av borgerskapet, en slags kulturelite. De hadde fylt rollene i den offentlige kulturmiljøforvaltningen; først gjennom Fortidsminneforeningen, så gjennom Riksantikvaren. Ved opprettelsen i 1912 ble kunsthistoriker og industrimann Harry Fett ansatt som landets riksantikvar¹. Det var Fett som publiserte det første verket over vernearbeidets historie med *Akershus slotts gjenreisning* allerede i 1899. Fett var en ivrig pådriver for vernearbeidet og hevdet at den etter-reformatoriske bygningsarven var i alvorlig fare. Han pekte blant annet på denne bygningsarven stort sett var i bruk, i privat eie og plassert på ettertraktete tomter i byene. De fikk heller ikke noe vern gjennom lovverk og den eneste måten å bevare dem på var gjennom oppkjøp. Økonomien strak derimot sjeldent til (Christensen 2011: 48, 87-88, 97; Myklebust 2014: 97-102, 109-112, 127-134, 139).

På begynnelsen av 1900-tallet kom noen av de første juridiske virkemidlene i vernearbeidet. Med bakgrunn i omfattende gravplyndring av oldstidsfunnsteder, samt salg og

¹ Arkitekt Herman Major Schirmer (1845-1913) ble landets første riksantikvar, men døde året etter og fikk ikke satt preg på embetet.

utførsel av slike funn til turister og utland, vedtok Stortinget i 1905 *lov om fredning og bevaring av fortidslevninger* (fortidsminneloven). Formålet med lovverket var å sikre spor fra oldtiden og middelalderen ved å gi dem juridisk status som automatisk fredet. På grunn av sin *høye alder* var de eldste fortidslevningene forstått som *sjeldne* og dermed av stor *vitenskapelig verdi*. Det fantes riktignok flere unntak. For å ikke gripe inn i den private eiendomsretten ble blant annet alle byggverk i privat eie ekskludert fra lovverket, uansett hvor gammelt bygget var (Holme 2020: 14-15; Myklebust 2014: 55-56; Trøim 1999: 35-36, 44-47, 65).

Etableringen av lovverk og forvaltningsinstitusjoner; slik som Riksantikvaren, avspeiler verneideologen som dominerte i overgangen 1800-/ 1900-tallet: nemlig en bevisstgjørelse av å bevare spor fra oldtid og middelalder. Dette hang sammen med første verdenskrig og dens store materielle ødeleggelser, noe som åpnet folks øyene for fortidslevningenes nasjonale betydning. Det ble derfor Fortidsminneforeningens fremste sak å kjempe for de verdiene som falt utenfor lovverket (Lidén 1991: 64, 72). Blant annet ble bygningsarven til embetsmannskulturen fra 1600- og 1700-tallet, bøndenes tømmerhus og privateide middelalderbygninger kjernen i foreningens virksomhet. Bygningene måtte riktignok tilfredsstille *estetiske, kunstneriske og historiske verdier*. Bygninger som det kunne knyttes kjente personer til, såkalt *personalhistorisk verdi*, ble også prioritert (Torvanger 2001: 97).

Verdenskrigen hadde gjort folk mer fortrolige med at staten kunne gripe inn i folks private interesser og eiendeler (Lidén 1991: 72). Dette gjorde det mulig for Stortinget å vedta *lov om bygningsfredning* (byggningsfredningsloven) i 1920. Med loven skulle det utarbeides en liste over bygninger som skulle fredes, noe som betydde inngripen inn i folks private eiendomsrett, noe ikke fortidsminneloven tillot. Kravene for å havne på fredningslisten var at byggene var *over 100 år gamle* og av særlig *kunstverdi, historisk verdi* eller *personalhistorisk verdi*. Unntaksvis kunne også bygg av *lokalhistorisk verdi* fredes (Lidén 1991: 75-76; Lund 1988: 40; Torvanger 2001: 66-69; Trøim 1999: 67-68). Verdivurderingene bak fredningene var helt i tråd med Fetts eget verdisyn. Han argumenterte for bygningsarvens *kulturverdier* og viste da til byggets *aldersverdi, historiske verdi* og *kunstneriske verdi* (Myklebust 2014: 133-134, 139). Fredningslisten fikk stor betydning for bygningsvernet ved å danne utgangspunkt for hvilke bygninger som skulle betraktes som bevaringsverdig både blant faglærte og allmenheten. I tillegg dannet listen grunnlaget for videre forskning på og forvaltning av norsk arkitektur og byggeskikk. Dette har vært med å forme forståelsen av nasjonal og lokal bygningsarv, og har stått sentralt i verne- og fredningsarbeidet siden (Myklebust 1981: 86; Torvanger 2001: 97).

I verdivurderingene som lå bak fredningssakene og vernearbeidet på starten av 1900-tallet hevder kunsthistoriker Hans-Emil Lidén (1991: 76, 90) at de involverte i stor grad forholdt seg til begrepet «*antikvarisk verdi*», et tegn som de alle hadde en intuitiv forståelse av. Dette var for å opprettholde skillet mellom fagmiljøet og allmenheten ved å gi vernearbeidet sitt eksklusive preg. Dette kom derimot til å slå hardt tilbake i etterkrigstidens omfattende by- og samfunnsutvikling, der forvaltningsapparatet mer eller mindre ble redusert til protestgrupper.

⌘ **1900- til 1960-tallets verdier:** *Antikvarisk* som hovedverdi. *Alder, estetisk, kunstnerisk, personalhistorisk, historisk, sjelden, lokalhistorisk, vitenskapelig og nasjonal verdi* som andre relevante verdibegreper etter fortidsminneloven og bygningsfredningsloven.

2.3. Flere kulturminner, flere verdier

I etterkrigstiden var samfunnet preget av lysende framtidsoptimisme og her representerte bevaringsmyndighetene en gruppe konservative kunsthistorikere og arkitekter som verdsatte det *estetiske*. Arbeiderbevegelsen var i medvind, som i motsetning til det antikvariske miljøet ikke så på industrialismen og masseproduksjon som kulturelt forfall, men heller som starten på økt levestander med bedre boliger og billigere produkter. Arbeideren hadde dessuten fått liten plass i forhistorien av antikvarene og de fant seg heller ikke igjen i Riksantikvarens fredningslister eller i museumssamlingene. Interesse for «fornminner», som det da ble kalt, var nærmest fraværende (Christensen 2011: 125-130; Keller 1990: 55). Likevel fikk forvaltningen en seier allerede i 1951 da fortidsminneloven av 1905 ble avløst. Den nye loven, *lov om fornminne* (fornminneloven), utvidet bygningsvernet ved å fjerne unntaket som hindret fredning av privateide bygg. Alle typer byggverk eldre enn reformasjonen fikk med det formelt vern uavhengig av eierforhold (Holme 2020: 15; Trøim 1999: 98). Dette var dog ikke godt nok, for verken denne loven eller bygningsfredningsloven av 1920 hadde gitt vernearbeidet sterke juridiske virkemidler i bevaringsarbeidet og særlig utsatt var fortsatt den etter-reformatoriske bygningsarven. Eksempelvis var det forbudt å bygge direkte på et fornminne, men dette hindret ikke at bygging *over* eller *omkring* fornminnet kunne finne sted. Kombinert med dårlig økonomisk støtte gjorde dette vernearbeidet i de første årene etter krigen nærmest umulig, og menneskene bak sto noenlunde for seg selv (Lidén 1991: 90; Trøim 1999: 98).

Mens vernearbeidet sto i lav kurs var 1950- og 60-tallet preget av stor riveglede i byene. Særlig utsatt var bygningsarven i Oslo, og det hopet seg derfor opp med oppgaver for den nyopprettede stillingen som byantikvar i hovedstaden. Da etaten ble opprett i 1956 skulle den

holde tilsyn med kommunens bygg og monumenter av nettopp *antikvarisk verdi*, samt komme med forslag til restaureringer og vedlikehold (Bruun 2008: 208; Solbakken 2016: 16-19). Parallelt hadde det sosialdemokratiske Norge begynt å ta form og industrien var blitt erstattet av tjenesteytelser. En ny folkebevegelse ledet av studenter reagerte mot autoriteter og etablerte sannheter, mot undertrykkelse av arbeidere, kvinner og minoriteter. Studentene interesserte seg for den nære fortiden og ved kunstskolene ble bygningsarven fra 1800-tallet tatt inn i varmen. Hos Byantikvaren så de samme trend, der verdiene knyttet til 1850-talls arkitekturen var blitt enklere å begrunne og synliggjøre. Bevegelsen knyttet kultur og miljø sammen og krevde at forvaltningen utvidet vernearbeidet sitt og kjempet for å bevare spor fra alle sosiale lag, fra hele landet og inkludere flere typer virksomheter. Bygningsvern basert på *estetiske* og *kunstneriske verdier* var ikke lenger godt nok, og da holdt det heller ikke å vise til det interne begrepet *antikvarisk verdi* (Christensen, 2011: 127-134, 136; Solbakken 2016: 16).

De omfattende samfunnsdebattene som satte inn på 1960- og 70-tallet hadde bakgrunn i en bevisstgjørelse av miljøvern og kulturhistorie. På den måten ble langt flere personer engasjert i vernearbeidet enn tidligere, også folk utenfor det borgerlige selskapet. Resultatet var en utvidelse av hvilke ting som skulle forstås som verneverdig og man begynte derfor med betegnelsen «kulturminne» (Christensen 1990: 64; 2011: 13). Å knytte kulturminnevern og miljøvern sammen fikk også store konsekvenser for det offentlige forvaltningsapparatet. Dette fikk utslag da Miljøverndepartementet (MD; nå Klima- og miljødepartementet) ble opprettet i 1972 og den offentlige kulturminneforvaltningen ble plassert der. Hovedtanken bak flyttingen var at kulturminnene skulle inngå i samfunnsutviklingen ved å være en integrert del av arbeidet med arealdisponeringer (Christensen 2011: 87, 137; NOU 2002: 13; Torvanger 2001: 90-91). Både kulturminnevernet og miljøvernet springer ut fra moderniteten, men deler også de samme elementene av modernismekritikk. Dette bygger på målet om å verne noe (kulturarv/miljøet) fra å bli ødelagt i modernitetens tro. Begge feltene anvender også verdier som mennesker knyttet opp mot kulturminner eller natur som utgangspunkt for sitt vernearbeid (FIN 2019: 198; Fjeldheim 2020: 229). På den måten ble vernearbeidet flyttet fra kunstfeltet og over til miljøfeltet, og en rekke nye verdier ble en del av forvaltningspraksisen.

I påfølgende år fulgte det flere juridiske virkemidler med konsekvenser for kulturminnevernet, og særlig viktig ble *lov om kulturminner* (kulturminneloven) i 1978. Den sammensmeltet både fredningsloven og fornminneloven med bakgrunn i et ønske om mer helhetlig politikk for vernearbeidet. Gjennom loven skal kulturminner som er *kulturhistorisk* eller *arkitektonisk verdifulle* bevares, samt kulturminner som er av *nasjonal verdi* (kulml. §2).

For å avgjøre om en ting er av kulturhistorisk verdi skal det henvises til *kunnskaps-* og *opplevelsesverdier*. Ved vurdering av verneverdi kan det også legges vekt på *naturverdier* (Holme 2020: 38-39). Som et resultat av at kulturminnene også skulle inngå i planleggingen av arealdisponeringer, ble *plan- og bygningslov* fra 1985 ekstra viktig for nyere tids bygningsarv. Loven gjorde det mulig å regulere hele områder til bevaring, som en slags mildere form for fredning (Christensen 2011: 136; Holme 2020: 16), om byggene var av *arkitektonisk, historisk* eller annen *kulturell verdi* (jf. pbl.85 § 92).

Med nytt lovverk og et omorganisert forvaltningsapparat oppsto det flere debatter omkring verneverdier. Hensikten med hele omleggingen var ønsket om å lage et effektivt analytisk verktøy for å vurdere kulturminnenes verneverdi som gjenspeilet hva samfunnet ønsket å bevare. Slik representerer 1970- og 80-tallet to tiår med omfattende diskusjoner over vernearbeidets rolle og ideologiske grunnlag, stadfestet i rapporter som *Kulturminnevernets teori og metode. Status 1989 og veien videre* (RHF 1990) og *Bygningshistorie og bygningsvern* (RHF 1991). Et resultat av diskusjonene som fulgte var erkjennelsen av vernearbeidets *normative karakter*, som også viser seg styrt av *subjektive verdier* (Christensen 2011: 244; Lidén 1991: 101). Dette går ut på at det er gjennom mennesker en ting får status som «et kulturminne» ved at menneske knytter verdier til tingen. Dermed ble det også klart at det var forvaltningens oppgave å avdekke disse verdiene. Det ble derfor straks nødvendig med ulike verdiskjemaer og analysesystemer i vernearbeidet som kunne utgjøre en tankestruktur til hjelp i saksbehandlingen (Myklebust 1990: 73-74).

⌘ **1960- til 1990-tallets verdier:** *Kulturhistorisk, arkitektonisk, natur, nasjonal, historisk* og *kulturell* som hovedverdier, etter kulml (jf. § 2) og plan- og bygningslov av 1985 (jf. § 92). *Kunnskaps-* og *opplevelsesverdi* som andre relevante verdier etter kulml § 1.

2.4. Vår tids kulturmiljøverdier

Forslag til et verdivurderingssystem som skulle erstatte *antikvarisk verdi* med verdier som var forståelige og relevante for allmenheten ble utarbeidet av Miljøverndepartementet i 1985. Dette verdivurderingssystemet delte verdibegrepene inn i tre hovedgrupper: *historisk verdi*, *opplevelsesverdi* og *bruksverdi*. Disse består av ulike delverdier; henholdsvis *autentisitet*, *sjeldenhet* og *representativitet*, deretter *identitets-* *symbol-*, og *aldersverdi*, og til sist *miljøverdi* og *pedagogisk verdi* (Myklebust 2017: 38-40). Riksantikvaren fulgte så opp ved å utgi et informasjonshefte; *Verneverdi og utvelgelseskriterier* (Bull 1987), som et hjelpemiddel til

forvaltningen. Her var det *summen* av ulike delverdier som avgjorde om et kulturminne var verdig bevaring. Heftet fulgte alle delverdiene til departementet, men der historisk verdi, opplevelsesverdi og bruksverdi var *hovedgrupper* hos departementet, var de blitt *delverdier* hos Riksantikvaren. Direktoratet inkluderte også *kunstnerisk verdi* og *skjønnhetsverdi*, der sistnevnte tolkes som de estetisk vakre kulturminnene. Et nytt og senere mye omtalt begrep var også innføringen av *autentisitet*, eller *ekthet* som vernearbeiderne på 1800-tallet ville kalt det (se kapittel 2.1. og 7.2.1.). Riksantikvaren konkluderte med at *graden av autentisitet* var avgjørende fordi det var så nært knyttet til andre verdier, særlig aldersverdien og historisk verdi (Bull 1987: 19-21). Det er fra disse skrivingene at vår tids kulturmiljøverdier stammer fra.

På vei mot kulturmiljøforvaltningen har det vært gjort flere endringer i lovverk med konsekvenser for vernearbeidet. Kulturminneloven av 1978 har vært revidert en rekke ganger, og i 2000 ble alle stående byggverk fra *før* 1649 erklært automatisk fredet (jf. § 4). I tillegg ble det innført meldeplikt til kulturmiljøforvaltningen ved søknader om riving eller vesentlig endringer av byggverk som er oppført *før* 1850 (jf. § 25). Å sette grensen ved 1850 ble satt i sammenheng med den økte byggeaktiviteten og endringene i byggeskikk og materialbruk som fant sted da. I tillegg var det et behov for å redusere det store tapet av denne bygningsarven. Byggverk reist *etter* 1850 kan dermed ikke vernes gjennom kulturminneloven, med mindre de får status som *nasjonal verdi*. Da kan de nemlig fredes. Et kjennetegn ved slike saker er derimot at de er monumentalanlegg. For mer alminnelige bygg; slik som byenes murgårder, er det derfor *plan- og bygningsloven* av 2008 som i dag utgjør det viktigste lovverket i vernearbeidet (Holme 2020: 16-19, 38-39, 243-245).

Ved å overføre vernearbeidet over til miljøfeltet på 1960-tallet ble kulturminnevernets teori og metode for alvor utformet. Det ble etter hvert et tema hva naturen kunne bidra med i form av steds- og næringsutvikling, og dette ble straks videreført til å gjelde kulturminnene også. Utover 2000-tallet ble derfor kulturminnene, og særlig bygningsarven, knyttet til kulturpolitikk og næringslivet som grunnlag for turisme og stedsutvikling (Christensen 2011: 18-19; NOU 2002: 48-50). I stortingsmeldingen *Leve med kulturminner* (MD 2005) ble kulturminnene pekt på som ressurser i samfunnsutviklingen som kilde til økonomisk vekst, og i 2014 anerkjente EU kulturarven som en vesentlig del av unionens samfunnsøkonomiske kapital og som en viktig ressurs i bærekraftig utvikling. Kulturminner og kulturmiljøer ble trukket fram som gode kilder til arbeidsplasser, tilhørighet og historie. En hensikt var at dette også skulle føre til at flere ville ta vare på kulturarven (KLD 2020 58-61). Senere kom flere rapporter som undersøkte dette i praksis, slik som *Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen*

(Holm 2016) og *Verdien av kulturarv* (Gierløff m.fl. 2017). Disse prosjektene viste at verneviljen ble styrket der folk fikk aktivt ta i bruk kulturminnene. Siden har denne politikken preget den offentlige forvaltningen. I stortingsmeldingen *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* er kulturminneverdiene delt i tre hovedkategorier: *kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier*. Disse skal anvendes i vurdering av kulturminnets verneverdi. Med meldingen ble også begrepet «kulturmiljø» innført som en samlebetegnelse på kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Kulturmiljø skal brukes når feltet omtales som helhet for å understreke den tette tilknytningen til klima- og miljøpolitikken. Den offentlige forvaltningen heter heretter «kulturmiljøforvaltningen». Betegnelsen erstatter derimot ikke begrepet «kulturminne» når det brukes om enkeltobjekter, og et byggverk vil derfor omtales som «et kulturminne». Samtidig ble det bestemt at det skal utarbeides en kulturmiljølov som skal erstatte kulturminneloven (KLD 2020: 7, 21, 83-84).

Tilknytningen til klima- og miljøfeltet har stadig blitt forsterket. Som en del av den bærekraftige samfunnsutviklingen har kulturminnene blitt trukket fram som et ledd i det grønne skiftet. I Riksantikvarens (2021a: 6-11, 16-23) klimastrategi er bevaring av bygningsarven pekt på som helt nødvendig for å redusere klimagassutslipp. Direktoratet har utført klimaregnskap som viser at rivning av bygninger medfører større klimagassutslipp enn fortsatt bruk. Framover vil direktoratet derfor prioritere å øke kunnskapen om istandsetting, rehabilitering og ombruk av eldre bygninger. I de siste årene har Byantikvaren i Oslo (2021c: 22) også erfart at de større utbyggeraktørene har blitt mer bevisst på gjenbruk av eldre bygg og har et oppriktig ønske om å rive mindre. På arkitekturskolene har studentene et bærekraftperspektiv der gjenbruk av bygningsmaterialer står sentralt, men fortsatt gjenstår en større holdningsendring i bygg- og anleggsbransjen for at rivetanken skal utvannes (Nematpoor 2021).

⌘ **Fra 1990-tallet til vår tids kulturmiljøverdier:** *Kulturhistorisk, arkitektonisk, natur, nasjonal, historisk, kulturell, kunnskap, opplevelse og bruk* som hovedverdier. Etter kulml. (jf. § 2) og pbl. (jf. § 31-1), samt den nyeste stortingsmeldingen på feltet (KLD 2020). Andre relevante verdier er: *bygningshistorisk, arkitekturhistorisk/stilhistorisk, miljøskapende, symbol, identitetsskapende/kontinuitetsskapende, kunstnerisk/estetisk, personallhistorisk, autentisitet/ekthet/troverdighet, teknikkhistorisk/håndverkshistorisk, kvalitet/vedlikeholdstilstand, brukspreget/representativitet/sjeldenhet, forbløffelses-/nysgjerrighetsskapende, alderspreget (patina) og samfunnshistorisk/sosialhistorisk*. Etter Riksantikvarens fredningsstrategi (RA 2015: 10-12; se også Holme 2020: 38).

2.5. Hvordan har verdibegrepene utviklet seg over tid?

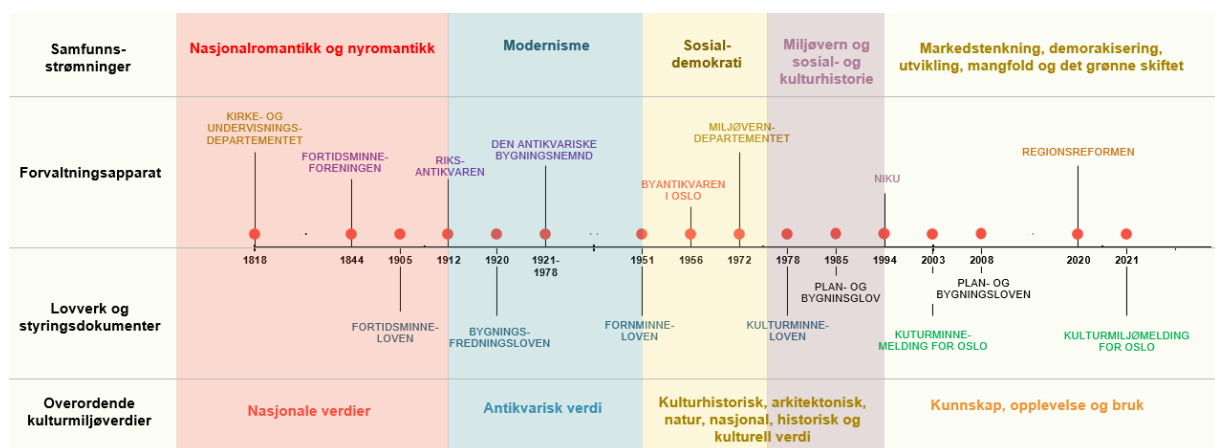
Vern av kulturminner har vært tett knyttet til samtidens politiske og kulturelle strømninger, og i tillegg vært preget av borgerskapets dominans. Nysgjerrighet og beskyttelse av minner fra eldre tider eksisterte også før nasjonsbyggingen på 1800-tallet, men det var det moderne livet som gjorde at noen mennesker fikk overskudd, i form av tid og penger, til å engasjere seg i vernearbeid. Straks fylte arkitektene og kunsthistorikerne de ulike rollene i dette vernearbeidet. De knyttet fortidens spor til kunsten og unndro seg enhver diskusjon over verdivurderingene deres og sitt ideologiske grunnlag. Bygg av *antikvarisk verdi* var det som skulle bevares. (Bye 2014: 67-71; Christensen 2011: 16-19; Myklebust 2014: 24, 32-33). Over tid måtte derimot det lukkede vernemiljøet og snevre begrepsbruket vike for den stadige demokratiseringen av forvaltningen. I den siste stortingsmeldingen er bred deltakelse pekt på som viktig for demokratiet og derfor skal kulturmiljøforvaltningen ta hensyn til dette. Det skal oppmuntres til økt deltakelse i forvaltningen fordi «kulturarv angår alle» (Holme 2020: 35; KLD 2020: 35-37, 48-49). Med bakgrunn i prinsippet om at alle skal kunne ta del i kulturarven, er vår tids demokratisering av den offentlige kulturmiljøforvaltningen helt i tråd med Dahls opprinnelige ønske med Fortidsminneforeningen. Resultatet er riktignok et enormt omfang av verdier.

Allerede for 20 år siden ble verdibegrepene satt under spissen i en utredningsrapport fra Norges offentlige utredninger (NOU 2002). Her ble det trukket fram hvor flytende og varierende verdioppfatningene blant folk kan være. Det ble poengtert at verdienes betydning varierer fra person til person og over tid, og videre at det er et behov for en bredere og åpnere debatt om verdispørsmål og prioriteringer. Et styrket kunnskapsgrunnlag og deltakerdemokrati ble trukket fram som virkemidler, i håp om at det kan bane vei for annerkjennelse av kulturminnenes mange og iblant motstridene verdier (NOU 2002: 23-24). Problemene stikker derimot dypere enn så. I 2017 rettet kunsthistoriker Dag Myklebust kritikk mot den offentlige forvaltningen i artikkelen *Verditenkning i et rettoperspektiv*. Her undersøkte han verditeori og forvaltningspraksis fra 1980 og fram til 2017. Etter å ha gjennomgått stortingsmeldinger og Riksantikvarens rapporter konkluderte han med at den offentlige kulturmiljøforvaltningen er preget av omfattende «begrepsforvirring». Han viste for eksempel til at hovedverdiene; *kunnskap, opplevelse* og *bruk*, ble blandet sammen med deres egne delverdier i offentlige dokumenter. Han fant også begreper som «verdikriterier», «verdivekting» og kulturminners «egenskaper» der hvor de før var delverdier. Dette skaper, ifølge Myklebust (2017: 44-45), kaos og rot i det som skal være kulturmiljøforvaltningens fremste verktøy i vernearbeidet. Han får støtte fra generalsekretær i Fortidsminneforeningen Ola H. Fjeldheim (2020). Han mener

denne begrepsforvirringen skyldes at verdisystemene er blitt for kompliserte, preget av akademiske begreper som er lite anvendbart og ikke-forklarlig ovenfor allmenheten. Faktisk brukes de ikke av kulturmiljøforvaltningen selv, hevder Fjeldheim (2020: 236-237), og viser til manglende vurderingsgrunnlag bak Riksantikvarens fredninger mellom 2018 og 2019:

«fredningsbrevene (...) viser ingen vurderinger knyttet til dette, utover at det angis at fredningsobjektet har høy «arkitektonisk verdi», «kulturhistorisk verdi», «kulturminneverdi», «sjeldenhetsverdi» eller «verdi som historiefortellende element». Begrepet «autentisitet» forekommer enkelte steder».

Gjennomgangen av verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen har belyst hvordan ulike verdier har fått sine roller i norsk forvaltningspraksis. Jeg har da svart på mitt underspørsmål: *hvordan har verdiene utviklet seg over tid?* (se figur 1). En felles basis å diskutere verdiene ut ifra ble trukket fram i utredningen som et mål for den offentlige kulturmiljøforvaltningen (NOU 2002: 26). 20 år senere står derimot feltet fortsatt fast, flere har gitt opp, og Fjeldheim (2020: 237-238) kunne trekke samme konklusjon. Sammen med Myklebust (2017) etterspør de en dypere diskusjon over verdigrunnlaget. Samtidig er det tydelig at kulturmiljøverdiens betydning er styrt av samtidens strømninger. Til tider har enkelte verdier vært selvfølgelige og stått uimotsagt, og på den måten stengt andre verdibegreper ute. Det betyr også at det har foregått, og fortsatt foregår, kamper om å gi disse verdibegrepene *mening*. Slike kamper om *meningsdannelse* er kjernen i en *diskursteoretisk* oppgave og materialet for konkrete analyser (Jørgensen og Phillips 1999: 52-54, 60). Dette vil jeg utbrodere i neste kapittel opp mot oppgavens teoretiske rammeverk.

Figur 1: Tidslinje over utviklingen til verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen, med vekt på Oslo. Kirke- og undervisningsdepartementet hadde ansvar for all kulturarv fram til MD ble opprettet (Christensen 2011: 137). Den Antikvariske Bygningsnemnd hadde ansvaret for fredningslisten (Fjeldheim 2020: 232; se også kapittel 2.2.), mens forskningsavdelingen hos Riksantikvaren ble skilt ut som NIKU i 1994 (Christensen 2011: 15). Formålet med regionsreformen var blant annet å gi fylkeskommunene mer ansvar etter kulturminneloven (KLD 2020: 24). Laget av forfatter.

3. Bygningsvernets verditeori

Bygningsarven har spilt en sentral rolle i utviklingen av kulturmiljøforvaltningens ideologiske grunnlag. Særlig rivningen av stavkirkene rundt om i landet drev Johan Christian Dahl til å opprette Fortidsminneforeningen for 200 år siden og med det startet et organisert verneapparat for å bevare norske kulturminner. Dahl «oppdaget» riktignok ikke stavkirkene, folk visste jo om dem fra før av. Det Dahl «oppdaget» var altså ikke tingen-i-seg-selv, men tingens anvendelighet som symbol under datidens nasjonalromantikk. Med andre ord var det tingens *verdier* som ble oppdaget, og med det var grunnlaget for vernearbeidet satt. Utgangspunktet var ulike trusler: rivning, forfall og ødeleggelse. Samme utgangspunkt gjelder også for nyere tids kulturminner, spesielt bygningsarven i byene. På 1970-tallet ble bygningsvernets ideologiske grunnlag fastsatt i form av et menneskelig og samfunnsmessig syn der humanistiske verdier sto sentralt (Christensen 1990: 52-53, 64; Fjeldheim 2020: 230-231; Kittang 2016: 137-140). Slik ble abstrakte og subjektive kulturmiljøverdier kjernet i bygningsvernets verditeori.

3.1. Hva er kulturmiljøverdier?

Den offentlige kulturmiljøforvaltningen har blitt en forvaltning av *verdier*, der synet på kulturminnene som *immaterielle* står sterkt. For å bli et kulturminne må tingen gjennom en subjektiv sansings- og fortolkningssprosses, der *mening* tilskrives tingen. Et slik syn er *antroposentrisk*, i den forstand at verdiene ligger hos menneskene, og ikke i tingene selv (Hodder 2012a: 12; Fjeldheim 2020: 220-221, 230, 234-235; Myklebust 2003: 10; 2014: 23-26). Det antroposentriske synet er en av hovedretningene i miljøetisk grunnsyn. Dette innebærer at menneskene står i sentrum for enhver avgjørelse og at mennesker tar beslutninger på vegne av miljø og natur gjennom å veie argumenter for og imot. Prinsippet er at naturen må beskyttes fordi den gagnar mennesket på noen måte. Antroposentrisme utelukker derimot ikke at naturen kan ha en *egenverdi*, men peker på at det er mennesket som må bestemme hvor *stor* denne verdien skal være. I prinsippet kan dermed verdier kjøpes og selges, og utgangspunktet er at alt har sin pris (Wenstøp og Seip 2009: 121-123).

I norsk sammenheng er tidligere nevnte Dag Myklebust en av de fremste pådriverne for det antroposentriske synspunktet i kulturmiljøforvaltningen (se 1981, 1984, 1990, 2003, 2014, 2017). For Myklebust er det ikke mulig for et kulturminne å ha egenverdi: «Jeg tror ikke på bygningers metafysiske egenskaper» (Myklebust 2017: 45). Ifølge Myklebust må enhver ting bli sanset og tolket av mennesker for å kunne få status som et kulturminne. Inspirasjonen hentet

han fra et hovedverk i kulturminnefilosofi; *Der moderne Denkmalkultus, Sein Wesen, und seine Entstehung*, av den østerrikske kunsthistorikeren Alois Riegl (1858-1905). I arbeidet utførte Riegl (2017 [1903]) en systematisk klassifisering av ulike kulturmiljøverdier. Riegl viste hvordan ulike verdibegreper hadde tatt form over tid og på samme måte hvordan verdienes betydning kunne variere fra person til person. Riegl var dermed en av de første som var inne på vernearbeidets subjektive og skjønnsmessige karakter. Myklebust (1981; 2017: 34-36) brukte Riegls kulturminnefilosofi til å avdekke de mange kulturmiljøverdiene som lå bak det utydelige begrepet *antikvarisk verdi* som hadde dominert vernearbeidet fram til 80-tallet (se kapittel 2.2.). De avdekte kulturmiljøverdiene kunne dermed systematisk brukes som et verktøy i den offentlige forvaltningen gjennom skjemaer og tabeller (Myklebust 1981: 97-98; 1984: 26).

Myklebust (2017: 46) kombinerte senere sin verditeori med arbeidet til Laurajane Smith. I sitt innflytelsesrike verk *Uses of Heritage* erklærte Smith (2006) at alle former for kulturarv er et resultat av sosiale og kulturelle prosesser, og videre at all kulturarv er immateriell. Smith (2006: 2-4, 11) kritiserer det hun kaller en tradisjonell vestlig forståelse av de materielle sidene ved fysiske ting og mener verdiene til disse tingene nesten alltid knyttes til dets alder, monumentalitet og estetikk. Hun støtter seg til David C. Harvey (2001: 319-320, 335), som mener at kulturarv (heritage) er noe mennesker produserer og at disse prosessene alltid har utviklet og endret seg med tiden. Både Smith og Harvey forstår dermed kulturarv som «prosess», altså noe som ikke er bundet i tingen selv, men som noe dynamisk som skjer i møtet mellom mennesker (og deres verdier) og tingenes materialitet.

Smith (2006: 4, 11-13) hevder det ikke finnes noen universal verdi eller mening i kulturminnene, de er heller et resultat av diskursive konstruksjoner der mening skapes. For eksempel er Stonehenge kun: «en samling av steiner i et landskap (Smith 2006: 3 [min oversettelse]). Det som gjør Stonehenge til et kulturminne, hevder hun, er de verdiene menneskene har tilskrevet det og som alltid er et resultat av samtidens kulturelle og sosiale kontekst. Harvey (2001: 327) beskriver «kulturarv» som et subjektivt og et verdi-ladet begrep. Med andre ord forstår de begge kulturarv som mer dynamisk og foranderlig enn fastlås og uforanderlig. På den måten blir språket et viktig verktøy, fordi det er gjennom språket *mening* skapes. Slik bidrar språket i å lage en bestemt forståelse av virkeligheten gjennom diskursive konstruksjoner. Dette leder også opp til oppgavens metode: diskursanalyse. Ifølge diskursanalytikeren er verden en *sosial representasjon*. Verden finnes, riktignok, men den får kun mening gjennom diskurser (Jørgensen og Phillips 1999: 11-21; Latour 1996: 84-85; Neumann 2001: 18-19). Med bakgrunn fra studier i sosialteori trekker diskursanalysen på post-

strukturalistisk språkfilosofi som bygger på tanken om at vår adgang til verden går gjennom språket. En diskurs er dermed et system som gir virkeligheten mening (Jørgensen og Phillips 1999: 9, 17-18, 31, 60; Neumann 2001: 24). Diskurser setter slik rammen for det materielle. Hva betyr så dette for bygningsarven?

3.2. Hva er bygningsarven?

Med bakgrunn i foregående kapittel er bygningsarven å forstå som en sosial og kulturell prosess der kulturmiljøverdier må knyttes til det aktuelle bygget for å gi det mening som et kulturminne. Tim Edensor (2011: 240) hevder derimot at denne meningstilskrivelsen også påvirkes av byggets funksjon, design og materielle egenskaper. Alle disse faktorene er et resultat av byggets livsløp, et liv preget av rivning, transformering, flytting og re-kontekstualisering. Bygningers liv stadfestes av synlige tegn på forfall og materiell oppløsning som følge av menneskelig og naturlig påvirkning: vinduer slår sprekker, murstein løsner fra bygårdene og planker råtner. For Riegl (2017: 33-42) økte verdien til et kulturminne som følge av dets naturlige nedbrytning. Dette hang sammen med det estetiske synet: kulturminnene måtte vise tegn til alder. Forfallet måtte derimot ikke være forhastet: «På et nyskapt menneskeverk forstyrrer tilsynekomsten av nedbrytning (for tidlig forfall) oss like mye som tilsynekomsten av nyskapt tilblivelse (klart synlige restaureringer) på et gammelt menneskeverk» (Riegl 2017: 36).

Edensor (2011: 240) mener det stadige forfallet til bygningsarven tvinger menneske til å involvere seg i livet til det materielle: menneske må bytte vinduene, mure nye mursteiner og spikre på nye planker. Akkurat som lyskilder flimrer og til slutt dør, og vind blåser papir ned på gulvet, blir mennesket knyttet sammen med livet til det materielle ved å skifte lyspære og plukke opp papirene (Hodder 2012a: 13). Slik vil tilhengere av aktør-nettverk-teori (ANT) argumentere for at samfunnet består av mangfoldige *nettverk* der mennesker og ikke-mennesker er tett knyttet sammen som *aktører*. Samfunnet består ikke bare av mennesker, abstrakte verdier, institusjoner og politiske systemer, men også av bygninger, veier, telefoner og bøker. Disse består igjen av enda mindre ting; eksempelvis består bygninger av murstein, glass, spikre og planker (Hodder 2012a: 91; Latour 1996: 11-16, 185; Olsen 2006: 15-16). Edensor (2011: 245, 248-249) så for eksempel hvordan forfallet av St. Ann's kirke i Manchester stadig brakte sammen politikk, maskiner, lovverk og estetikk inn i nettverk der mennesker og ikke-mennesker sammen jobbet for å skaffe stein til kirken og dermed skape kirkens materialitet.

Aktør-nettverk-teori har i likhet med diskursanalyse bakgrunn fra sosialteori og i begge feltene deles oppfatningen om at mening skapes gjennom språket (Latour 1996: 85; 1999: 21; Neumann 2001: 24). I tillegg har man i begge feltene hentet inspirasjon fra fenomenologien der man undersøker hvordan mennesker oppfatter samfunnet og virkeligheten. Den materielle kulturen ble her løftet fram samtidig som fenomenologene avviste menneskelig sansing som eneste kilde til verden. Sansing; slik som smak, lukt og syn, er heller en av flere måter å begripe verden på. I fenomenologien legges det vekt på at de fysiske gjenstandene fremstår for mennesker først etter at de er silt ut gjennom et mellomledd, slik som språket. Det er altså ikke tingen-i-seg-selv mennesket ser, men en *representasjon* av tingen (Olsen 2003: 96; Neumann 2001: 30-33, 60). Som et eksempel viser arkeolog Bjørnar Olsen (2006: 15) til «nasjonen». Dette er ikke noe annet enn et «forestilt felleskap» basert på ideen om noe felles som knytter en stor gruppe sammen. Dette er en sosial konstruksjon, og i dette spiller tingene en sentral rolle. Man kan ikke forestille seg nasjonen uten flagg, monumenter, skolebøker, veier, tollstasjoner og biler. Gjennom menneskenes omgang med det materielle gjør vi våre handlingsmønstre normaliserte og dermed skapes sosiale strukturer. Ved hjelp av språket skapes representasjoner av virkeligheten, som ikke bare er en direkte avspeiling av virkeligheten, språket er like mye med på å skape denne representasjonen. Den fysiske verden får dermed kun mening gjennom diskurser. Det betyr ikke at den fysiske virkelighet *ikke* finnes, men at vår måte å konfrontere, håndtere og definere den er en sosial konstruksjon (Jørgensen og Phillips 1999: 17). Denne representasjonen kunne likeså ha vært annerledes, fordi den stadig utfordres av andre representasjoner. Derfor er verden også en sosial representasjon, og et arbeid i diskursanalyse er å finne fram til slike ulike virkeligheter (Neumann 2001: 60, 100, 111).

I Laclau og Mouffes diskursteori utgjør det ikke-språklige og språklige forskjellige posisjoner i diskursen. Dette betyr samtidig at de ulike posisjonene fører med seg spredning av materielle elementer, fordi de ikke-språklige elementene er assosiert med noen språklige elementer. Laclau og Mouffe viser til et eksempel fra filosofen Ludwig Wittgenstein:

«A bygger med byggesteiner; i dette tilfelle mursteiner, stolper, plater og bjelker. B må bringe steinene etter A sine instruksjoner. For å gjøre dette bruker de et språk bestående av ordene «murstein», «stolper», «plater» og «bjelker». A roper ut, og B henter byggesteinene etter hva han har lært å hente etter hvilket rop som gis» (Laclau og Mouffe 2014: 94 [min oversettelse]).

Det er altså de *fysiske* mursteinene, stolpene, platene og bjelkene som har gjort det mulig å snakke om byggesteiner, og ikke *ideen* om murstein, stolper, plater og bjelker: «Assosiasjonen med ideen om 'byggesteiner' har ikke, så vidt vi vet, vært tilstrekkelig til å bygge noen

bygning» (Laclau og Mouffe 2014: 95 [min oversettelse]). På samme måte får man ikke bygget «et kulturminne» uten en fysisk bygning. Bygninger har riktignok blitt «kulturminner» på bakgrunn av språket, men som Olsen (2006: 13) argumenter for er tingene også i verden på en helt annen måten enn språket. Edensor påpeker at bygninger har et livsløp preget av synlige tegn på forfall og dette livsløpet har ifølge Olsen også en påvirkning på menneskene: «Tingene arbeider, virker, de setter opp handlingsprogram for oss, styrer våre bevegelser, gir oss rutiner og strukturer» (Olsen 2006: 17). Slik bringer tingene stabilitet til samfunnet, fordi samfunnet består av *både* mennesker og ting.

3.3. Et samfunn av mennesker og ting

Bakgrunnen for at tingene vanligvis har blitt satt til side er ifølge nettverksteoretiker Bruno Latour (1996) et resultat av en type «moderne» måte å tenke på der verdenen deles inn i lukkede og distinkte kategorier, der den ene er overlegen den andre. Latour (1996: 21-26, 61, 138-140, 206) hevder modernitetens fremtreden førte til et dypt ontologisk skille mellom mennesker på den ene siden, og ikke-mennesker på den andre. Han beskriver dette som to poler der samfunnet og naturen plasseres på hver sin pol uten noe felles grunnlag for sammenligning. Dette er samtidig et *asymmetrisk* skille der mennesket og subjektet er overordnet naturen og objektet. Denne dualismen har satt sitt preg på den moderne oppfatning der det stadig skilles mellom natur og samfunn, mann og kvinne, framtid og fortid (Hodder 2012a: 91-93; Webmoor og Witmore 2008: 56-57). For Latour (1996: 14, 139-140) utgjør menneskenes makt, interesser og politikk samfunnspolen, mens objektene tilfalt naturpolen. Slik ble det også delegert ulike disiplinære felt til hver pol; på samfunnets side de vitenskapene som tok for seg menneskene-blant-seg-selv, på naturens side vitenskapene som undersøkte tingene-i-seg-selv (Olsen 2006: 14; 2012: 211).

Mellom de to polene som utgjør samfunn og natur finnes språket. Dette fungerer som et formidlingsledd der det menneskelig subjekt tradisjonelt har blitt satt i kontakt med naturens verden. Det er samtidig en overvekt av kunnskap om subjektets skapning av objekter, men lite om det motsatte- hvordan objektet konstruerer subjektet (Latour 1996: 83-85, 109). Tingene har til vane å bli sett på som en del av meningsdannelser og diskurser, sjeldent studert for sine fysiske attributter (Hodder 2012a: 33). Dermed forblir halve saken ufortalt. Slik fungerer de to polene som fiktive knagger der man til vanlig har festet sine fortolkninger enten til den ene eller den andre. Dette er like mye et resultat av moderniteten som at moderniteten også opprettholder denne splittelsen ved å sortere fenomener etter en samfunns- eller naturkontekst (Latour 1996:

103-105, Olsen 2006: 15-15). Latours (1996: 161, 181) kritikk hevder at dette perspektivet aldri vil kunne føre til forståelse av verken mennesket eller ikke-mennesket, fordi natur og samfunn er *ikke* to distinkte poler, men en og samme produksjon av samfunn-natur; av *kollektiver* (Latour 2005: 74-75, 247; Sørensen 2013: 2-3). Disse kollektivene er mer aktive, produktive og sosialiserte enn hva tingene-i-seg-selv alene lar oss tro, samtidig som at kollektivene er mer reelle og diskursive enn hva menneskene-blant-seg-selv lar oss tro. Derfor må diskursene forstås som bestående av mennesker som blander seg med tingene så vel som med samfunnet for å deretter studere det i et helhetsperspektiv der *både* det språklige og det materielle er gjenstand for analyse (Latour 1996: 119; Neumann 2001: 81).

Et særlig trekk ved «de moderne» er ifølge Latour (1996: 91) at de tviholder på troen om at fortiden er noe avskaffet, noe umulig å vende tilbake til. Det var jo nettopp dette som førte til et etablert vernearbeid til å begynne med; en *nostalgi*- en lengsel etter fortiden. Det som var igjen av tiden var de fysiske sporene som deretter må fortolkes (Christensen 2011: 26, 243; Myklebust 2014: 23; Olsen og Pétursdóttir 2016: 38, 47). Inntrykket av en irreversibel tidsgang; gjennom tingens fremskritt og forfall, skyldes forbindelsen av elementer i en systematisk sammenheng (Latour 1996: 96). Tiden blir fremstilt som lineær, hvor år, perioder og epoker skilles fra hverandre. En arkitekturstil som blir etterfulgt av en annen stil, jernalderen etterfulgt av middelalderen. Dette danner en kulturell helhet som gir inntrykk av en tid som passerer og enhver epoke på den lineære tidslinjen som «ren» eller «ublandet» av andre epoker (Christensen 2011: 24-27). Latour (1996: 101-103) hevder det er denne sorteringen som skaper tiden, ikke tiden som skaper sorteringen. Problemet med denne oppfatningen er derimot at denne inndelingen ikke alltid fungerer. Etter hvert ble elementer fra ulike perioder blandet, slik som arkitektene gjorde med bygningene på 1800-tallet (Christensen 2011: 25, 168; se også kapittel 2.1.). Man kan se seg rundt i enhver by for å forstå at blandingen av forskjellige tider alltid er normen. Tiden/ epoken er aldri «ren». For mange mennesker er ikke fortiden nødvendigvis noe annerledes enn samtiden, og som kulturhistoriker Arne Lie Christensen (2011: 168) peker på handler distinksjonen for folk flest om å skille mellom «i gamle dager» eller «før» og «nå», snarere enn mellom «rene» og identifiserbare historiske perioder.

De tingene som mennesker velger å ta vare på sier også noe om vår egen tid, men det er *avstanden* i tid som først gjør det mulig å se disse valgene tydelig- og valgenes konsekvenser (Engen og Fjeldheim 2014: 152). Samtidig forblir tingene og viser sitt liv gjennom alder og endring, som et motargument mot fortidens bruddstykker. Det materielle stadfester seg ikke kun i tekster eller historiske perioder, tingene *er i verden* (Edensor 2011: 239; Olsen 2012: 212,

215-216). Fokuset må derfor flyttes over til nettverkene som skaper tiden- til kollektivene av mennesker og ikke-mennesker (Latour 1996: 102). Den teoretiske diskursen i arkeologien har gjennom 1900-tallet brukt det materielle som kilde til å forstå de kulturelle prosessene som produserte materialet. Tingen-i-seg-selv har ikke vært forskningsmateriale, tingen har blitt brukt til å avsløre noe annet. Dette reduserer tingene til symboler, tekster eller språk som er ute av stand til å stå opp for seg selv (Olsen 2003: 90; 2006: 16; 2012: 208-210; Sørensen 2013: 2-3). Tingene er satt til side og alltid sett på som «offer for» snarere enn «aktører i» diskurs og meningsdannelse. Tingene blir med det noe immaterielt bestående ene og alene av subjektets meninger- en bygning frarøvet sin materialitet, en ting bestående av *ingen* ting.

3.4. Fra *ingen* ting til ting

Latours (1996: 12, 126-127, 212) arbeid innebærer å bryte ned det ontologiske skillet og heller ta utgangspunkt i kollektivene av mennesker og ikke-mennesker. Lei av de overhumanistiske holdningene innenfor sosial- og humanvitenskapene plasseres Latour og likesinnedes studier under termer som «tilbake-til-tingene» og «den materielle vending», der materialitetens påvirkning på mennesket fremheves (se Hodder 2012a; Hodder 2012b; Olsen 2003; 2006; 2012; Olsen og Pétursdóttir 2016; Sørensen 2013; Witmore 2021). Aktør-nettverk-teori tillater dermed å nedtone den overlegenheten mennesket har hatt over tingene. Nettverksteoretikerne hevder derimot *ikke* at det finnes noen form for symmetri mellom mennesker og ikke-mennesker, men teorien innebærer simpelthen å frastå fra å gi noen av polene en a priori forrang. Det er finnes naturligvis forskjeller mellom mennesker og ting, men en forskjell er ikke et *skille*. (Latour 2005: 75-76; Sørensen 2013: 3, 13; Webmoor og Witmore 2008: 59). Antropolog Ian Hodder (2012a: 94) beskriver det som en teori der man undersøker tingene og menneskene i deres dialektiske spenninger av avhengighet til hverandre.

Kulturmiljøforvaltningen handler om å ta valg, og som både Riegl og Myklebust framholder vil prioriteringen av én verdi alltid gå på bekostning av én annen verdi. Siden verdivurderingene alltid dreier seg om subjektivitet, sier valgene også noe om mennesket - hva vi velger å ta vare på - og de sier noe om vår tid (Engen og Fjeldheim 2014: 152). For å forstå menneskets valg er det derfor viktig med et demokratisk og inkluderende perspektiv der alt og alle kan bli aktører i et nettverk (Latour 1996: 181; Olsen 2003: 98). Dette er særlig viktig da avfeiingen av bygningenes objektive verdier har invitert allmennheten inn i arbeidet med å definere kulturminnenes betydning (Fjeldheim 2020: 221). Demokratiseringen av den offentlige kulturmiljøforvaltningen vil fortsette, og i *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* beskrives

dette som: «et skritt videre ved å sette mennesker og demokratiske verdier i sentrum» (KLD 2020: 22). Fjeldheim (2020: 237) mener den nye stortingsmeldingen stiller helt andre krav til helhetstenkning og til involvering, men hvordan kan man stille krav til helhetstenkning om kun *halve* siden av saken belyses - nemlig *subjektet*? Hvordan kan man lage et verktøy for å avgjøre bygningens verneverdi, om man kun undersøker verneverdiene, og ikke hvordan disse knyttes direkte til bygningens materielle uttrykk? For å ta Fjeldheim (2020: 237) på ordet, hvordan skal jeg *ikke* bli enda en av dem som «har kastet inn hansken»? For å kunne belyse kulturmiljøverdiene mange betydninger og diskutere de avgjørende kulturmiljøverdiene holder det ikke lenger å kun avgrense seg selv til «rene» diskursive uttalelser. Diskursteorien tillater meg å inkludere det materielle, fordi den anerkjenner at tingene også *er* og *opererer* i verden, og at på samme måte som subjektene gir *mening* til tingene, gir også tingene *mening* til menneskene (Hodder 2012a: 32-33; Olsen 2003: 96). Med andre ord, demokratiseringen av kulturmiljøforvaltningen tvinger også fram, etter Latours (1996: 188) ord; «et demokrati utvidet til (...) tingene».

4. Diskursanalysens metodiske tilnærming

I et diskursanalytisk prosjekt er det språket, slik det fremstår i nedskrevne eller talte situasjoner, som er forskningsmaterialet. Tilsvarende er diskursanalyse en undersøkelse av det systemet som gir virkeligheten mening; nemlig en diskurs. Derfor analyserer man først og fremst språket. Styrken i diskursanalyse er at den tilbyr en rekke teoretiske og metodiske tilganger til å studere språket som meningsdannende. De ulike tilgangene kan fritt kombineres med hverandre, også med deler fra andre analyseverktøy enn det diskursive, så lenge tilgangene ikke bryter med hverandres teoretiske, filosofiske og metodologiske fundament (Jørgensen og Phillips: 1999: 9-13, 17-18, 22, 145; Neumann 2001: 38, 177).

I analysene vil jeg legge vekt på diskursteoriens grunnprinsipper og begrepsapparat. Utgangspunktet er post-strukturalismen, som i arkeologisk forskning er særlig anvendt for å studere arkeologisk praksis. Nytt i post-strukturalistisk teori ligger i dets egenskap i å vise hvordan kunnskap skapes og omformes. På den måten kan forskeren trekke fram de teknikkene som brukes i konstruksjonen av forhistorien (Olsen 2014: 280-282). I forvaltningspraksis vil disse teknikkene være basert på verdibegreper (Wenstøp og Seip 2009: 124-125), som først får sin mening i konkret diskursiv praksis. Fysiske ting er dermed meningsløse før de inngår i en diskurs: «En stein [kan] godt nok eksistere uavhengig av sosiale klassifikasjonssystemer, men om den oppfattes og anvendes som et prosjektil eller et kunstverk kommer an på hvilken diskursiv kontekst den innplasseres i» (Jørgensen og Phillips 1999: 47 [min oversettelse]). Samtidig, som følge av diskusjonen i forrige kapittel, er det viktig å påpeke at enhver stein neppe kan bli til et prosjektil – dette vet vi som arkeologer godt. For å utvide Jørgensen og Phillips påstand kan vi derfor si at den diskursive konteksten en ting plasseres i også er avhengig av tingens materielle uttrykk og egenskaper. Altså, vi har alltid å gjøre med en dialog mellom det immaterielle og det materielle.

4.1. Orden i språkkaoset

Kulturmiljøforvaltningen står ovenfor en stor debatt over sitt ideologiske grunnlag, der verdibegrepene er blitt så kaotiske at de beskrives som «begrepsforvirrende» (se kapittel 2.5.). Diskursanalysens begrepsapparat vil være en metode for å skape orden i dette språkkaoset. For å kunne kartlegge og avgrense diskurser bruker Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips (1999: 79-86, 143-154) et begrep hentet fra Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse som første steg: nemlig *diskursorden*. Fairclough (2015: 60-63, 162-163) forstår diskursorden som

et system der diskurser både former, og er formet av, en overordnet diskursorden. Diskursene er strukturert i diskursordenen, men strukturene kan endre seg over tid om maktforholdet mellom den sosiale institusjonen eller samfunnet diskursene inngår i endrer seg. Fairclough (2015: 62) viser for eksempel til hvordan elever og lærere kan ha uformelle samtaler før og etter en forelesning, men straks forelesningen er i gang vil samtalen få en annen mening fordi maktforholdet mellom elever og lærere er endret. Lærerne har nå inntatt en undervisningsrolle og skal belære elevene. Samtalenes meningsinnhold har også blitt endret fordi diskursene lærerne trekker på er hentet fra en institusjonelt forankret diskursorden i form av skolen. Dette sammenfaller også med min gjennomgang av verdibegrepenes plass i kulturmiljøforvaltningen, der demokratiseringen har endret maktbalansen mellom det antikvariske fagmiljøet og allmennhet i den grad at verdibegrepene har blitt utvidet (se kapittel 2.5. og 3.4). Slik legger diskursordenen begrensinger på det som gir mening innenfor et sosialt domene. Diskursordenen kan derimot være åpen for forandring om den utsettes for motstridene diskurser eller diskurser som tilhører andre diskursordener. På den måten fungerer diskursordenen som en felles basis der ulike diskurser kjemper mot hverandre om å gi mening til virkeligheten (Jørgensen og Phillips 1999: 83, 147). Overført til min oppgave er bygge- og rivesøknader sendt til Plan- og bygningsetaten startskuddet på en rekke artikuleringer av meningsdannelse mellom tiltakshavere, Byantikvaren og Plan- og bygningsetaten. Dette er diskursive kamper som har ett mål: definere bygningens verneverdi. Dette peker videre på en felles plattform der ulike diskurser kjemper mot hverandre, og det er nemlig dette som utgjør diskursordenen. På den måten identifiserer jeg *bygningens verneverdi* som diskursordenen.

4.2. Diskursene bak bygningens verneverdi

Ved å fastlegge diskursordenen er oppgavens diskursive rammeverk satt. Jeg kan dermed finne fram til diskursene bak bygningens verneverdi. Ved å ta utgangspunkt i hensikten med bygge- og rivesøknader identifiserer jeg to diskurser: en *bevaringsdiskurs*, representert ved Byantikvaren, og en *endringsdiskurs*, representert ved tiltakshaver. Disse har som mål å endre diskursordenen (bygningens verneverdi) ved å fylle bygningen med sine egne meninger. Poenget med diskursanalyse er nettopp å identifisere de kampene der diskurser kjemper om å bli dominerende innenfor sitt sosiale domene og vise hvordan aktørene gjør dette (Jørgensen og Phillips 1999: 164-165). Ved å analysere uttalelsene gjengitt i saksbehandlingsprosessen fra ulike bygge- og rivesaker vil det kunne være mulig identifisere *hvilke* begreper som anvendes av *hvilke* aktører for å kjempe frem sine synspunkter og dermed *lukke* en diskurs i favør dem.

Å kartlegge hvilke begreper de ulike aktørene bruker for å lukke diskursene vil være sentralt i analysene. Resultatene kan dermed brukes til å utforske hvilke verdier som er mest utsatt for forandringsmuligheter i forvaltningen, og dermed belyse både kulturmiljøverdiens mange betydninger og hvilke som er avgjørende.

Ifølge Laclau og Mouffe (2014: 91-93, 113) består diskurser av *momenter*. Dette er ord i diskursen som det ikke kan knyttes annen mening til; altså de skiller seg fra andre ord, og de får sin betydning av å være forskjellig fra andre ord. Det motsatte kalles *elementer*. «Kroppen» vil i en medisinsk diskurs bli forsøk redusert til moment ved å definere «kroppen» på en entydig måte. En alternativ medisinsk behandlingdiskurs vil forsøke det samme, men redueringen vil være annerledes enn i den medisinske diskurs. Ved å utelukke andre meninger ordene kunne hatt etableres diskurser som en *totalitet*. Diskursene har blitt en totalitet når meningen bak hvert ord er fastlåst i forhold til andre ord. Dette skjer gjennom en *artikulasjon* der målet er å omdanne elementer til momenter ved å redusere flertydigheten som elementene består av. Diskurser er derimot aldri helt lukket, og diskursens momenter kan igjen bli til elementer og dermed gjenstand for nye artikulasjoner. Diskurser er derfor en *midlertidig lukking*. Diskursen bestemmer mening på en bestemt måte, men den bestemmer ikke at mening skal være fiksert slik for alltid. Dette gir inngangen til en diskursiv analyse (Jørgensen og Phillips 1999: 34-40). I Laclau og Mouffes (2014: 91) diskursteori retter man søkelyset mot de konkrete uttrykk i deres egenskap av artikulasjon og undersøker hvordan uttrykkene reproducerer eller utfordrer de gjeldene diskurser ved å fikse mening på bestemte måter (Jørgensen og Phillips 1999: 41).

De ord diskursene utelukker inngår i *det diskursive felt*. Dette fungerer som en samlebetegnelse på de meningstilskrivningene ord har eller har hatt i andre diskurser, men som utelukkes i den spesifikke diskurs for å skape entydighet (Jørgensen og Phillips 1999: 37-38; Laclau og Mouffe 2014: 97-98). Alle tenkelige verdibegreper som både forvaltningen og tiltakshaver bruker inngår i det diskursive felt: estetikk, bruk, alder, autenticitet og økonomi. I bevaringsdiskursen vil derimot arkitektonisk, historisk og kulturell verdi være dominerende, fordi disse står i plan- og bygningsloven (jf. § 31-1). I diskursteorien er disse tre verdiene derfor *nodalpunkter*. Dette er privilegerte ord som diskursen etableres omkring, men de er også tomme i seg selv og må settes inn i en bestemt diskurs for å få mening. Derfor er nodalpunkter også elementer, fordi elementer er jo nettopp de flertydige tegnene (Jørgensen og Phillips 1999: 37-39, 63; Laclau og Mouffe 2014: 98-99). For eksempel påpeker tidligere riksantikvar Jørn Holme (2020: 38) at arkitektonisk verdi ikke har noen selvstendig betydning, men får sin mening gjennom henvisning til kulturhistorisk verdi. Nodalpunktene er derfor meningsløse i seg selv

inntil de settes inn i en bestemt diskurs. Nodalpunktet 'liberalt demokrati' blir et liberalt demokrati ved å knytte seg til begreper som 'frie valg' og 'ytringsfrihet'. På den måten kan jeg beskrive hva som kjennetegner diskurser ved å avdekke de kjeder av meningsdannelser som de ekvivalerer. Slike *ekvivalenskjeder* vil være sentrale i mine analyser. Her er det et poeng at Laclau og Mouffe også inkluderer det materielle i diskursene. Derfor er stemmeurner og Stortinget også en viktig del av det liberale demokratiets diskurs (Jørgensen og Phillips 1999: 39-40, 62-63). Å ikke innlemme det materielle i diskursene ville vært å akseptere det klassiske dikotomien mellom ting konstituert utenfor diskursive handlinger og en diskurs bestående alene av bare språk og tanker (Laclau og Mouffe 2014: 94). Etter min oppfatning vil derfor bevaringsdiskursene og endringsdiskursene være preget av *både* abstrakte/subjektive kulturmiljøverdier og materielle uttrykk som knyttes til de aktuelle bygningene.

4.3. Metodisk tilnærming

Etter å ha identifisert oppgavens diskursorden, diskurser og nodalpunkter kan det enorme havet av verdibegreper settes inn et helt konkret teoretisk rammeverk som kan gi en pekepinn på deres holdbarhet. Jeg tar utgangspunkt i bygningens verneverdi som overordnet diskursorden. Fra dette springer det ut to diskurser: en bevaringsdiskurs og en endringsdiskurs. Disse kjemper mot hverandre om å definere bygningens verneverdi. Disse kampene skal analyseres ved å gjennomgå sakspapirer fra Oslo kommune. I bevaringsdiskursen vil arkitektonisk, historisk og kulturell verdi være nodalpunkter, som diskursen utkrystalliserer seg rundt, og som de andre verdiene får sin betydning i forhold til. Dette illustreres med ekvivalenskjeder.

Formålet med diskursanalyse er ikke å bevise hva som er rett eller galt, men å vise hvordan ting henger sammen. Resultatene fra analysene kan så brukes til å belyse hvilke mønstre som finnes i utsagnene og dermed hvilke sosiale praksiser de iverksetter i fremstillingen av virkeligheten. På den måten kan resultatene vise om utsagnene stemmer eller ikke med praksisene de selv har iverksatt (Jørgensen og Phillips 1999: 31; Neumann 2001: 83). Nettopp derfor kan en diskursanalyse av et begrenset materialet kunne belyse hvordan verdibegrepene henger sammen og gi en pekepinn på deres overbevisningskraft, slik jeg ønsker med denne oppgaven. Til mitt materiale har jeg derfor valgt ut saksbehandlingen av bygge- og rivesaker fra Oslo indre by. Mine analyser vil følge nodalpunktene gjennom saksbehandlingen og spore hvordan abstrakte og materielle uttrykk knyttes til disse lovfestede verdiene, slik at de danner ekvivalenskjeder i bevarings- og endringsdiskursene. I kapittel 6 vil jeg gjøre dette i praksis, men før det vil neste kapittel gi en grundigere forklaring av det utvalgte materialet.

5. Nyere tids bygningsarv i Oslo

Følgende kapittel redegjør for fremgangsmåten og kriteriene bak de utvalgte sakene for diskursanalyse. Analysene er begrenset til sakspapirer fra Oslo indre by og kapittelet starter derfor med en kort innføring i Oslos bygningsarv og kulturmiljøforvaltning. Deretter følger fremgangsmåte og avgrensing for de utvalgte sakene som i kapittel 6 vil bli undersøkt etter diskursanalysens metodiske tilnærming.

5.1. Oslo; en by med mange verdier

Som Norges hovedstad og største by har Oslo også landets mest omfattende samling av kulturminner og kulturmiljøer. Spor fra tidlig menneskelig aktivitet i Osloregionen er over 11.000 år gammelt, noe som ble ytterligere forsterket i forbindelse med byutviklingen fra ca. år 1000. I 1624 brant middelalderbyen ned til grunnen og Oslo som vi kjenner det i dag ble etablert bak Akershus festning under navnet Christiania. Denne delen utgjør kjernen i indre by og kjennetegnes av rettvinklede gatenett og flere 1600- og 1700-talls bygårder der det gamle borgerskapet holdt til. De som var mindre velstående bosatte seg utenfor bykjernen i uregulerte trehusbebyggelser, blant annet på Sagene, Pipervika (i dag Vika) og Vaterland. Det var ikke før etter 1850-tallet arbeiderne hadde råd til å bo i murgårder som følge av industrialiseringen. Nye næringer resulterte i massetilflytting til byen, med tilsvarende storutbygging av Oslo. En rekke murgårder ble bygget blant annet på Frogner, Majorstuen og Grünerløkka for å møte etterspørselen etter bolig, også de etter rettvinklede gatemønstre (BYA 2014: 1; 2021b: 6-13, 22-23; BYB 2020: 18; Gunnarsjaa 2006: 276). Murgårdenes arkitektur fra denne tiden tilfaller i stor grad stilartene nyrenessanse eller nybarokken, karakterisert med sine rikt dekorerte fasader i pusset tegl, varierte farger og høye skråtak. Trehus ble reist i sveitserstil (Bruun 2008: 65-66, 87-88, 141; Gunnarsjaa 2006: 282-283).

Oslos bygningsarv bærer preg av en rekke stilhistoriske bygninger, noe som gjenspeiler en by med mange verdier. Oslo er kjent som både «murbyen», grunnet sine mange bygårder fra 1800-tallet, og «funkisbyen» (BYA 2014: 1; Wilberg og Hansen 2012), etter funksjonalismen fotfeste fra 1930-årene. Retningens fremste representanter er eksempelvis Rådhuset og UiOs campus på Blindern. Funksjonalistene ønsket en soneinndelt by der bolig- og arbeidsområder var avdelt med grøntarealer. Andre verdenskrig bremsset derimot noe av utbyggingen, men i etterkrigstiden tok prosjektene seg opp igjen. Da ble en rekke nye bydeler utformet som drabantbyer kjennetegnet av høyblokker, rekkehus og landlige omgivelser der skole, kirke og

butikker var en integrert del av planleggingen. Betong muliggjorde byggingen av høyhus og tilgang til elektrisitet, vann og avløp sto sentralt i utformingen av byggene. Slike prosjekter dominerte utbyggingen av Oslo ytre by fullstendig og godt bevarte drabantbyer er eksempelvis Bøler og Haugenstua. Etterkrigstidens arkitektur er også startet på modernismen i arkitekturen. Både funksjonalismen og modernismen brøt med 1800-tallets murgårder og avfeide enhver form for utsmykninger og dekoreringer på fasadene deres for å spare materialer og bygge fort. I tråd med sterk befolkningsvekst ble derfor rekke eldre bydeler sanert, blant annet Pipervika og Vaterland, samt flere 1800-talls bygårder revet mellom 1950- og 1970-tallet for å gi plass til nye bygg (Bruun 2008: 207-208; BYA 2021b: 14-17; Christensen 2011: 120-124, 133, 147).

De enorme rivesakene førte etter hvert til en rekke demonstrasjoner for å bevare nyere tids bygningsarv (se kapittel 2.3.). At tidligere torgplasser var blitt parkeringsplasser og gamle hus ble ofret for å gi plass til motorveier førte til en kritikk mot modernitetens fremskritt. I likhet med 1800-tallets verneinteresse var det igjen følelsesmessige reaksjoner mot det moderne samfunnet som var drivkraften i vernearbeidet, bare at det involverte langt flere folk enn før (Christensen 2011: 172). I dag er det pågående «Arkitekturopprøret» kanskje den mest åpenbare sammenligningen til disse bevegelsene. Frontfigur og psykolog Saher Sourouri (2021) beskriver bevegelsen først og fremst som et «estetisk opprør», som i likhet med Fortidsminneforeningens grunnlegger Dahl ønsker at arkitektene skal se til tidligere tiders byggeskikk i utformingen av sine bygninger (se kapittel 2.1.). Ulikt Dahl, som døde allerede i 1857, er det murgårdene fra 1800-tallet som er Arkitekturopprørets inspirasjon, og i motsetning til vernearbeidet på 1970- og 80-tallet er sosiale medier; som Instagram og Facebook, opprørets viktigste plattform (Lundgaard 2021a; Zerener m.fl. 2021).

Den sterke befolkningsveksten fortsatte også etter krigen og preger enda Oslos byplanlegging. I dag legger omfattende byggeprosjekter stort press på eksisterende arealer, bygninger og andre anlegg. Prosjekter i indre by og rundt kollektivknutepunkter kjennetegnes av omfattende riving, fortetting og påbygging, noe som ofte endrer områdenes historiske karakter (BYB 2021: 6-10). Til tross for Oslos lange historie og omfattende bygningsarv er kun 11 prosent av Oslos totale bygningsmasse listeført som bevaringsverdig; omtrent 15.000 bygninger. Videre er kun 3,5 prosent regulert til bevaring gjennom plan- og bygningsloven. Samtidig har det de siste fem årene i gjennomsnitt blitt behandlet omtrent 1500 byggesaker og 300 rivesaker av verneverdige bygg i Oslo. I slike saker er det Byantikvaren i Oslo som kommer på banen, i møte med tiltakshaver og Plan- og bygningsetaten, i kampene om å definere bygningenes verneverdi (BYA 2021c: 4, 10; FIN 2019: 198).

5.2. Kulturmiljøforvaltningen i Oslo

Byantikvaren i Oslo behandler bygge- og rivesaker på forskjellige måter, og en av etatens største arbeidsoppgaver er *forhåndsuttalelser* til tiltakshaver. Da har en utbygger tatt kontakt med Byantikvaren for å be om en verdivurdering av sin bygge- eller rivesøknad før den sendes videre til Plan- og bygningsetaten der endelig vedtak i saken avgjøres. Om en forhåndsuttalelse ikke alt foreligger vil Plan- og bygningsetaten oversende søknaden til Byantikvaren før de fatter vedtak. Etatene kan også møtes i samrådsmøter for å diskutere søknadene (BYA 2021c: 21). Tiltakshavere kan bruke Byantikvarens (2020) «Gul-liste» for å se om eiendommen deres har «kulturminneverdi». Om det er tilfelle vet tiltakshaver da at de må varsle PBE ved tiltak. I den nye kulturmiljømeldingen for Oslo ble også tanken om en «Grønn-liste» luftet. Ideen er at bygg på denne listen skal være mer åpen for endringer og transformasjon, men da er det viktig at muligheter for bruk og bevaring er identifisert *først*. I kulturmiljømeldingen understrekes det også at plan- og bygningsloven er viktigste virkemiddel i saksbehandlingen, og at Byantikvaren skal ivareta *arkitektoniske, historiske eller kulturelle verdier* så vidt mulig under tiltak (BYB 2021: 10, 32-34).

Kommunerevisjonen (2014) har evaluert Byantikvarens praksis. De fant at etaten ofte fikk gjennomslag for sine uttalelser og at søknader ble gjort om på etter deres anbefalinger. På den måten ble det klart at Byantikvaren hadde stor påvirkning på kulturmiljøforvaltningen i Oslo. Etatens forskjellige informasjonsskriv og veiledere til publikum fungerte som verktøy som sørget for forutsigbar og ensartet saksbehandling. Kommunerevisjonen (2014: 6-13, 26, 32-35, 49-50, 70) pekte på dette som viktig for å føre en konstruktiv meningsutveksling om byggets verneverdi og avveie bygningens verdier opp mot andre samfunnsbehov. Ulik praksis i bygge- og rivesaker ble derimot påpekt som en av etatens større utfordringer. Byantikvaren var selv enig i dette, men viste til at slik praksis medfølger i skjønnsbasert saksbehandling. Hos Byantikvaren ble saker som involverte verneverdige bygg kontrollert av en saksbehandler og en sidemannskontrollør. Enkelte saker kunne også bli tatt opp i fagmøter, der alle i etaten kunne være til stedet. I saker der Byantikvaren hadde informasjonsskriv eller veiledere tilgjengelig mente de ansatte at ensartet praksis var tilstrekkelig, men innrømmet at den kunne være varierende der slike skriv ikke var tilgjengelig. Byantikvaren har siden satt i gang tiltak for å styrke ensartet praksis og føre bedre sidemannskontroll. Det vil være et poeng i følgende analyser av sakspapirene å se om dette gjenspeiles i etatens verdivurderinger og uttalelser. I tillegg er det viktig å påpeke at Kommunerevisjonen (2014: 11, 68-69) *ikke* har etterprøvd Byantikvarens verdivektning eller uttalelser. Det er nettopp dette jeg gjør i min oppgave.

5.3. Kriterier, avgrensing og fremgangsmåte

Å utføre en diskursiv forskningsoppgave innebærer å måtte avgrense diskurser, men dette er i seg selv også en viktig del av diskursen (Neumann 2001: 56-57 101). For å identifisere og avgrense diskurser argumenterer Jørgensen og Phillips (1999: 79-86, 143-154) for en forståelse av diskurser som en analytisk operasjon som forskeren selv lager med utgangspunkt i sitt prosjekt. Diskursene trenger ikke nødvendigvis å være avgrenset slik i virkeligheten. Følgende analyser må derfor ikke forstås som et fasitsvar på hvordan verdidiskurser kan se ut i forvaltningspraksis. Mine analyser og resultater vil likevel kaste lys over verdigrunnet i forvaltningen og bidra i arbeidet med å rydde opp i begrepsforvirringen.

En rekke kriterier ble lagt til grunn for å begrense materialets omfang. Med utgangspunkt i oppgavens forskningsområde, nemlig Oslo indre by, og oppgavens tema, ble følgende kriterier lagt til grunn for utvalg av sakspapirer:

Kriterium 1: Sakene måtte inneholde en uttalelse fra Byantikvaren, enten direkte eller gjennom samrådsmøter med Plan- og bygningsetaten.

Kriterium 2: Sakene måtte være enten en rivesak eller en byggesak- representert ved tilbygg eller fasadeendringer.

Kriterium 3: Vedtak i saken måtte ha bli fattet i 2021, i form av rammetillatelse eller igangsettingstillatelse fra Plan- og bygningsetaten.

Kriterium 4: Sakene måtte være registrert i Oslo indre by.

For å finne fram til relevante sakspapirer fra bygge- og rivesaker etter nevnte kriterier har de digitale søketjenestene «eInnsyn» (Digdir og OK u.å.), «Planinnsyn» (PBE u.å., a) og «Saksinnsyn» (PBE u.å., b) blitt benyttet i tre steg:

Steg 1: *Kartlegge Byantikvarens uttalelser gjennom «eInnsyn».* Dette er et oppdatert arkivsystem med oversikt over Byantikvarens uttalelser fra og med 2013 (eInnsyn u.å.). Først har eInnsyn blitt anvendt for å kartlegge uttalelser som Byantikvaren har gitt, noe som indikerte at bygget var bevaringsverdig. Dette har blitt gjort ved å begrense de tilgjengelige dataene gjennom «Avansert søk». Her har filtrene «Kommune» = «Byantikvaren» og «Dokumenttype» = «Utgående» blitt valgt. Slik ble saker der Byantikvaren hadde *sendt* en uttalelse, enten til PBE eller tiltakshaver, kartlagt. Deretter ble sakene funnet ved å bruke «Søk i metadatafeltet» og avgrenset etter ordene «riv», «riving», «rivesak», og «fasadeendring». På den måten ble bygge- og rivesaker med mål

om å gjøre inngripende endringer på fasaden, slik Byantikvaren har lov til å uttale seg om, identifisert. Til sist valgte jeg «2021» under feltet «saksår» for å avgrense saker etter avgitt år. Sakspapirer fra 2021 ble valgt fordi dette var de nyeste sakene på feltet fra et helt saksår. Det er dog ikke uvanlig at bygge- og rivesaker går over flere år, og analysene tok derfor utgangspunkt i saker som ble *vedtatt* i 2021. Uttalelser fra aktørene kan ha vært fra tidligere år. I et diskursanalytisk prosjekt gir et kort tidsintervall god mulighet til å se hvordan diskursene kjemper mot hverandre for å konstruere en virkelighetsoppfatning etter aktørenes intensjoner. Å velge et større tidsintervall kunne ha risikert i et overveldende forskningsmateriale (Neumann 2001: 103) og etter min mening en annen oppgave. Mitt formål er å undersøke dagens praksis med en stikkprøve av saker, ikke undersøke hvordan praksisen har endret seg over tid. I alt **175** saker fra *hele* Oslo var med det avgrenset.

Steg 2: *Kvalitetssikre avgrensede data gjennom «Planinnsyn».* De 175 sakene ble etter steg 1 limt inn i et Excel-ark. Problemstillingen til avhandlingen er avgrenset til bygningsarven i indre by, og for å finne bygge- og rivesaker herfra ble alle gateadressene dobbeltsjekket ved å søke opp hver enkelt gateadresse på kartoversikten «Planinnsyn». En bevaringsregulert og/ eller Gul-listet bygning ble her bekreftet av byggets eiendomsinformasjon. I Excel-arket ble adressene så sortert etter bydel og de mest relevante sakene valgt ut. I alt **12** bygge- og rivesaker fra Oslo indre by var med det avgrenset (se figur 2).

Steg 3: *Finne hele saksforløpet i «Saksinnsyn».* Oversikt over saksforløpet ble hentet fra arkivtjenesten «Saksinnsyn». Vedtaksbrevet, i form av rammetillatelse eller igangsettingstillatelse fra PBE, redegjør for Byantikvaren og tiltakshavers (TH) uttalelse. Derfor utgjør disse tekstene hoveddelen av sakspapirene, men jeg har også sett på Byantikvarens og tiltakshavers egne uttalelsesbrev for å se om de stemmer med vedtaksbrevene og tilføyd eventuelle detaljer (se appendiks 1).

5.3.1. Dataenes pålitelighet

En større utfordring med prosjektet har vært Byantikvarens manglende oversikt over uttalelser i bygge- og rivesaker, noe Kommunerevisjonen (2014: 52-55) også påpekte som en vanskelighet i deres undersøkelser. Revisjonen valgte å bruke Byantikvarens privatarkiv, «Doculive», som hovedkilde, og der nødvendig PBEs saksinnsynsportal. I mine analyser er

derimot eInnsyn brukt som hovedkilde for å identifisere saker av verneverdige bygg. Dette er dobbeltsjekk gjennom karttjenesten Planinnsyn. Kommunerevisjonen (2014: 55) understreket at koblingen mellom Planinnsyn og Gul liste av og til kunne vise feil; eksempelvis var ikke Byantikvaren involvert i alle byggesakene revisjonen opprinnelig kartla, selv om bygget hadde samme eiendomsinformasjon som et bygg på Gul liste. Dette var likevel den mest pålitelige måten å danne et bilde av Byantikvarens involvering i bygge- og rivesaker, og det er Byantikvarens foretrukne kartløsning for å vise Gul liste (BYA 2021c: 11). Ved å bruke to ulike kilder for å kvalitetssikre status for en bygning vil det gi troverdighet til materialet. PBE registrerte selv utfallene i sakene, noe som ble trukket fram av Kommunerevisjonen (2014: 55) som bevis på at de innsamlede dataene var pålitelig. Jeg støtter meg derfor på samme konklusjon. I neste kapittel vil jeg utdype sakene i detalj ved å anvende diskursanalysens begrepsapparat.

Sak	Bydel	(Gårds-/ bruksnr.) - Adresse	Tiltak	Vedtak
1	Sentrum	209/261, 209/285 - Pilestredet 27 - St. Olavs gate 22	Fasadeendring	Godkjent
2	Gamle Oslo	231/359 - Normannsgata 37	Fasadeendring	Godkjent
3	Frogner	213/169 - Holtegata 16 A	Fasadeendring	Avslått
4	Frogner	214/171 - Josefines gate 27	Riving	Avslått
5	Frogner	214/375 - Uranienborg terrasse 9	Fasadeendring	Godkjent
6	Frogner	211/89 - Frognerveien 2	Fasadeendring	Godkjent
7	Grunerløkka	227/76 - Dælenenggata 11 og Christian Michelsens gate 10	Fasadeendring	Godkjent
8	Grunerløkka	124/125 - Peter Møllers vei 4 A	Fasadeendring	Godkjent
9	Grunerløkka	228/626 - Thorvald Meyers gate 47 B	Fasadeendring	Godkjent
10	Grunerløkka	228/626 - Thorvald Meyers gate 47 B	Fasadeendring	Godkjent
11	St. Hanshaugen	217/342 - Sofies Plass 1	Fasadeendring	Godkjent
12	St. Hanshaugen	208/485 - St. Olavs gate 11 D og E	Fasadeendring	Godkjent

Figur 2: Oversikt over identifiserte saker etter den trinnvise avgrensingen i kapittel 5.3. Dette er de utvalgte sakene for analysene i kapittel 6. Merk at Thorvald Meyers gate 47 B står to ganger, men det er likevel snakk om to ulike saker. Rekkefølgen er tilfeldig, men sortert etter bydel. I tillegg til bydel Sagene utgjør disse områdene Oslo indre by. Laget av forfatter.

6. Presentasjon av utvalgte saker og verdivurderingene

Følgende kapittel redegjør for de utvalgte sakene som ble identifisert i kapittel 5.3. Hensikten med denne avhandlingen er å finne fram til de avgjørende kulturmiljøverdiene, og derfor skal jeg følge hvordan aktørene i bevarings- og endringsdiskursene knytter til seg ulike argumenter for å gi arkitektonisk, historisk og kulturell verdi mening. Dette følges i ekvivalenskjedene. De utvalgte ekvivalenskjedene er presentert på slutten av hver sak (tabell 1-12). Jeg har brukt mye anførselstegn og direkte utsagn, noe som illustrerer den metodiske tilnærmingen der språket er hovedmaterialet. Verdier fra det diskursive felt, bygningenes materialitet og nodalpunktene er etter beste evne markert i kursiv for å belyse artikulasjonen mellom dem, noe som vil bli diskutert ytterligere i kapittel 7. All kursiv er av forfatter og jeg har derfor ikke spesifisert dette underveis. I Saksinnsyn er uttalelsene sortert og publisert etter dato, og jeg har derfor valgt å referere til datoene brevene er skrevet.² Alle sakene er fattet med vedtak i 2021.

6.1. Arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier

Å finne en utdyping på hva som skal vektlegges når det kommer til arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier har vært noe utfordrende, men som deleier av plan- og bygningsloven har Kommunal- og distriktsdepartementet³ i et høringsforslag gitt følgende redegjørelse:

«Det er flere forhold, til dels overlappende, som inngår i vurderingen av om et byggverk kan sies ha kulturelle, historiske og arkitektoniske verdier. Det kan for det første være relevant å legge vekt på om byggverket representerer lokal byggeskikk eller en særlig stilperiode. For det andre kan det være relevant å legge vekt på om byggverket gjenspeiler tekniske innovasjoner med henblikk på konstruksjon eller materialvalg. For det tredje kan det være relevant å legge vekt på byggverkets eventuelle bidrag som kilde til historisk kunnskap om for eksempel bygningshistorie eller arkitektur. I denne forbindelse vil det være av betydning i hvor stor grad byggverket har beholdt sitt opprinnelige uttrykk. Tilstanden på byggverket vil også kunne inngå i vurderingen» (KMD 2020: 63).

Med bakgrunn i dette høringsutkastet antar jeg derfor at følgende begreper vil være relatert til de tre lovfestede verdiene: *lokal byggeskikk, stilperiode, tekniske innovasjoner, bygningshistorie, arkitektur, opprinnelig uttrykk og byggets tilstand*.

Flere av de undersøkte byggesakene er lofts- eller balkongutbygginger, og i den forbindelse har Byantikvaren og Plan- og bygningsetaten gått sammen og utgitt veiledere for

² Saksnumrene til de individuelle sakene er oppført i appendiks 1. Ved å søke opp numrene i Saksinnsyn blir man tatt til en oversikt over saksforløpet og dermed datoene jeg har referert til underveis i kapittel 6.

³ Departementet skiftet navn til Kommunal- og distriktsdepartementet 1. januar 2022. Det het Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) da høringsforslaget var ute og står derfor etter det i litteraturlisten.

slike tiltak på bygninger fra årene 1860-1960. Målet med veilederne er å vise hvordan kulturmiljøverdier og brukskvalitet kan avveies, og i tillegg er de viktige verktøy for valg og verdivurderinger (BYB 2021: 38). I Loftsveilederen står det at: «Nye elementer skal være godt utformet og bidra positivt til helhetsopplevelsen av taklandskapet, bygningen og byrommet. Kvalitetene på tiltakene er avhengig av elementenes format og plassering på takflaten, materialbruk og detaljering» (OK 2015a: 12). Videre pekes det blant annet på at taket bør ha gode arkitektoniske og estetiske kvaliteter, og at bygningens «Arkitektoniske kvalitet, sårbarhet og autentisitet må vurderes» (OK 2015a: 16). I Balkongveilederen står det at nye balkonger skal ha: «god arkitektonisk og teknisk utforming og bidra positivt til helhetsopplevelsen av bygning, bakgård og omkringliggende byrom» (OK 2015b: 8). Dette avhenger videre av blant annet materialbruk. Jeg antar derfor at følgende begreper også vil være relatert til de tre lovfestede verdiene: *taklandskap, helhetsopplevelse, byrom, estetiske kvaliteter og autentisitet*.

6.2. Bygningenes materialitet

For å kunne forstå diskursive fenomener er det ifølge Laclau og Mouffe (2014: 95) nødvendig å inkludere det ikke-språklige i analysene fordi det materielle er en del av hvordan diskursene formes. Det materielle defineres som noe bestående av materie og som er sansbart og fysisk til stede (Kjøll 2018). En bygning blir satt sammen av forskjellige materialer, som hver for seg har ulike egenskaper og som skal samvirke med hverandre. I oversiktsverket «Materialkunnskap» av sivilingeniør Bjørn Normann Sandaker (m. fl. 2003: 8-10, 16-17) knyttes materialets egenskaper opp mot tekniske størrelser som følger SI-enhetene: lengde, volum, fasthet, densitet, masse, areal og energi. Slik kan derfor materialets egenskaper også påvirke krav til for eksempel bygningens estetikk. Edensor (2011: 239-240) beskriver bygninger som: «samlinger av materialer» (min oversettelse), som på grunn av sine liv bringer mennesker inn i nettverk med bygningene der det stadig skapes sirkulasjoner av arbeidskraft, kunnskapsproduksjon og materie. Et eksempel på dette er å finne i KMDs (2020: 63) høringsforslag, der det står at materialvalg er et tegn på *tekniske innovasjoner*. Materialene er skapt av ulike elementer og prosesser som også gir materialet ulik holdbarhet. For eksempel er stein kjent som et hardt og langvarig materiale, men det preges også av varierende forfall etter hvilke kontekster det finnes i (Edensor 2011: 240). Lofts- og balkongveilederne er også tydelige på dette i og med at tekstene knytter *helhetsopplevelsen* av en bygning til materialvalg (se kapittel 6.1.). Etter beste evne vil jeg i følgende analyser derfor kartlegge henvisninger til bygningens materialitet- altså materielle uttrykk, og diskutere dette opp mot kulturmiljøverdiene i kapittel 7.

6.3. Presentasjon av saker

Sak 1: Pilestredet 27 – St. Olavs gate 22. Status: Godkjent

Bygningene på eiendommen utgjør Alfheimkomplekset, en forretningsgård fra 1898 og av Byantikvaren (25.03.21) beskrevet som et av Oslos ypperste av denne typen. Eiendommen er etter reguleringsplan S-4936 regulert til hensynssone bevaring og tiltaket krever derfor dispensasjon fra reguleringsplanen. PBE skriver at formålet med bestemmelsen er å sikre bygningens *arkitektoniske* og *historiske* verdier (08.10.21).

Tiltakshaver ønsker at gårdsrommet skal *aktiviseres* med utadrettet virksomhet med bedre *universell tilgang* til ute- og innearealer. De søker flere tiltak, blant annet å etablere vinduer og dør i branngavl, senke terrenget, etablere bro mellom I-bygget og H-bygget og forlenge en heis til underetasje. Tiltakshaver skriver at vinduene og døren skal utformes etter retningslinjer fra Byantikvaren og at heissjakten skal pusses i en farge «som harmonerer bedre med *bygningsmiljøet* enn dagens *platekledning*» (04.06.21).

Tiltakshaver legger stor vekt på at ombygningene vil gjøre området universelt utformet. Vinduene og døren i branngavlen vil aktivisere byrommet og ved å senke terrenget ned til tilstøtende nivå vil det skape *sammenheng* på tvers av kvartalet (04.06.21). Byantikvaren er i utgangspunktet imot åpning av brannvegger, fordi disse har «*historiefortellende* verdi knyttet til byutvikling og endring av eiendommer og er i tillegg en naturlig del av et *tradisjonelt* variert *bakgårdsmiljø* i Oslo» (25.03.21). Etaten forstod derimot ønske om å åpne denne brannveggen, og fordi den ikke vender ut mot de bevaringsregulerte eiendommene ville de akseptere tiltaket. De anbefalte videre at *tradisjonell brostein* brukes i det nedsenkede terrenget.

I denne saken var Byantikvaren tydelige på at åpningene i branngavlen ikke skal utformes med utgangspunkt i de *historiske fasadene*. De vil at branngavlen skal opprettholde sin «*lesbarhet* av å være en tidligere brannvegg og en del av det bevaringsregulerte industrielle anlegget» (25.03.21). Med andre ord vil etaten at nye åpninger åpenbart skal vise tegn til at de er fra nyere tid. For Byantikvaren var den omsøkte broen mellom H- og I-bygget uønsket. Det finnes allerede broer der, men det er uvisst når de ble anlagt. Basert på at broene er laget av *støpejern*, slik som bygningenes hovedkonstruksjon, antok derfor Byantikvaren at de er fra omtrent samme tid som hovedbygningene og dermed *opprinnelige*: «Broene inngår som en del av bakgårdens *industrielle* preg og *forteller* om kommunikasjonen mellom fabrikkarealene her». Byantikvaren mener at en ny bro vil svekke *lesbarheten* til denne kommunikasjonen fra de *opprinnelige* broene, samt at en ny bro vil kreve etablering av ny dør i H-bygget og endring

av *opprinnelig støpejernstrapp* til I-bygget. Disse fasadene er, i motsetning til branngavlen, en del av den bevaringsregulerte bakgården og for Byantikvaren er disse fasadene «sårbare for endringer». De motsettes seg derfor tiltaket i forhåndsuttalelsen (25.03.21).

I søknaden beholdt tiltakshaver broen og viste til at den er nødvendig for å sikre *universell utforming* og ba PBE legge vekt på det. Samtidig mente tiltakshaver at en ny bro kunne plasseres skånsomt ved at bærebjelkene plasseres i den nedre *pussede* del av fasaden, noe som vil bety at fasaden kan tilbakeføres ut synlige merker i *teglfasaden*. I tillegg skal broen være *enkelt utformet* for å skille seg fra de andre broene og kobles til den allerede eksisterende åpningen i fasaden på H-bygget (04.06.21).

I rammetillatelsen (08.10.21) til prosjektet ga PBE dispensasjon fra reguleringsplanen. Senkning av terrenget og ny bro vil endre bygningenes ytre, men PBE mente at tiltakene ikke forringer formålet til bestemmelsen vesentlig. Dette begrunnes med at den nye broen i sin *enkle utforming* ikke vil *forstyrre lesbarheten* til de *opprinnelige*. Etaten ser det som positivt at tiltakene vil gjøre deler av bygningen *universelt utformet*, noe som er «hensiktsmessig med tanke på *brukbarhet*». I tillegg forstod etaten at den nye broen ikke vil føre til ytterligere hulltagninger i fasaden, selv om de mente at den nye broen er en ulempe som «går på bekostning av den *opprinnelige* situasjonen som det er en *selvstendig verdi* å ivareta».

Tabell 1: Plan- og bygningsetaten skriver at formålet med reguleringsplanen er å ivareta byggets arkitektoniske og historiske verdi, og de mener disse verdiene ikke er vesentlig tilsidesatt i saken.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Historiefortellende, tradisjonelt bakgårdsmiljø, lesbarhet, industrielle preg	Tradisjonell brostein, historiske fasader, opprinnelig bro, støpejernstrapp- og bro
TH		Sammenheng, bygningsmiljøet, aktivisere byrom, universell tilgang	Platekledning, enkel broutforming, universell utforming
PBE	Arkitektonisk, historisk verdi	Lesbarhet, brukbarhet, selvstendig verdi, forstyrre, opprinnelig situasjon	Enkel broutforming, universell utforming, teglfasade

Sak 2: Normannsgata 37. Status: **Godkjent**

Dette bygget inngår i trehusmiljøet på Kampen, et av de best bevarte trehusmiljøene i Oslo og tilskrevet nasjonal kulturminneinteresse i kommuneplanens temakart T5. Normannsgata 37 er fra rundt 1861, men har siden gjennomgått en rekke ombygninger (28.08.21).

Tiltakshaver ønsker å fjerne et overbygg over inngangspartiet, bytte inngangsdøren og støpe ny trapp. Tiltakshaver vil også etablere to nye takvinduer, luftepipe og skifte verandadør

i andre etasje. Hensikten med takvinduene er å slippe inn mere *dagslys* i loftsetasjen og dermed «gi økt *bokvalitet* til *bruken* av loftet» (30.11.21).

I sin forhåndsuttalelse i saken datert 28.08.21 skriver Byantikvaren at de ikke vil motsette seg riving av overbygget over inngangspartiet eller utskifting av inngangsdøren. Dette begrunner de med at begge ikke er *opprinnelige* elementer til trehuset. Verandadøren kan også skiftes ut, men anbefaler at den utformes med utgangspunkt i *empirevinduet* den er ved siden av. Basert på eldre fotoer anbefaler etaten at en ny trapp bør være av *granitt* og med et rekkverk av *smijern*. Byantikvaren motsetter seg derimot takvinduene og luftepipen. Dette begrunner de med at bygget har «nådd grensen for hva bygningen kan tåle av endringer uten at *kulturminneverdiene* forringes». De viser til at *taklandskapet* er «en viktig del av *bybilde* og et *landskap* med mange piper er i første omgang forstyrrende og rotete», og videre at takvinduenes utforming og plassering ikke «harmoniserer med *husets uttrykk*».

Tiltakshaver tok Byantikvarens råd til følge og fjernet et takvindu og pipeløpet, men la også inn et nytt vindu over inngangspartiet i bakgården. De beholdt det ene takvinduet, men dette ble redusert i størrelse som var overkommelig for Byantikvaren. I sitt svar ga PBE lov til tiltaket og pekte på at det nye inngangspartiet ville være bra med hensyn til brann og sikkerhet. Vinduet over inngangspartiet godkjennes også, fordi «Panelet på fasaden mot bakgården er *ikke original* og foreslått vindu bak panel vil føre til liten vesentlig endring» (30.11.21). Byantikvaren var også enig i dette, og saken ble tillatt.

Tabell 2: Ingen nodalpunkter var nevnt direkte i vedtaksbrevet.

	Nodalpunkt	Ekvivalenskjeder	
		Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Kulturminneverdier, bybilde, taklandskap, husets uttrykk	Ikke-opprinnelig dør og overbygg, empirevindu, granittrapp, rekkverk i smijern
TH		Bokvalitet, bruk, dagslys	
PBE			Ikke-original panel

Sak 3: Holtegata 16A. Status: **Avslått**

I denne byggesaken ønsket tiltakshaver å oppføre to takvinduer, tre nye vinduer i fasaden og endre planløsningen i loftsleiligheten på en byvilla fra 1891. De vurderte også mulighetene for takterrasse, arker og skifte skifertaket. Vinduene utforming er ikke spesifisert av tiltakshaver, men PBE antok, passert på innsendt tegnemateriale, at de omsøkte vinduene skulle være like allerede eksisterende takvinduer og kjellervinduer (07.07.21).

PBE (07.07.21) skriver at bygningen er en byvilla som ligger på Frogner. Bygningen er oppført i *nyrenessansestil* og har *pussede fasader, tydelige gesimsbånd og hjørnetårn*. Bygget har senere vært gjenstand for flere fasaendringer, hovedsakelig innsetting av *nye typer vinduer*, blant dem de omtalte tak- og kjellervinduene som tiltakshaver vil omforme sine omsøkte vinduer etter.

I sin første uttalelse datert 18.12.20 skriver Byantikvaren at de fraråder hele prosjektet slik det forekommer. De begrunner dette med at tiltaket ikke er i tråd med Loftsveilederen. De viser til at de foreslåtte arkene har et *moderne uttrykk* som ikke passer til den *opprinnelige arkitekturen*, noe som vil bli ytterligere *forstyrret* av de foreslåtte vinduene som bryter *gesimsen*. På generell basis vil de fraråde nye vinduer i *opprinnelige fasader*, men at eventuelle tilbakeføringer av *opprinnelige* vindusutsparinger og nye vinduer på en klart underordnet fasade kunne vurderes. De skriver også at en eventuell takterrasse må være liten, lite synlig og veltilpasset *helheten* av loftet. Avslutningsvis skriver Byantikvaren at de ikke vil støtte utskifting av *skifertaket*, uten å begrunne hvorfor.

I selve søknaden kuttet tiltakshaver takterrassen, arkene og utskifting av skifertaket. De skrev at de hadde jobbet i en mer «underordnet retning» etter Byantikvarens føringer og mente de hadde utformet prosjektet etter Loftsveilederen, slik at «tiltaket ikke endrer *husets kvaliteter* i særlig grad» (04.05.21).

I sitt avslag datert 07.07.21 var PBE enig med Byantikvaren på alle punkter og mente at prosjektet ikke fulgte Loftsveilederen. Dagen før hadde Byantikvaren uttalt at bygningen har «*høy arkitektonisk og kulturhistorisk verdi som enkeltobjekt og som del av Holteløkkens homogene bygningsmiljø fra slutten av 1800-tallet*» (06.07.21). Under tittelen «Tiltakets visuelle kvaliteter og forhold til *antikvariske verdier*» i avslagsbrevet skriver PBE at vinduernes utforming og plassering verken viser gode visuelle kvaliteter i seg selv eller sine *omgivelser*. At vinduene utformes og plasseres i forhold til de eksisterende vinduene av *nyere opprinnelse* tar heller ikke hensyn til «bygningens *kulturelle verdi og historie*» (02.07.21). Staten spesifiserer videre: «vår vurdering [er] at tiltaket strider med bevaringshensyn, og at *arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier* ikke blir bevart så vidt mulig, jf. pbl. § 31-1». Søknaden ble avslått.

Tabell 3: Alle nodalpunkter nevnt i avslaget til PBE med henvisning til lovverk. BYA viste til arkitektonisk verdi.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA	Arkitektonisk verdi	Moderne uttrykk, forstyrret, helhet, homogen bygningsmiljø, kulturhistorisk	Opprinnelig arkitektur og fasade, gesims, skifertak
TH		Huset kvaliteter	
PBE	Historisk, arkitektonisk, kulturell	Nyrenessansestil, omgivelser, antikvariske verdier	Pussede fasader, gesimsbånd, hjørnetårn, nye typer vindu

Sak 4: Josefines gate 27. Status: Avslått

Josefines gate 27 er en murvilla fra 1896 i *nygotisk* stil, med trekk fra *tudorstil*. Huset ligger i et område som etter reguleringsplanen S-3307 er regulert til underformål bevaring. PBE skriver at «hensynet bak bestemmelsen er å ivareta de *kulturhistoriske kvalitetene* i området». Bygningen ligger også i et område av nasjonale kulturminneinteresser i temakartet T5 i kommuneplanen (25.10.21).

I søknadsbrevet datert 25.05.21 skriver tiltakshaver at de ønsker å rive et anneks i bakgården til hovedbygget, bygget omtrent samtidig som hovedhuset. Tiltakshaver skriver at anneksset er oppført i *pusset murverk* med tidstypisk beslått *pulttak* og at det senere er ombygd og utvidet med et tilbygg. Tiltakshaver opplever tilbygget som «*tilfeldig, utført i mur* og delvis *panelt fasade*», og at det er *lite tilpasset* anneksset. Hovedgrunnen til å rive anneksset er at det er preget av omfattende forfall i form av fuktskader og råte i gulvet. Tiltakshaver er bekymret for at skiftene klimaforhold og økt nedbør skal ytterligere øke faren for forfall. Bygget ønskes revet og erstattet med et nybygg utarbeidet i samråd med Byantikvaren som er «*tilpasset eksisterende arkitektur, material-valg og historikk*», og som «*utføres med historisk og stedlig arkitektur*». Pulttaket utformes i lik høyde som naboanneks for å «*skape helhet*», noe som vil sikre «*opprettholdelsen av det bevaringsverdige miljø*». Nybygget vil også *sikre godt bomiljø* i boenheten, noe det eksisterende bygget ikke kan.

En ekstern evaluering av byggets tilstand ble utført (23.09.21) og en mengde råteskader i bjelker og taksperrer ble avdekket. Bjelkelaget mot grunnen var også preget av muggsoppskader og spor etter mus eller rotter. Byantikvaren (14.10.21) mente derimot at dette ikke er god nok grunn til å gi dispensjon fra bevaringsreguleringen slik at bygget kunne rives, og de «*fraråder sterkt*» å tillate tiltaket. Den eksterne evalueringen kom med en rekke tiltak for å sette i stand bygget, som Byantikvaren lente seg på.

Søknaden avslås av PBE etter Byantikvarens sterke fraråding (15.10.21). Tiltaket krever dispensasjon fra reguleringsplanen, og etter § 4 er det ikke tillatt med nybygg med mindre helt nødvendig. PBE mener omsøkte tiltak ikke er dette og at bygget slik det er kan reddes. Etaten fordyper videre: «riving av eldre bygning med klare *iboende kulturminneverdier* som kan ivaretas vil etter vår vurdering åpenbart gå på bekostning av *bevaringsverdiene* på eiendommen, *bygningstiljøets originale elementer* og ivaretagelse av områdenes *kulturminneverdier*», og videre: «Kommunen mener det er av stor verdi å ivareta de *originale* bygninger som gir Oslo *tidsdybde og historisk identitet*».

Tabell 4: Rivningen avslås fordi tiltaket ville ført til at Oslo mistet noe av sin historiske identitet. Byantikvaren hadde vært på fysisk befaring.

	Nodalpunkt	Ekvivalenskjeder	
		Kulturmiløverdier	Byggets materialitet
BYA		Teknisk tilstand, kulturminneverdi	
TH		Tilfeldig, lite tilpasset, teknisk tilstand, helhet, bevaringsverdig miljø, godt bomiljø	Pusset murverk, historisk og stedlig arkitektur, pulttak, panelt fasade
PBE		Nyrenessanse, kulturhistoriske kvaliteter, iboende kulturminneverdier, bevaringsverdier, bygningstiljø, kulturminneverdier, tidsdybde, historisk identitet	Originale elementer og bygning

Sak 5: Uranienborg terrasse 9. Status: **Godkjent**

Uranienborg terrasse 9 ble en stor bygge- og rivesak der tiltakshaver ønsket bruksendring av loft, utskifting av takteking, innsette takvinduer og tilbakeføre originale elementer til bygget. Tiltakshaver (04.12.20) mener takets *tekniske tilstand* er dårlig fordi det lekker og *taktekkingen* er rusten. De ser derfor muligheten til å bygge ut loftet slik at det kan bli et «flott *tilleggsareal* med *dagslys og utsikt*». De skriver at de har tatt utgangspunkt i kommunens Loftsveileder.

Uranienborg terrasse 9 er en villa oppført i 1889-1890 i *nyrenessanse* stil og regulert til bevaring. Tiltakshaver (04.12.20) beskriver byggets fasade mot hagen som «*uregelmessig*», grunnet en midtstilt *tempelgavl* og *karnapp* (smalt utbygg). Gatefasaden er derimot *enklere* utformet. Tiltakshaver ønsker å rive tilleggene fra *nyere tid* og føre tilbake byggets eksteriør til sitt *opprinnelige* utseende for å «gjenopprette byggets *autentisitet*». Dette er viktig fordi hagefasaden er «den mest *karaktéristiske/ representative* fasaden for bygget». Slik vil arkitekturen fremstå som «*helhetlig* og nærmere byggets *opprinnelige* uttrykk».

Tiltakshaver mener å ta vare på byggets «*helhet*» fordi takvinduene vil ta utgangspunkt i underliggende vinduer. De vil også ha to takvinduer over hverandre og mener å ha funnet de ideelle plassene for dette etter «en avveining mellom behovet for *dagslys* på loftet mot den

arkitektoniske innvirkningen av et ekstra vindu». Endringene av taket vil etter tiltakshavers mening påvirke byggets «*silhuett* og byggets uttrykk som *helhet* i svært liten grad», og at fordelene ved tiltaket er at det gir «*større bruksverdi* og tilpasningsdyktighet (...) som dermed sikrer framtidig *bruk* og videre bevaring av bygget». Tiltakshaver viser også til at bygget er nær kollektivtransport og i sentrum. Avslutningsvis vil endringene føre bygget mer tilbake til «*sitt opprinnelige uttrykk* som vil ha positiv virkning på det *omkringsliggende* bevaringsverdige miljøet» (04.12.20).

Byantikvaren var positiv til riving av *nyere balkong og trappeanlegg*, og påpekte at erstatningen bør være en «god kopi av opprinnelig *smijernsrekkverk*». Om vinduer og utgangsdør skulle skiftes måtte disse være gode kopier og foreslo: «*todelt utforming, gjerne med løs midtpost og espagnolettås*», og at døren var «*i tre med tett speil nede og detaljering*». Etaten var også positive til tilbakeføring av glassbaldakin og ba utformingen være basert på *opprinnelige*. Derimot mente man i Byantikvaren at tiltakene på loftet er i strid med Loftsveilederen fordi den omfatter flere takvinduer i sårbare takflater, doble vinduer og store vindusformater som framstår som «*uheldige endringer av den opprinnelige og verneverdige takkonstruksjonen*» (21.01.21). Dette skyldes at bygningen har «*et rikt arkitekturuttrykk*» grunnet sine mange *karnapper, risalitt, balkong* og fasader i *upusset rødt tegl* og *pussede flater*. De foreslåtte takvinduene mener Byantikvaren ligger innenfor sårbare takflater fordi de ligger i *valmede* deler av taket, samt er for store, noe som vil svekke «*det sammensatte taklandskapet*». Tiltakene vil derfor «*svekke bygningens og kulturmiljøet Homansbyens verneverdi*». Byantikvaren frykter å at tiltaket kan gi presedens for lignende tiltak (19.02.21).

Tiltakshaver ble bedt om å omprosjekttere tiltaket (25.01.21). I sitt nye forslag (12.02.21) var antall takvinduer redusert og dobbeltvinduene fjernet. Dette var derimot ikke godt nok for PBE, som ba om ytterligere omprosjektering fordi de «*ikke kan se at det er forhold ved tiltaket som gjør at vi ønsker å gå imot Byantikvarens føringer*» (17.02.21). De ba derfor tiltakshaver fjerne to takvinduer i *valmede* deler av taket og redusere størrelsen på vinduene ytterligere. I sitt svarbrev datert 25.03.21 trekker tiltakshaver vurderingen til PBE i tvil. De mener vindusreduksjonene er unødvendig fordi det slake taket vil hindre at de blir synlige fra bakken og derfor vil «*oppleves mindre*» og slik ikke svekke «*byggets identitet og autentisitet*». De viser til at nabotomten har fått godkjent like store vinduer som omsøkte og kan derfor ikke forstå at deres takvinduer kan gi presedens i området. Avslutningsvis mener tiltakshaver at Byantikvaren har lagt «*uforholdsmessig mye vekt på små inngrep i et taklandskap* som vi mener har liten betydning for bevaringsområdet som *helhet*. Samtidig har det foreslåtte tiltaket en stor fordel

for byggets *bruk*, vedlikehold, samt at det tilrettelegger for god videre bevaring». De fjernet ett takvindu for å imøtekomme Byantikvaren.

I sitt svar datert 31.02.21 viser PBE til at tiltakene på nabobyggene kan ha blitt godkjent flere år tilbake i tid og at praksis har endret seg over tid. Videre mener de at byggene har ulik takvinkel og takformer som ikke gjør det mulig å «kopiere en løsning fra ett bygg og over på det neste». Etaten var derimot enig med tiltakshaver om at nabolagets mange loftsutbygg gjør presedensprinsippet noe mindre, men at det aktuelle tiltaket likevel vil kunne skape presedens for andre områder i byen. At takflaten ikke er synlig fra gateplan er heller ikke avgjørende, men de ville be Byantikvaren revurdere vindusstørrelsen. Byantikvaren (11.05.21) sa seg enig, uten ytterligere utdypelse, og tiltakshaver reduserte antall takvinduer (27.05.21).

I sin rammetillatelse datert 23.07.21 skriver PBE at tiltaket vil gjøre at loftet kan tas i *bruk* og at byggets lokasjon i sentrum er ettertraktet. Tiltaket fjerner også *ikke-originale* bygningselementer, noe som er positivt. Etaten «finder at tiltaket er forsiktig utformet og at tiltaket bidrar til at *bevaringsverdiene* blir ivaretatt på en tilstrekkelig måte» (23.07.21).

Tabell 5: Tross langt saksforløp var ingen nodalpunkter nevnt direkte i vedtaksbrevet.

Ekvivalenskjeder			
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Arkitekturuttrykk, taklandskap, kulturmiljø	Nyere tids balkong og trapp, smijernsrekkverk, midtpost, espagnolettlås, opprinnelig glassbaldakin og tak, tredør med speil, karnapper, risalitt, upusset rød tegl, pussede flater, valmet tak
TH		Nyrenessanse, teknisk tilstand, utsikt, silhuett, tilleggsareal, dagslys, uregelmessig, opprinnelig utseende og uttrykk, autentisitet, karakteristisk/ representativ, helhet, oppmerksomhet, arkitektonisk, bruk, omkringliggende miljø, taklandskap, byggets identitet	Enkel gatefasade, taktekking, tempelgavl, karnapp, nyere tids takutstikk og trapp
PBE		Synlighet, bruk, bevaringsverdiene	Ikke-originale elementer

Sak 6: Frognerveien 2. Status: Godkjent

Denne fire etasjers murgården fra 1892 på Frogner er etter reguleringsplanen S-4008 regulert til spesialområde bevaring. Tiltakshaver ønsker blant annet innvending ombygning i de to nederste etasjene og fasadeendring ved inngangspartiet. Tiltakshaver har søkt om endringer av opprinnelige rammetillatelse fra 2020 som har involvert Byantikvarens og PBEs godkjennelse (jf. 24.03.21 og 04.11.21). Følgende vil redegjøre for de to siste endringssøknandene.

Tiltakshaver (05.03.21) har søkt om å anlegge en ny ventilasjonskanal med pipe og en innebygd gassbeholder på bakgårdsfasaden. Siden tiltaket inngriper inn på byggets fasade krever det dispensasjon fra bevaringsreguleringen. PBE (24.03.21) skriver innledningsvis at hensynet med bestemmelsen «er å bevare bygningens *arkitektoniske og kulturhistoriske* verdier mest mulig intakt». Byantikvaren (23.10.20) har tidligere ikke motsatt seg tiltaket fordi bakgården utgjør en tidligere gate som har et «*røft bakgårdpreg*». Gaten beskrives som en «servicegate» som er *unik* i Oslo-sammenheng fordi den sikret tjenestefolk adgang til kjøkkener i bakgårdene, men at det *røffe* preget åpner for handlingsrom. I sitt vedtak i saken la saksbehandlerne i PBE (24.03.21) vekt på Byantikvarens konklusjon, og videre at de anser det som positivt at avtrekkeren og gassbeholderen farges i lik farge som fasaden, noe som gjør at de «glir mest mulig inn i *omgivelsene*». I vektingen pekte PBE på at tiltaket vil fremstå som: «*et uryddig uttrykk* som ikke samsvarer med da bygningen *opprinnelig* ble oppført», men fordi tiltaket vil gjøre det mulig for lokalet å «*brukes* til publikumsrettet virksomhet» valgte de å gi dispensasjon for bevaringsreguleringen.

I en senere endringssøknad (12.07.21) har tiltakshaver søkt om å bytte ut en dør med et vindu i den bevaringsverdige fasaden mot gateplan. Vinduet skal ha *trerammer* i samme farge som øvrige vinduer i samme etasje. Tiltakshaver mener dette vil framstå «som *estetisk* bedre og mer hensiktsmessig for planløsningen og *bruken* av lokalet». Døren som skal erstattes hevdes også å være av *nyere tid* og «vi kan ikke se at den har noen verneverdi». Byantikvaren hadde i samrådsmøte med PBE (03.11.21) uttalt at bygningen har en «*sammensatt bygningshistorie*» og at det ikke har vært mulig å danne seg et bilde av hvilke endringer som er gjort over tid. Dette brukes som begrunnelse på hvorfor Byantikvaren ikke vil motsette seg omsøkte tiltak, men forutsetter at *opprinnelige granittrappen* utenfor døren bevares. PBE er enig og viser også til at den ønskede døren som skal skiftes ut er av *nyere tid*. Etaten konkluderer dermed med at fasadeendringene er i tråd med reguleringsbestemmelsene. Begge tiltakene ble godkjent (jf. 24.03.21 og 04.03.21).

Tabell 6: Dispensasjon gitt fra reguleringsplanen, der Plan- og bygningsetaten vektla arkitektonisk verdi.

	Nodalpunkt	Ekvivalenskjeder	
		Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Røft bakgårdspreg, unik, bygningshistorisk	Vindu i treramme, opprinnelig granittrapp
TH		Estetisk, bruk	Treramme, dør av nyere tid
PBE	Arkitektonisk	Omgivelser, uryddig uttrykk, opprinnelig, bruk, kulturhistorisk	Nyere tids dør

Sak 7: Dælenenggata 11 og Christian Michelsens gate 10. Status: Godkjent

I sine uttalelser til loftsutbyggingene og fasadeendringene på disse bygningene fra 1932 på Grünerløkka la Byantikvaren mye vekt på de aktuelle byggenes materiale. De skriver blant annet at byggeprosjektet bør ha «høy kvalitet i materialvalg og detaljering» og foreslår blant annet sink i *beslag, takrenner* og *avløp*, og at alle materialene burde ha en farge som ligger tett opp til fargen på byggets fasade eller tak. Byantikvaren viser til at byggene inngår i *bygningstiljøet* på Carl Berners plass som med de andre byggene der utgjør «vegger i en serie differensierte *byrom*». Byggene har fasader av *opusset tegl* mot gate og *pusset tegl* mot bakgården med *funkisvinduer* og *valmet* tak. De skriver også at gårdsrommene er et viktig trekk ved *byplanen* til arkitekt Harald Hals fra 1929, og derfor har «høy verdi» (23.04.21).

Etter uttalelser fra Byantikvaren (02.10.20) ble søknaden gjort om på etter deres føringer, tross tiltakshavers klare misnøye. Aktuelle søknad gjelder utbygging av takvinduer og fem arker på fasade mot gårdsrommet (25.03.21). I opprinnelig søknad datert 03.07.20 var flere arker tegnet inn og store takvinduer på 78x180 planlagt. Ifølge tiltakshaver ville de opprinnelige arkene ført til styrket *bokvalitet* siden de ville gitt bedre *lysinnslipp*, og dermed økt både *brukbarheten* og *bruksareal* til loftene. De hevdet selv å ha fulgt Loftsveilederen. Byantikvaren anbefalte derimot at både størrelsen på, og antallet av, arker ble redusert. Videre ville de også at takvinduene reduseres i størrelse til 78x140 for å ivareta *helheten* til området. Tiltakshaver skriver til PBE at de gjør om på utbyggingen etter Byantikvarens anbefalinger fordi etaten hadde satt en frist for prosjektet, og at de følte seg nødt til å omprosjekttere: «Ettersom det trues med at dere [Plan- og bygningsetaten] ikke vil gi ytterligere utsatt frist i påvente av dialog» (07.02.21). Tiltakshaver hevder at Byantikvarens føringer om mindre arker vil redusere *bokvaliteten* og at arkene må erstattes med takvinduer som ytterligere vil begrense loftets *bruksareal* og *bokvalitet*. Tiltakshaver reduserte vinduene fra 78x180, ned til 78x160.

Under tittelen «Tiltakets utforming og forhold til *bevaringsverdier*» skriver PBE i sitt svar datert 16.03.21 at de i dette prosjektet måtte veie *bokvalitet* og *bevaringsverdier* opp mot hverandre. Etaten, i den opprinnelige søknaden, konkluderte med at fasadeendringene ikke ivaretok disse verdiene og at prosjektet ville ført til uheldig utviklingen av området ved å skape presedens for videre loftsutbygging på Carl Berner. De konkluderer: «Tiltaket må omprosjekteres for å tilfredsstille lovens krav til gode visuelle kvaliteter og ivaretagelse av *kulturell verdi*. Vi mener at måten oppbyggene mot bakgård er plassert på nå er uheldig med tanke på det *helhetlige* uttrykket» (23.12.20).

Tiltakshaver fikk rammetillatelsen for den omprosjekterte søknaden som ble sendt inn 25.03.21. PBE (28.04.21) gikk vekk fra Byantikvarens anbefaling om å redusere vinduene ned til 78x140 fordi de mener takene er slake nok til at vinduene på 78x160 ikke vil være synlige og at det vil gi bedre *bokvalitet* uten negativt påvirke bevaringsverdiene.

Tabell 7: Saken vedtatt med utgangspunkt i at byggets kulturelle verdi er ivarettatt.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Bygningsmiljø, byrom, byplan, helhet	Sink i beslag, takrenner og avløp, upusset tegl, pusset tegl, funkisvinduer, valmet tak
TH		Bokvalitet, bruk, lysinnslipp	
PBE	Kulturell	Bokvalitet, bevaringsverdier, helhet	

Sak 8: Peter Møllers vei 4 A. Status: Godkjent

Denne eiendommen utgjør Løren leir, et tidligere industriområde som siden 1912 har vært brukt av Forsvaret, men som i 1999 solgte leiren til private som deretter rev flere av bygningene. Unntaket er tre tidligere verksteder, to av mur og en av tre, som i dag er fredet. Eiendommen er regulert til spesialområde bevaring i reguleringsplan S-4083. PBE spesifiserte ikke hva formålet bak bestemmelsen er (22.06.21). Trebygningen ble reist i 1941 og er kjent som «Kanonhallen» fordi den ble brukt som verksted for reparasjon av kanoner av den tyske marinen. Byantikvaren (21.04.21) beskriver bygget som av «høy *sjeldenhetsverdi*».

Tiltakshaver ønsker å sette opp en midlertidig paviljong til et eksisterende tilbygg på Kanonhallen. Paviljongen skal sikre oppholdsrom for publikum. Tiltaket vil ikke berøre de fredede bygningenes fasader og heller ikke fredet grunn (21.04.21). Tiltaket krever derimot dispensasjon fra reguleringsbestemmelsen fordi den slår fast at nybygg ikke tillattes.

Tiltakshaver mener at den beste måten å «forene midlertidighet, *brukbarhet* og akseptabel *estetikk*» på er å bygge en frittstående pergolakonstruksjon. I forhåndsuttalelsen påpekte Byantikvaren at tiltaket er tidsbegrenset og reversibelt, og videre at «En tilleggsfaktor er at den planlagte bruken vil være styrkende for *bruken* av kulturminnet, og bidrar til å gi Oslos befolkning tilgang». De anbefalte derfor å gi dispensasjon fra reguleringsplanen.

PBE (21.04.21) mente at tiltaket, fordi det er fullt reversibelt, ikke tilsidesetter bevaringsformålet i reguleringsplanen og dermed ikke er avhengig av dispensasjon. Etaten mener prosjektet utviser «hensyn til eksisterende bebyggelse, og samtidig styrker og muliggjør *bruken* av kulturminnet». Søknad ble godkjent.

Tabell 8: Ingen nodalpunkter nevnt direkte i vedtaksbrevet.

	Nodalpunkt	Ekvivalenskjeder	
		Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Sjeldenhet, bruk	
TH		Brukbarhet, estetikk	
PBE		Bruk	

Sak 9: Thorvald Meyers gate 47 B. Status: **Godkjent**

Saken gjelder en Gul-listet stallbygning fra slutten av 1800-tallet lokalisert i en bakgård i Thorvald Meyers gate 47 B på Grünerløkka. Stallen er en del av Birkelunden kulturmiljø, som er fredet etter kulturminneloven og derfor er i et område av nasjonal verdi (18.06.21).

Tiltakshaver ønsker å bygge om stallen til en to-roms leilighet og blant annet endre byggets fasade ved å bygge en ark på taket og lage lysåpninger på gavlfasaden gjennom seks små vinduer. Tiltakshaver legger vekt på at dette vil sikre rimelig med *dagslys* inn i en eventuell leilighet. Den eksisterende stalldøren skal settes i stand for videre bruk (18.06.21).

Saksbehandlerne i Byantikvaren vil at arken skal utformes i *tradisjonell* stil og at den skal være «veltilpasset i skala og form». De ber tiltakshaver hente inspirasjon fra sitt nærmeste *miljø*, men vil la arkitekten utforske hvordan arken skal plasseres og utformes. Dette åpner opp for tolkningsmuligheter. Angående lysåpningene trakk Byantikvaren fram at de omsøkte seks vinduene egentlig er for mange enn hva de er behagelig med, men siden de er «relativt små og fremstår som hull i vegg» mente etaten at det ikke ville endre veggens karakter betydelig. De ville derfor ikke motsette seg dette tiltaket. Vinduene måtte derimot ikke ha *ruteinndeling* eller være *omrammet* rundt utsparingen (10.12.20). Hvorfor er ikke utdypet.

I sitt vedtak gjorde ikke PBE (18.06.21) noen egne verdivurderinger og la vekt på at tiltakshaver hadde fulgt Byantikvarens anbefalinger. Det var nok for å ivareta eiendommens «*kulturminneverdier*». Søknaden ble godkjent.

Tabell 9: Søknad godtatt uten henvisning til nodalpunktene.

	Nodalpunkt	Ekvivalenskjeder	
		Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Tradisjonell stil, nærmeste miljø	Ikke ha ruteinndeling eller være omrammet
TH		Dagslys	Gjenbruk av dør
PBE		Kulturminneverdier	

Sak 10: Thorvald Meyers gate 47 B. Status: **Godkjent**

Tiltakshaver er samme vedkommende som står bak stallombyggingen i sak 9. Denne gangen gjelder det ombygging av en kjelleretasje til to leiligheter og fasadeendringer på en bygning fra

1870 lokalisert i bakgården til Thorvald Meyers gate 47 A. Ifølge Byantikvaren (21.05.21) «forteller [plasseringen] *historien* om de trangbodde bykvartalene på Grünerløkka». Bygget er Gul-listet, i et område av nasjonal kulturminneinteresse og er avsatt i kommuneplanen som hensynssone bevaringen av kulturmiljø. Tiltakshaver vil bytte ut kjellervinduene, erstatte en eldre trapp og etablere vindu i en eldre bakerovn (21.05.21).

Byantikvaren har lagt stor vekt på områdes *historie* i vurderingen av byggets verneverdi. Etaten viser blant annet til at Thorvald Meyers gate 47 B er en av få bygg som overlevde den storstilte rivningen av indre bygårder på 1980-tallet. Det er en pipe i bygget som stammer fra et bakeri i kjelleren, og ifølge Byantikvaren «forteller [pipa] både *historien* om denne enkeltgårdens bakeridrift og *historien* om den varierte bakgårdsvirksomheten på Grünerløkka generelt». Dette er ifølge Byantikvaren av «*kulturhistorisk*» verdi (16.04.19).

Byantikvaren har gitt både forhåndsuttalelse (16.04.19) og vært på befaring (27.05.20). Tiltakshaver har med bakgrunn i dette justert opprinnelige søknad (jf. 14.02.20; 10.05.20) og aktuelle søknad er tilpasset etter Byantikvarens føringer. Byantikvaren påpekte at eksisterende trapp, lysgrav med *granittkantstein* og *eldre brolegning* i gårdsrommet er «en verdifull *bakgårdssituasjon* som bør videreføres». Kjellervinduene har ikke vært mulig å finne opprinnelige form på, og etaten anbefalte derfor at de nye vinduene får *midtdeling* «slik at de *harmonerer* med de øvrige vinduene i fasaden. Vinduene bør være av *tre*, ha tradisjonelle slanke dimensjoner og være uten synlige *metallbeslag*» (11.06.20). Etaten støttet opprinnelig ikke trappeforslaget, men ville «diskutere et balansepunkt som er tjenlig for *kulturminneverdiene* og bakgårdsrommenes *helhetlige inntrykk*» (16.04.19). Etter befaringen så Byantikvaren at trappen var for bratt og ville derfor støtte å snu trappet mot forutsetning om at lysgraven ikke endres og at den gamle *granitten* til lysgraven bevarer, samt at *granittrinnene* i trappen blir gjenbrukt. De anbefaler at den opprinnelige bakerovnen bevarer fordi den er *sjeldent*, men ville godta et kjellervindu der fordi vinduet vil være plassert i en eldre utsparing (11.06.20;21.05.21).

PBE godtok søknaden og la vekt på at tiltakshaver hadde utformet prosjektet i samarbeid med Byantikvaren. Under tittelen «tiltaket berører *antikvariske verdier*» viste etaten til Byantikvarens uttalelser og godkjente søknaden (21.05.21).

Tabell 10: Ingen nodalpunkter nevnt i rammetillatelsen fra PBE, som i stor grad viste til Byantikvarens uttalelser.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA	Historisk verdi	Forteller, historie, kulturhistorisk, bakgårdssituasjon, opprinnelig, sjelden, kulturminneverdier, helhetlige inntrykk,	Granittkantstein, eldre brolegning, midtdelte trevindu med metallbeslag, granittrinn
TH			
PBE		antikvariske verdier	

Sak 11: Sofies plass 1. Status: Godkjent

Sammen med byggesøknaden for Sofies plass 1 medfølge også et vedlegg: «redegjørelse for *antikvariske verdier*» (22.02.21). Her skrev tiltakshaver om byggets utforming og historikk, samt redegjort for byggets reguleringsstatus. Dette tyder på at tiltakshaver var klar over byggets mulige kulturmiljøverdier, men de nevner aldri noen kulturmiljøverdier selv. Tiltakshaver skriver at bygget ble påbegynt i 1897 og at første og andre etasje har fasader i *pusset tegl* som er gulmalt og med enkel *dekor* rundt vinduene. Tredje til femte etasje har *eksponert tegl* med *smijernbalkonger* og vinduene er omrammet med *border, ornamenten og pilastre*. Plan- og bygningsetaten beskriver bygget som en vanlig murgård med *intakte fasader*. De intakte fasadene brukes også som begrunnelse for byggets verneverdi: «Bygningen har derfor høy *bevaringsverdi* som en del av *murgårdsbebyggelsen*» (06.07.21).

Tiltakshaver ønsker å bygge ut loftet, som er det eneste som ikke er utbygget i dette kvartalet. De ønsker å sette inn syv takvinduer ut mot gaten som følger underliggende vinduer, bare i noe mindre størrelse. Mot bakgården ønsker tiltakshaver to takoppløft med overliggende takterrasse, fordi dette gir «gode *oppholdsrom* innendørs og utendørs, med gode *lys- og utsynsforhold*» (22.02.21). De hevder å ha aktivt brukt Loftsveilederen i utforming av prosjektet og at planene stemmer godt med veilederens «intensjoner om *helhet* i kvartalet».

PBE (06.07.21) legger mye vekt på byggets *omgivelser* i sitt svar og skriver blant annet at bygget er et «godt bevart eksempel på den *homogene murgårdsbebyggelsen*. Bygningen er godt synlig i det offentlige rom og er et viktig element i *gatebildet*». Dette gjenspeiles videre i etatens vurderinger av tiltaket, fordi de mener at vinduene ut mot gaten forholder seg til underliggende fasade på en god og naturlig måte ettersom de «harmonerer med eksisterende takvinduer i tilstøtende nabobygninger». I samråd med PBE har Byantikvaren uttalt at de anbefaler å redusere størrelsen på vinduene ut mot gateplan og at avrenning fra takterrassene må løses på en *teknisk forsvarlig* måte. Ellers hadde Byantikvaren ikke noen merknader til planene mot bakgården så lenge de «anses å være i tråd med Loftsveilederen» (06.07.22).

Tiltakshaver tok dette til seg og reduserte størrelsen på vinduene (23.04.21). PBE konkluderte med at tiltaket følger Loftsvেilederen og «er i tråd med krav om ivaretagelse av *kulturell verdi*, jf. pbl. § 31-1» (06.07.21).

Tabell 11: Byggesak tillatt med utgangspunkt i kulturell verdi. Byantikvaren har gitt uttalelser direkte i samrådsmøte med PBE som ikke er blitt dokumentert i detalj.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA		Teknisk forsvarlig	
TH		Antikvariske verdier, oppholdsrom, lys, utsyn, helhet	Pusset tegl, dekor, eksponert tegl, smijernsbalkong, border, ornament, pilastre
PBE	Kulturell verdi	Bevaringsverdi, del av murgårdsbebyggelsen, omgivelser, homogen murgårdsbebyggelse, gatebilde	Intakte fasader

Sak 12: St. Olavs gate 11 D og E. Status: **Godkjent**

Byantikvaren (26.05.21) skriver at St. Olavs gate 11 D og E ligger på St. Hanshaugen og tilhører den *tradisjonelle murgårdsbebyggelsen* i Oslo. Bygningen er fra siste halvdel av 1800-tallet med *rik ornamentikk* på gatefasade og *enkel utforming* på bakgårdsfasade.

Tiltakshaver ønsker å bygge to balkonger på bakgårdsbygningen i St. Olavs gate D og E for å øke *bokvaliteten* og *trivselen* i leilighetene, og viser til at balkonger har «*helsebringende effekt* som rekreasjonsområde». Tiltakshaver påpeker at bygningen ikke er bevart i sin *opprinnelige form* grunnet takopplett og takvinduer på fasaden, noe som ifølge dem «viser at det er åpent for endringer av det *opprinnelige uttrykket*» (08.04.21). Det blir også trukket fram at fasaden ikke er vendt ut mot offentlig rom og at balkongene vil være «forholdvis beskjedne i størrelse og sentreres rundt ett vindu». Balkongene vil ha *transparente* rekkverk som vil «bidra til at bygningselementene på fasaden fortsatt vil være *lesbare* og ivareta en eventuell verneverdi». Tiltakshaver mener derfor at balkongene ikke vil skade byggets *estetiske* uttrykk og at balkongene ikke «ødelegger bygningens *bevaringsverdi*». Balkongene vil fremstå som «enkle og klassiske og passer godt på fasaden med hensyn til materialer, farger og volumer». Tiltakshaver understreker også at nabogården i 2017 fikk godkjent tilsvarende balkonger.

PBE (10.05.21) anbefalte, før de hentet uttalelse fra Byantikvaren, at tiltakshaver omprosjekterte søknaden. De viste til at balkongene kunne være i strid med Balkongveilederen fordi avstanden er kortere enn hva den anbefaler. I slike tilfeller burde grunnere balkonger eller franske vinduer benyttes, og PBE (10.05.21) anbefalte sistnevnte. Byantikvaren (26.05.21) sa seg enig i dette i et samrådsmøte, forutsatt at «dørene oppføres med tett *brystningsfelt*»

Tiltakshaver omprosjektere søknaden med grunnere balkonger. De mener at balkonger vil «gi langt mer *livskvalitet* enn franske vinduer» og at grunnere balkonger omsøkes for å gi beboerne «en *brukbar* balkong og mulighet for opphold ute i *friluft*». Balkongene vil også sikre mer *lys* inn i leilighetene. I søknaden legges det stor vekt på at de omsøkte balkongene vil ha samme utforming som eksisterende balkonger i nabogård med samme type balkongdører, bare noe grunnere. Det trekkes fram at nabogården har tilsvarende bakgård og er fra samme tidsperiode, og at Byantikvaren ikke hadde merknader til oppføring av balkonger der.

PBE (14.07.21) valgte å gå vekk fra eget forslag om franske vinduer fordi nabogården har tilsvarende balkonger. Etaten la derimot vekt på at balkongdørene skulle tilpasses vinduenes bredde og oppføres med tett *brystningsfelt*, slik Byantikvaren anbefalte (se 26.05.21). Hos etaten vurderte man derfor søknaden som: «hensiktsmessig, med tanke på å bevare fasadens *helhetlige* uttrykk». De konkluderte dermed med at tiltaket ikke er strid med § 29-2 visuelle kvaliteter eller § 31-1 ivaretagelse av *kulturell verdi*.

Tabell 12: Søknad godtatt med utgangspunkt i at kulturell verdi er ivaretatt.

		Ekvivalenskjeder	
	Nodalpunkt	Kulturmiljøverdier	Byggets materialitet
BYA			Tradisjonell murgårdsbebyggelse, rik ornamentikk, enkel utformet bakgårdsfasade, brystningsfelt
TH		Bokkvalitet, trivsel, helsebringende effekt, lesbar, estetisk, bevaringsverdi, livskvalitet, bruk, friluft, lys	Ikke-opprinnelig form, Takopplett, takvinduer, transparent rekkverk
PBE	Kulturell verdi	Helhetlig uttrykk	Brystningsfelt

6.4. Oppsummering

Begrepsapparatet fra Laclau og Mouffes diskursteori har vært en nyttig metode for å skape struktur i bevarings- og endringsdiskursene. På den måten har det vært mulig å identifisere kampene der aktørene kjemper for sine meningstilskrivninger under saksbehandlingsforløpet med mål om å avgjøre bygningens verneverdi. Det er dette som illustreres i tabell 1-12. Kampene utspilles ved å anvende verdier for å prøve å lukke diskursen. Diskurser er derimot aldri helt lukket, noe som blir tydelig i og med at flere av søknadene ble endret på etter Byantikvarens uttalelser. Dette skyldes at diskurser kun er midlertidig lukket, noe som betyr at meningstilskrivningene til bygget kan endre seg (se kapittel 4.2.). Det er dette som har gitt inngangen til den diskursive analyse og dets medfølgende resultater som vil bli diskutert i neste kapittel.

7. De avgjørende kulturmiljøverdiene i bevaringen av nyere tids bygningsarv

Tabell 1-12 i kapittel 6 viser hvordan Byantikvaren og tiltakshaver i henholdsvis bevarings- og endringsdiskursene anvender både abstrakte og materielle uttrykk for å avgjøre bygningens verneverdi. Det å trekke frem hvordan språk og begreper fremstår som verktøy i artikulasjonen er nettopp formålet med en diskursanalyse (Jørgensen og Phillips 1999: 164-165), og på den måten vil det være mulig å begrunne hvilke kulturmiljøverdier som er avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv. Med bakgrunn i den metodiske tilnærmingen som ble avklart i kapittel 4., og resultatene fra analysene i kapittel 6., vil jeg i dette kapitlet knytte kulturmiljøverdiene og materielle uttrykk opp mot begrepsapparatet fra diskursteorien og diskutere dem med utgangspunkt i mine analytiske spørsmål som ble presentert kapittel 1:

- På hvilken måte stemmer verdivurderingene med relevante lovverk?
- På hvilken måte stemmer verdivurderingene med offentlige dokumenter?

Første delspørsmål vil bli diskutert med utgangspunkt i verdiene som KMDs (2020) høringsforslag assosierte med arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier. Deretter vil veilederne for Lofts- (OK 2015a) og Balkongutbygginger (OK 2015b) danne rammen for diskusjonene omkring verdiene fra offentlige dokumenter. Jeg vil også trekke inn andre relevante dokumenter der det er passende. Avslutningsvis vil jeg knytte resultatene opp mot oppgavens overordnede problemstilling:

- Hvilke kulturmiljøverdier er avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv?

7.1. På hvilken måte stemmer verdivurderingene med lovverket?

Henvielse til lovverket er nødvendig for å sikre at Byantikvarens uttalelser vektlegges riktig i møte med andre samfunnsbehov. Dette er særlig viktig da etaten har en rådgivende rolle og skal derfor ikke formulere sine uttalelser som vedtak (BYA 2021c: 3; KR 2014: 26-27). Relevant lovverk for bevaringen av nyere tids bygningsarv er plan- og bygningsloven, der det står at i verdivurderinger skal arkitektoniske, historiske eller kulturelle verdier så vidt mulig bli bevart (jf. § 31-1). I bevaringsdiskursen er lovverkets verdier å forstå som nodalpunkter som de andre verdibegrepene i diskursen ordnes omkring (Jørgensen og Phillips 1999: 36-37).

Til tross for at nodalpunktene er lovfestede verdier i bevaringsdiskursen er de nærmest fraværende i Byantikvarens uttalelser. I kun to av sakene; Holtegata (sak 3) og Thorvald Meyers

gate (sak 10), nevnes nodalpunktene direkte. Dette gjelder henholdsvis *arkitektonisk verdi* og *historisk verdi*. Holtegata er også den eneste saken der både Byantikvaren og PBE anvendte nodalpunktene *samtidig*, der sistnevnte brukte alle tre (se tabell 3). Mangelen på lovhenvvisninger stemmer også med resultatene som Kommunerevisjonen (2014: 27) fikk, der ingen av stikkprøvene revisjonen gjennomgikk av Byantikvarens uttalelser hadde henvisning til lovverk. Dette skaper dermed risiko for uklarheter over verdivektingen, noe som vil være et poeng å undersøke videre.⁴

7.1.1. Arkitektoniske verdier

I Holtegata assosierer Byantikvaren *arkitektonisk verdi* med den *opprinnelige arkitekturen*, der det omsøkte tiltaket om å sette inn moderne arker og vinduer som bryter *gesimsen* ville vært i strid med Loftsveilederen og ifølge etaten: «forstyrret den *opprinnelige fasaden*». I høringsforslaget fra KMD (2020: 63) ble de lovfestede verdiene koblet sammen med en rekke andre verdier, der *opprinnelig uttrykk* er en av dem. Dette knyttes videre til blant annet arkitektur og kan dermed tolkes som en *arkitektonisk verdi* (se også kapittel 6.1.). I Holtegata-saken er det derfor nærliggende å tolke *opprinnelig uttrykk* som forbundet med *opprinnelig arkitektur* og *opprinnelig fasade*, noe som gir bygningen *arkitektonisk verdi*. Holme (2020: 173) har i kommentatorutgaven til kulturminneloven derimot definert arkitektonisk verdi som «en syntese av praktiske, tekniske og *estetiske* behov». At bygningens fasade ville blitt «forstyrret» må nok anses som en *estetisk* avgjørelse, mens vektleggingen av *opprinnelighet*, i motsetning til de forstyrrende *moderne arkene* og *vindueene*, ikke kan kobles direkte til Holmes definisjon. Plan- og bygningsetaten la i sitt avslag derimot vekt på alle tre lovfestede verdier, men i motsetning til Byantikvaren forklarte ikke etaten hva de mener ligger bak arkitektonisk verdi. De pekte på at de omsøkte vindueene hadde en utforming som var av *ny tid*, noe som knyttes opp mot bygningens *kulturelle* og *historiske* verdi (se figur 3). Deretter avslår de søknaden med henvisning til alle tre lovfestede verdier.

Det er merkelig at PBE omtalte de omsøkte vindueene i Holtegata i lys av kulturell og historisk verdi, mens Byantikvaren anvendte arkitektonisk verdi og viste til den opprinnelige arkitekturen og fasaden. Likevel ble saken avslått, noe som betyr at bevaringsdiskursen har blitt

⁴ I diskusjonen som følger; i de gjenstående delene av kapittel 7, vil alle begreper assosiert med verdier og materialitet stå i kursiv, inkludert de som fremkommer i direkte utsagn. Dette blir gjort for å tydeliggjøre begrepsapparatet for leseren. Kursivendringen blir ikke påpekt underveis. Det blir heller ikke henvist til datoene for uttalelsene siden all informasjon er hentet fra analysene i kapittel 6.

lukket. Med dette som utgangspunkt kan det tolkes som at arkitektonisk verdi har fått redusert sin flertydelighet og blitt et moment. Dette er tegn som det ikke kan knyttes annen mening til og som etablerer diskursen som en totalitet. Da har meningen bak hvert tegn blitt fastlåst gjennom deres forhold til andre tegn og slik skapt en midlertidig lukking av bevaringsdiskursen (Laclau og Mouffe 2014: 91-93; se også kapittel 4.2.). Arkitektonisk verdi har altså blitt et moment ved å knytte seg til verdien *opprinnelig uttrykk* og på den måten lukket bevaringsdiskursen. Dermed har Byantikvaren klart å gi Holtegata *mening* som et kulturminne verdig bevaring, med medfølgende resultat at søknaden ble avslått.

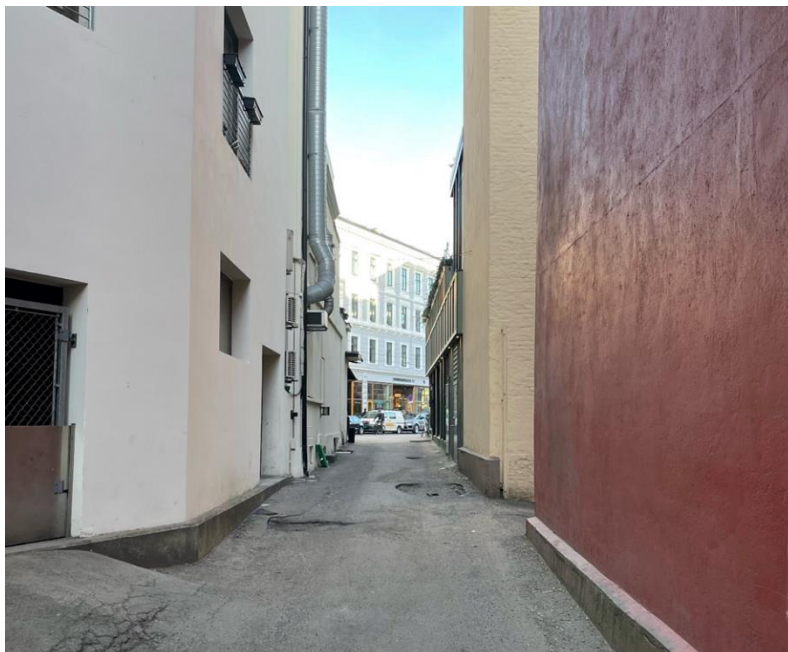

Figur 3: Tiltakene i Holtegata ble avslått som følge av at BYA mener den «opprinnelige fasaden» ville blitt forstyrret, noe som hadde svekket den arkitektoniske verdien. PBE på sin side mener at nyere tids vinduer ville skadet bygningens historiske og kulturelle verdi. Sett fra Holtegata 03. mai 2022. Foto av forfatter.

Sak 1 om Pilestredet og sak 6 om Frognerveien gjelder bevaringsregulerte bygninger, og PBE har i vedtaksbrevene skrevet at hensynet bak bestemmelsene er blant annet å sikre bygningenes *arkitektoniske verdier*. Begge søknadene ble godkjent, noe som betyr at de arkitektoniske verdiene ikke er vesentlig tilsidesatt i sakene. I Pilestredet-saken innrømmet PBE at omsøkte bro som Byantikvaren frarådte ville gå på bekostning av den *opprinnelige situasjonen*. I likhet med Holtegata er det nærliggende å forbinde *opprinnelig situasjon* med *opprinnelig uttrykk* etter KMDs høringsforslag. PBE godtok derimot broen fordi den ville sikre *bruksverdien* til området, noe jeg tolker som at etaten vektlegger *bruksverdi* mer enn *arkitektonisk* (og historisk) verdi i saken om Pilestredet.

I likhet med Pilestredet påpekte PBEs saksbehandlere i Frognerveien-saken at omsøkte tiltak ville sikre *bruken* til bygningen. Tiltakshaver fikk tillatelse til å bygge en ventilasjonspipe på bakgårdsfasaden. PBE valgte å godkjenne tiltaket, men innrømmet at pipen gir «et *uryddig*

uttrykk som ikke samsvarer med da bygningen *opprinnelig* ble oppført». Dette kan dermed forbindes med *opprinnelig uttrykk* i KMDs høringsforslag. Igjen tyder det på at etaten vektlegger *bruksverdi* over *arkitektonisk verdi*. Byantikvaren uttalte at på grunn av bakgårdens «røffe preg» ville de ikke motsette seg tiltaket (se figur 4). En åpenbar estetisk avgjørelse, etter min mening. Det er derimot ikke spesifisert hva det er som gir bakgården et «røft preg». Tiltakshaver søkte også senere om å erstatte en dør med et vindu fordi det ville passe bedre med *bruken* av lokalet og det *estetiske*. Tiltakshaver la vekt på at døren var av *ny tid* og de kunne derfor «ikke se at den har verneverdi». Byantikvaren var enig i dette. Nyere tids elementer virker derfor å være *verdiløse*, noe som er underlig på en bygning som ifølge kulturmiljøforvaltningen i sin helhet er av «nyere tid» (NOU 2002: 298).

Figur 4: Bakgården til Frognerveien 2 (til venstre i hvitt) som ifølge BYA har et «røft preg». Den nye ventilasjonspipen er festet ved siden av pipen som kan ses øverst til venstre. Sett ut mot Frognerveien 03. mai 2022. Foto av forfatter.

Pilestredet og Frognerveien er to saker der tiltakshaver ikke har måtte gjort om på omsøkte tiltak. Likevel er det kun i Pilestredet at endringsdiskursen har blitt lukket, fordi de fikk tillatelse til tiltak som Byantikvaren frarådde. I Frognerveien motsatte Byantikvaren seg derimot ikke tiltakene. I disse sakene har heller ikke Byantikvaren lagt vekt på nodalpunktene, og PBE mente *arkitektonisk verdi* ikke ble vesentlig tilsidesatt. I Pilestredet ble den *arkitektoniske verdien* knyttet til den *opprinnelige situasjonen* og i Frognerveien til *uryddig uttrykk*. I KMDs (2020: 63) høringsutkast står det at bygninger er kilder til «*historisk kunnskap* om for eksempel *bygningshistorie* eller *arkitektur*». I den forbindelse er det graden av bygningens «*opprinnelige*

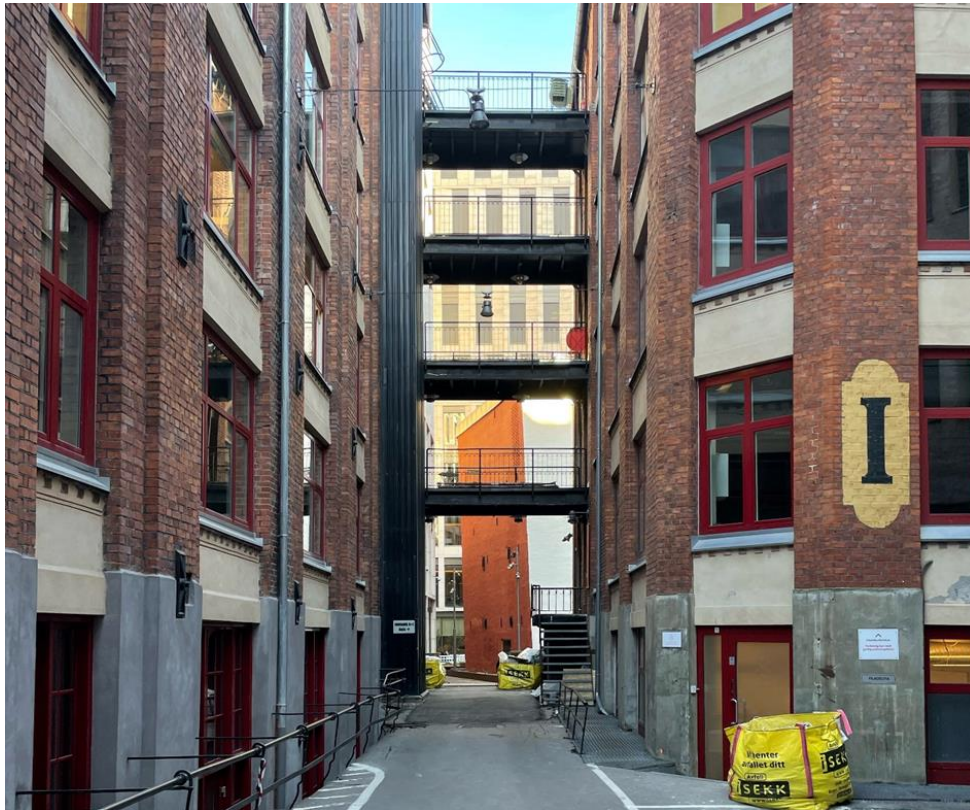
uttrykk» som avgjør. Det betyr at ved å tillate tiltakene i Pilestredet og Frognerveien har bygningenes potensiale som kilder til historisk kunnskap blitt svekket og i stedet styrket *bruksverdien* til bygningene. Dette sammenfaller med verne- og verditenkningen som har dominert siden 2000-tallet (se kapittel 2.4.), men som også bekrefter en bekymring påpekt av Fjeldheim og Einar Engen (2014: 155-156) i Norsk Kulturminnefond. De mener bruksverdien går på bekostning av andre kulturmiljøverdier når bygningene blir ombygd, revet eller tatt i ny bruk til den grad at kulturminner har blitt til forbruksvarer. Særlig stort tap gjelder kunnskaps- og opplevelsesverdiene til bygningene. Arkitektonisk verdi er en opplevelsesverdi (BYA 2021a; RA 2013), og tiltakene i Pilestredet og Frognerveien bekrefter dermed denne bekymringen.

7.1.2. Historiske verdier

I tillegg til arkitektonisk verdi har Plan- og bygningsetaten i sak 1 om Pilestredet skrevet at formålet med reguleringen er å sikre bygningens *historiske verdier*. Det betyr at *historisk verdi* ifølge etaten ikke blir vesentlig svekket av broen, og at *universell utforming* og *brukbarhet* er viktigere enn å bevare den *opprinnelige situasjonen* som gir bygget *arkitektonisk* og *historisk verdi* (se figur 5). I den andre saken der PBE understreket *historisk verdi*; nemlig Holtegata, ble derimot tiltakene avslått. Etaten mener at *historisk verdi* vil bli svekket ettersom de omsøkte vinduene har en utforming som er av *ny tid* (se figur 3). I Pilestredet var det derimot et viktig poeng for PBE og tiltakshaver at den omsøkte broen viste tegn til å være fra *ny tid*, selv om etaten innrømmet at tiltaket ville forringe *historisk verdi* noe (det er ikke vesentlig tilsidesatt). Dette tyder på at det materielle har en forbindelse til historisk verdi og videre at nyere tids elementer svekker denne verdien. Her vil jeg trekke fram et eksempel fra Hodder (2012a: 32). Han mener at mennesket er fascinert av tingene både på bakgrunn av tingene selv; for eksempel hvor vakkert det er, men også av hva vi *vet* om tingen. Han drar fra egen erfaring der studenter har fått håndtert keramikkskår uten å vite hvor gammelt det er. Når han da forteller studentene at keramikken stammer fra minoisk kultur og er 3500 år gammelt, vokser interessen og gjenstanden føles annerledes. Oversatt til denne oppgaven betyr dette at arkitektonisk verdi (vakker) og historisk verdi (minoisk kultur og 3500 år) er nært forbundet.

I sak 10 om Thorvald Meyers gate la Byantikvaren stor vekt på bygningens historiske verdi. Dette knyttet til plasseringen i en bakgård og bakeridriften i bygget. Det materielle blir trukket frem som avgjørende for at denne historien skal ivaretas, for eksempel skriver etaten at *pipen* i bygget *forteller* både historien om denne enkeltgårdens bakeridrift og *historien* om den

varierte bakgårdsvirksomheten». I Pilestredet var det til sammenligning *broene* som *fortalte* om arbeidere (se figur 5). Sett i lys av eksemplet fra Hodder er dette interessant, fordi den historiske informasjonen som omtales i disse sakene som arkivert i pipen og broen, neppe kan forventes å være lesbar for folk flest. Ting kan ikke *formidle* historie på en slik detaljert måte. Det tingene derimot kan, og som *faktisk* blir trukket frem i disse sakene, det er at de *i sin materialitet* har noe ved seg som har skapt en meningsdannelse hos saksbehandleren i Byantikvaren.

Figur 5: De mye omtalte broene i Pilestredet sett ut mot bakgården til Universitetsgata. Tiltakene er per 03. mai 2022 ikke iverksatt, men den nye broen vil bli plassert der trappen til høyre er situert etter at terrenget mellom byggene har blitt senket. Foto av forfatteren.

Argumentene i Thorvald Meyer-saken har store likhetstrekk til uttalelsene i Pilestredet, men i motsetning til førstnevnte vektla *ikke* Byantikvaren historisk verdi i Pilestredet-saken, noe som kan tyde på en til dels uklar verdivektning fra etatens side. Tilsvarende la *ikke* PBE vekt på historisk verdi i Thorvald Meyer-saken. Videre er det merkelig at i Pilestredet må broen vise tydelig at den er av *ny tid* for å sikre lesbarheten, mens i Thorvald Meyer anbefalte Byantikvaren vinduer i *treverk* med *midtdeling*, uten *metallbeslag* og tradisjonelt slanke dimensjoner for å ivareta den *historiske verdien*. I Holtegata ville byggets *arkitektoniske verdi* bli svekket av omsøkte vinduer av *ny tid* ifølge Byantikvaren, mens PBE mente vinduene ville svekket de *historiske og kulturelle verdiene*. Verdienes mange betydninger blir tydelig.

I Pilestredet har endringsdiskursen blitt lukket, men på den annen side så har *ikke* endringsdiskursen blitt lukket i sak 10 om Thorvald Meyer. Det skyldes at prosjektet ble utformet i samarbeid med Byantikvaren. Dette ble også gjort i sak 9 om Thorvald Meyer, der tiltakshaver er samme person som i sak 10. Byantikvarens argumenter for at bygningen har historisk verdi kan ikke kobles til de nevnte verdiene i KMDs høringsforslag (se kapittel 6.1.). I stedet knyttes nodalpunktet opp mot bygningens materialitet, noe som er å finne i høringsforslaget, men da med henvisning til *teknisk innovasjoner og byggets tilstand*. Dette benyttes ikke i sak 10. Bevaringsdiskursen har likevel blitt lukket i de to Thorvald Meyer-sakene, noe som er mulig fordi det materielle er helt nødvendige deler av hvordan diskurser formes og omformes (Laclau og Mouffe 2014: 94). Historisk verdi er et nodalpunkt i bevaringsdiskursen, men nodalpunktene er meningsløse inntil de settes inn i en bestemt diskurs eller belyses i tilkobling til andre begreper (Jørgensen og Phillips 1999: 36-39, 63). Ved å bli knyttet til bygningens materialitet har Byantikvaren klart å redusere historisk verdi til et moment i sak 10 om Thorvald Meyer og fått tiltakshaver til å følge deres anbefalinger. Jeg forstår derfor dette som at bevaringsdiskursen har blitt lukket, noe som også betyr at materialitet gir mening i bevaringsdiskurser.

Byantikvaren brukte nodalpunktene *arkitektonisk verdi* i Holtegata-saken og *historisk verdi* i sak 10 om Thorvald Meyer. Førstnevnte kan knyttes til verdier fra KMDs høringsforslag og sistnevnte til bygningens materielle uttrykk. Det er derimot påfallende at kun to av 12 saker inneholder henvisning til lovverkets verdier. Det var nettopp dette Kommunerevisjonen fryktet ville skape ulikhet i verdivekten (se kapittel 7.1.). For å ytterligere kunne undersøke hvordan de identifiserte verdiene og de ulike materielle uttrykkene fra mine 12 saker stemmer med lovverket vil jeg derfor bygge videre på verdivurderingene som PBE har gjort i sine vedtak. Som vedtaksmyndighet kan uttalelsene herfra gi en indikasjon på hvilke diskurser som har blitt lukket, for analysene viser at de lovfestede verdiene er mer representert fra PBEs side (se tabell 1, 3, 6, 7, 11 og 12), der særlig *kulturell verdi* er gjennomgående (se Holtegata, Dælenenggata, Sofies plass og St. Olavs gate).

7.1.3. Kulturelle verdier

I saken om Holtegata la Plan- og bygningsetaten vekt på at vinduenes utforming av *ny tid* ikke ivaretar *kulturell* og *historisk verdi* i avslaget. Det kan derfor virke som at det materielle kan knyttes til begge disse verdiene (se kapittel 7.1.2.). Dette gjenspeiles også i de andre sakene. I sak 7 om Dælenenggata kobler PBE *kulturell verdi* opp mot *omgivelsene*, noe som kommer

tydelig fram da tiltakshaver ble bedt om å endre på søknaden: «Tiltaket må omprosjekteres for å tilfredsstille lovens krav til gode visuelle kvaliteter og ivaretagelse av *kulturell verdi*. Vi mener måten oppbyggende mot bakgård er plassert på nå er uheldig med tanke på det *helhetlige uttrykket*». Oppbyggende skaper altså det uheldige uttrykket som ville svekket kulturell verdi. I samme sak anbefalte Byantikvaren å redusere størrelsen på de omsøkte vinduene for å ivareta *helheten* i området. Helheten er å forstå som *bygningsmiljøet* på Carl Berners plass, der omsøkte bygninger utgjør «vegger i en serie differensierte *byrom*» grunnet sine gatefasader av *upusset tegl* og *pussede* bakgårdsfasader med *funkisvinduer* og *valmet tak*. Det som gir et byrom er altså bygninger med disse materielle elementene som funkisvinduer. Tiltakshaver fulgte deler av føringene fra Byantikvaren, tross at de mente dette vil svekke både *bokvalitet* og *bruksareal*. Størrelsen på vinduene ble noe redusert, men ikke ned til Byantikvarens ønske. Dette godtok PBE, som mente at tiltakshavers vinduer gir bedre bokvalitet uten å negativt påvirke kulturell verdi (se figur 6). På den måten har endringsdiskursen blitt lukket i saken om Dælenenggata.

Figur 6: Tiltakene i Dælenenggata 11 er iverksatt og pågår per 03. mai 2022. PBE mener takvinduernes størrelse ikke negativt påvirker bygningens kulturelle verdi. Sett fra Dælenenggata. Foto av forfatter.

I sak 11 om Sofies plass hadde Byantikvaren gitt sine uttalelser i samrådsmøte med PBE og eneste bemerkning var å redusere størrelsen på vinduene. Tiltakshaver tok dette til følge. Samrådsmøtene setter preg på ekvivalenskjedene og eneste verdi å spore fra bevaringsdiskursen er *teknisk forsvarlig* (se tabell 11). I stedet tilskrev saksbehandlerne i PBE verdi til bygningen, som mente at takvinduernes utforming og plassering passet godt med tilstøtende nabobygninger. *Omgivelsene* ble understreket og etaten mente blant annet at det *homogene bygningsmiljøet* og

gatebilde ble ivaretatt. Det som utgjør bygningsmiljøet er Sofies plass med sine *intakte fasader*, ifølge PBE. Etter at vinduenes størrelse var blitt redusert ble tiltaket godkjent med bakgrunn i at *kulturell verdi* var ivaretatt.

I likhet med Sofies plass har Byantikvaren i balkongsøknaden i St. Olavs gate også gitt sine uttalelser i samrådsmøte med PBE og ekvivalenskjeden for bevaringsdiskursen preges igjen av lite artikulasjon (se tabell 12). St. Olavs gate er også eneste søknad som involverer balkongoppføring. Allerede før man i PBE forhørte seg med Byantikvaren ba de tiltakshaver omprosjekttere fra balkong til franske vinduer. Dette ville derimot ikke tiltakshaver fordi balkonger gir bedre *livskvalitet* grunnet tilgang til *friluft* og *lys* i leiligheten. De gjorde derimot balkongen grunnere. PBE godkjente dette og mente at bygningens *kulturelle verdi* ble ivaretatt på bakgrunn av at fasadens *helhetlige uttrykk* sikres ved at døren tilpasses vinduets bredde og oppføres med tett *brystningsfelt*. Dette er også i tråd med Balkongsveilederen, der det står at balkonger skal ha en utforming som ivaretar *helhetsopplevelsen* av bygget (OK 2015b: 8).

I Sofies plass og St. Olavs gate har Byantikvaren fått gjort om på tiltakene etter deres føringer og dermed lukket bevaringsdiskursene. I Sofies plass ble vinduenes størrelse redusert og i St. Olavs skal døren oppføres med tett brystningsfelt. I Dælenenggata har derimot tiltakshaver lukket endringsdiskursen fordi de til slutt fikk godkjent større vinduer enn hva Byantikvaren anbefalte. I diskursteorien er diskurser aldri så totale og etablerte at diskursenes momenter ikke igjen kan bli til elementer og dermed skape nye artikulasjoner. Det er faktisk slik at alt det diskursen utelukker i det diskursive felt stadig truer diskursens eksistens og entydighet (Jørgensen og Phillips 1999: 60). For eksempel legger Byantikvaren stor vekt på omgivelsene til bygningen i Dælenenggata og for at dette skal ivaretas så må antallet og størrelsene på vinduene og arkene reduseres. Dette påpeker også saksbehandlerne i PBE, som først ville ha redusert vinduene ned til Byantikvarens ønske. Tiltakshaver mente derimot at reduseringen var uholdbart og ville ha svekket bokkvaliteten uforholdsmessig mye. Dette innså man til slutt også i PBE, som fattet vedtak etter tiltakshavers ønsker.

Kulturell verdi eller lignende synonymer er ikke å finne i KMDs høringsforslag. Likevel er kulturell verdi det mest repeterende av de tre lovfestede verdibegrepene, dog kun anvendt av PBE. Den mest sannsynlige grunnen til det er at overskriften for pbl. §31-1 er: «ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk». Det kan derfor virke som PBE overordnet forholder seg til kulturell verdi, mens Byantikvaren frastår fra å bruke uttrykket direkte.

7.1.4. Oppsummering av lovverkets kulturmiljøverdier

Kampene om å avgjøre bygningenes verneverdi illustreres godt i sakene der lovverkets verdier er en del av artikuleringen. Foreløpig har jeg identifisert **fem** saker der bevaringsdiskursen har blitt lukket: Holtegata (sak 3), Frognerveien (sak 6), Thorvald Meyers gate (sak 10), Sofies plass (sak 11) og St. Olavs gate (sak 12). I Holtegata legger Byantikvaren vekt på arkitektonisk verdi og i sak 10 om Thorvald Meyer på historisk verdi. PBE tilskriver kulturell verdi til Holtegata (sak 3), Dælenenggata (sak 7), Sofies plass (sak 11) og St. Olavs gate (sak 12). Endringsdiskursen har blitt lukket i **to** saker: Pilestredet (sak 1) og Dælenenggata (sak 7).

Analysene gir et inntrykk av hvilke verdier som knyttes til de forskjellige lovfestede verdiene. For å begynne med *arkitektonisk verdi*, ser vi at dette assosieres først og fremst med verdier som dreier seg om *opprinnelighet*: «opprinnelig situasjon» (sak 1), «opprinnelig arkitektur» og «opprinnelig fasade» (sak 3), og «opprinnelig oppført [bygning]» (sak 6). Med tanke på Holmes definisjon av arkitektonisk verdi er dette interessant (se kapittel 7.1.1.). Han mener at arkitektonisk verdi dekker, i tillegg til estetiske, også praktiske og tekniske behov. Man skulle dermed tro at materialitet og materielle uttrykk av natur ville blitt assosiert med arkitektonisk verdi, men i stedet finner vi det abstrakte begrepet *opprinnelig*. Til sammenligning viser analysene at materielle uttrykk knyttes til *historisk verdi* framfor den arkitektoniske verdien. I Pilestredet er det *broene* som «forteller om kommunikasjon mellom arbeiderne» og *pipen* i Thorvald Meyer som «forteller (...) historien om denne enkeltgårdens bakeridrift». I Holtegata ville den historiske verdien blitt svekket av omsøkte *vinduer* av *ny tid*. Dette vitner om at tanken om en lineær og «ren» tid er viktig for å ivareta den historiske verdien, tross det gjeldene synet på kulturminnene som dynamiske og foranderlige prosesser (se kapittel 3.2. og 3.3.). Videre tilbyr ikke Holme en konkret definisjon på historisk verdi, men sett i lys av verdibegrepenes bakgrunn er det et begrep som har til vane å bli tolket som kilder til noe annet, for eksempel kjente personer (personhistorisk verdi) (se kapittel 2.4.). Slik blir det ofte et abstrakt begrep, men mine analyser viser altså at det ikke alltid er tilfelle. Som vi ser, trenger aktørene materielle uttrykk for at bygningene skal kunne «fortelle» oss noe. På samme måte som at vi trenger fysiske mursteiner, stolper, plater og bjelker for å snakke om byggesteiner (se kapittel 3.2.), trenger vi altså fysiske broer, piper og vinduer for å snakke om historisk verdi.

De materielle uttrykkene blir også tydelige i forbindelse med *kulturell verdi*. Riktignok vektlegges kulturell verdi kun av PBE, og det er som oftest *vinduenes utforming* og *størrelse* som påvirker kulturell verdi og dermed bygningenes: «bygningstil» (sak 3 og 7), «byrom» (sak 7), og «homogene bygningstil og gatebilde» (sak 11). Jeg tolker dette som at det

materielle påvirker kulturell verdi og at dette har en innvirkning på omgivelsene. Da er det merkelig at samtlige saker mangler henvisning til kulturell verdi med tanke på at alle sakene, med unntak av Peter Møller vei og St. Olavs gate, vektlegger omgivelsene (se tabell 8 og 12), og videre at alle sakene, igjen med unntak av førstnevnte, bruker det materielle i artikuleringen.

Innledningsvis til dette kapittelet påpekte jeg at mangelen på lovhenvvisninger kan føre til uklarheter i verdivektingen (se kapittel 7.1.). Ifølge en av saksbehandlerne hos Byantikvaren kunne etaten ha fått et tydeligere vurderingsgrunnlag om verdivurderingene ble gjort opp mot loven (KR 2014: 27). I de to sakene der etaten viste til lovverket; arkitektonisk og historisk verdi, har begge begrepene fått redusert sin flertydighet og blitt momenter ved å knytte seg til henholdsvis opprinnelighet og materialitet. Dette er tydelige verdivurderinger, men det gjelder riktignok kun to av 12 saker. Fjeldheim (2020: 237) mistenker at mangelen på verdivurderinger skyldes at sakene har ulike saksbehandlere. I skjønnsbasert praksis vil det alltid være slik at sakene håndteres av flere og noen ganger ulike saksbehandlere, og for å oppnå mest mulig ensartet saksbehandling er Byantikvarens veiledere viktige hjelpemidler (BYB 2021: 38; KR 2014: 33). Dette leder over til neste delspørsmål.

7.2. På hvilken måte stemmer verdivurderingene med offentlige dokumenter?

I høringsutkastet til ny kulturmiljømelding skriver Byantikvaren (2021b: 5) at de bygger sin praksis på de nasjonale og regionale kulturmiljøverdiene, samt kunnskap om Oslos historie og utvikling. Den daglige praksisen i byens kulturmiljøforvaltning styres også av en rekke føringer fra Klima- og miljødepartementet og Riksantikvaren, samt kommunens politikere i form av kulturminneplaner og bystyremeldinger (BYB 2021: 28). I *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* (KLD 2020) deles kulturmiljøverdiene inn i tre hovedkategorier: *kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier*, mens i den nye kulturmiljømelding for Oslo står det at: «Byantikvarens kulturminnefaglige vurdering tar utgangspunkt i to overordnede verdier: *kunnskapsverdier* og *opplevelsesverdier*» (BYB 2021: 27). Ifølge Holme (2020: 38-39) er det gjennom disse verdiene en ting får *kulturhistorisk verdi*, riktignok etter en viktig mellom andre delverdier.

Byantikvaren har utarbeidet et eget verdiskjema som lister opp verdiene de vektlegger når de skal føre en bygning på Gul-liste (BYA 2021a; se appendiks 2), og Riksantikvaren har en tilsvarende liste for verdivekting av kulturminner og kulturmiljøer (se RA 2013). I disse listene finnes delverdiene til kunnskap og opplevelse, og dermed de verdiene som til sammen

gir bygningene kulturhistorisk verdi. Listene er derfor viktige verktøy fordi de gir et inntrykk av hvilke begreper som er relevante under saksbehandlingen. Analysene viser også at Oslo kommunes Lofts- og Balkongveileder er de dokumentene som det henvises oftest til fra alle tre aktører (se henholdsvis sak 3, 5, 7 og 11, og sak 12). I tillegg til relevante stortingsmeldinger og ulike informasjonsskriv er derfor disse dokumentene viktige kilder til å forstå strømmingene i kulturmiljøforvaltningen fordi de viser hva politikerne har villet satse på, og samtidig hva de *ikke* har ville satse på (Fjeldheim 2020: 221; Myklebust 2014: 30). Dokumentene kan dermed gi mer utfyllende forklaringer bak de lovfestede verdiene og gi en indikasjon på hvilke av de tre lovfestede verdier som *kunne* ha blitt brukt i de sakene der de ikke er nevnt.

7.2.1. Kunnskap, opplevelse og bruk i praksis

Sak 2 om Normannsgata, sak 4 om Josefines gate, sak 5 om Uranienborg terrasse, sak 8 om Peter Møllers vei og sak 9 om Thorvald Meyers gate er de fem sakene som ikke har henvisning til lovverkets verdier underveis i saksforløpet av verken tiltakshavere, Byantikvaren eller PBE. Med unntak av Josefines gate ble alle tiltakene likevel godkjent, som også er eneste analyserte rivesak. I Normannsgata ønsket tiltakshaver å fjerne flere elementer av *ny tid* og fikk tillatelse til det. De omsøkte takvinduene var derimot uønsket av Byantikvaren, som mente det ville rote til *taklandskapet* og dermed *bybilde*. Dette stemmer med Loftsveilederen, der det står at nye elementer skal bidra positivt til taklandskapet (OK 2015a: 12). For tiltakshaver ville takvinduene sikre *dagslys* og bedre *bokvalitet* som ville styrket *bruken* av loftet. De valgte å fjerne ett av takvinduene og reduserte størrelsen på det andre, noe som var overkommelig for Byantikvaren (se figur 7). Dermed ble bevaringsdiskursen lukket i denne saken.

Normannsgata bekrefter det samme som var tilfelle med lovverkets verdier, nemlig at nyere tids elementer tilsynelatende er verdiløse og burde fjernes. Dette knyttes i Pilestredet og Holtegata til *historisk verdi* (se kapittel 7.1.2.), noe som betyr at i Normannsgata kunne etatene ha henvist til historisk verdi også her. Tiltakene vitner igjen om at historisk verdi må være «ren» og nærmest «tidløs»- altså upåvirket av senere tids materialitet, tross at man også vil at kulturminnet skal *brukes* og at man ser på kulturminnene som «prosesser» (se kapittel 3.1.). I tillegg påpekes det i Normannsgata at taklandskapet vil blitt rotet til om ikke vinduene reduseres, og som argumentert for kan synonymmer for omgivelser (som taklandskap) knyttes til *kulturell verdi* (se kapittel 7.1.4.). Det betyr at Normannsgata har de verdiene som tilsier at det kunne ha blitt henvist til både historisk og kulturell verdi, men blir altså ikke henvist til noen av lovverkets verdier. Her mener jeg etaten ville hatt en gyldig mulighet til å oppnå et tydeligere

vurderingsgrunnlag ved å vise til historisk og kulturell verdi. Dette kan bety at Fjeldheims (2020: 236-237) påstand om at forvaltningen ikke bruker egne begreper kan stemme. Tross mangelen på lovhenvvisninger ble likevel bevaringsdiskursen lukket. Dette kan tyde på at Byantikvaren har overbevisningskraft ovenfor tiltakshaver, noe som stemmer godt med resultatene som Kommunerevisjonen (2014: 13-14) fikk da de undersøkte Byantikvarens uttalelser i bygge- og rivesaker.

Figur 7: Bakgården i Normannsgata vitner om at tiltakene er iverksatt og pågår per 12. mai 2022. Det omtalte takvinduet vil bli plassert over verandaen som er til venstre i bildet. Sett fra Ullensakergata. Foto av forfatter.

De samme verdiene som ble påpekt i Normannsgata trekkes også fram i Uranienborg terrasse, som også gjaldt takvinduer. Tiltakshaver mener takvinduene ville gitt økt *bokvalitet* som følge av *lysinnslipp*, noe som deretter ville styrket *bruken* av loftet. I likhet med Dælenenggata-saken var tiltakshaver i Uranienborg-saken også misfornøyd med å måtte følge Byantikvarens føringer. Etaten mente at tiltakene var i strid med Loftsveilederen og at vinduene ville svekke *taklandskapet* og dermed hele *kulturmiljøet* Homansbyen. Omsøkte takvinduer ble dermed anmodet redusert i størrelse og antall av PBE. Dette reagerte tiltakshaver på og pekte på at takvinduene vil styrke *bruken* av loftet grunnet *dagslys*. I både Dælenenggata og i Uranienborg-saken fikk tiltakshaver til slutt medhold i større vinduer enn det Byantikvaren anbefalte, noe som betyr at endringsdiskursene har blitt lukket. Dælenenggata fikk ivaretatt sin *kulturelle verdi* (mener i alle fall PBE), og i en annen tilsvarende sak; Sofies plass, fikk også bygget ivaretatt sin kulturelle verdi (se tabell 11). Det betyr at under saksbehandlingen av Uranienborg terrasse kunne man (mest sannsynlig) ha vist til kulturell verdi. Tiltakene i Normannsgata, Uranienborg,

Dælenenggata og Sofies plass stemmer med Loftsveilederen, der det står at tiltak på loft skal ta hensyn til det *historiske bygningsmiljøet* (OK 2015a: 12). Alle disse sakene har synonymer for dette i saksforløpet (se tabell 2, 5, 7 og 11).

Peter Møllers vei skiller seg ut ved å være eneste sak der Byantikvaren påpeker *bruksverdien* av omsøkte tiltak. Dette stemmer i så fall med kulturmiljømeldingen for Oslo, der bruksverdien ikke nevnes som noe Byantikvaren skal vektlegge (BYB 2021: 27). Søknaden gjelder oppføring av en paviljong inntil et tilbygg på Kanonhallen (se figur 8). Ifølge tiltakshaver vil paviljongen sikre bruk og *estetikk* av lokalet. Både Byantikvaren og PBE var enige om at tiltaket ville styrke bruken til bygningen (se tabell 8) og søknaden ble godkjent. I Byantikvarens verdiskjema står det om bruk at: «bygningen/kulturminnet er godt egnet for opprinnelig eller ny bruk uten å gjøre endringer som svekker verneverdiene» (se appendiks 2). Dette er listet som en «forsterkende faktor» til kunnskaps- og opplevelsesverdiene. Det må bety at tilbygget vil forsterke kunnskaps- og opplevelsesverdiene til Kanonhallen. Ifølge Riksantikvaren (2013) kan kulturminner brukes som grunnlag for verdiskaping som både ivaretar og styrker kulturmiljøverdiene. Siden Byantikvaren ikke motsatte seg tiltaket betyr det at tiltaket ivaretar bevaringsverdiene og at bevaringsdiskursen har blitt lukket i denne saken.

Figur 8: Den omtalte pergolakonstruksjonen er plassert til venstre for Kanonhallen. Sett fra Lørenveien 12. mai 2022. Foto av forfatter.

Byantikvaren (2008) motsetter seg sjeldent i rivesaker, og i informasjonsarket over etatens rolle i rivesaker skriver etaten at de kun fraråder riving av bygninger som har «stor» *arkitektonisk* eller *kulturhistorisk verdi*. I Josefines gate har ikke etaten vektlagt arkitektonisk verdi, noe som

må bety at bygget har stor kulturhistorisk verdi, i alle fall om etaten mener alvor med informasjonsarket sitt. For at et kulturminne skal ha kulturhistorisk verdi må det vises til *kunnskaps- og opplevelsesverdiene* (Holme 2020: 38). Tiltakshaver ønsket å rive et anneks i bakgården til hovedbygget som var preget av forfall i form av fukt- og råteskader. En ekstern tilstandsvurdering konkluderte med at bygningen kunne reddes og med bakgrunn i det frarådet Byantikvaren «sterkt» rivningen. I KMDs (2020: 63) høringsutkast står det at byggets tilstand vil kunne inngå i vurderingen av arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier, noe som betyr at etaten *kunne* ha henvist til de lovfestede verdiene med bakgrunn i KMDs høringsforslag. Dette gjør de derimot ikke, og de viser heller ikke til kunnskaps- eller opplevelsesverdiene. Teknisk tilstand er listet som «forsterkende faktor» på Byantikvarens verdiskjema (se appendiks 2).

PBE skriver at annekset i Josefines gate har *iboende kulturminneverdier* som følge av at det har *originale elementer*, noe som gir «Oslo tidsdybde og historisk identitet». Med andre ord så bor det noen verdier i dette annekset og disse verdiene tilskrives de originale elementene. «Iboende» er synonym for «verdi-i-seg-selv» og «egenverdi» (Tjernshaugen 2021). I henhold til det antroposentriske verdisynet er det mennesket som må bestemme hvor stor denne verdien skal være (Wenstøp og Seip 2009: 122; se også kapittel 3.1.). Betyr det at PBE mener det er nok med originale elementer for at bygninger skal ha en egenverdi? Ifølge Myklebust (2017: 45) har ikke kulturminner egenverdi. Under tittelen «Hvor bor verdiene?» påpeker Fjeldheim (2020: 219-221) at kulturmiljøverdiene er noe som ligger hos det sansende mennesket og at det ikke finnes noen objektive sannheter i kulturminnene selv. Dette tilskriver han «det klassiske synet» på kulturmiljøvern og han hevder at det ikke finnes noen objektive eller «iboende» verdier. Likevel, i en kritisk refleksjon i forbindelse med restaureringene av Eidsvollbygningen konkluderer han: «De ansvarlige vet at de gjør en tolkning av Eidsvollbygningen anno 2013, og at dette svekker bygningens objektive verdier» (Fjeldheim 2013: 168). Dette fikk han senere en kommentar på av Myklebust (2017: 44), som erklærte: «Kulturminneverdier er aldri objektive! Men det vet jo Fjeldheim».

En sammenligning til Josefines gate er å finne i Pilestredet-saken, der saksbehandlerne i PBE mener at omsøkte bro er en ulempe som går utover den *opprinnelige situasjonen* til bygningen som det videre er en «*selvstendig verdi* å ivareta». «Selvstendig» betyr «står for seg selv» (NOAB 2022). Kan det tolkes som at *opprinnelig situasjon* og synonymer til dette er verdier som er selvstendig? Det er vanskelig å fastslå, for *opprinnelig* og *original* betyr *ekthet* og *autentisk* (snl 2021). Ifølge Holme (2020: 39, 161) er *autentisitet* ikke en verdi-i-seg-selv,

men noe som forsterker *kunnskaps-* eller *opplevelsesverdiene*. I et diskursteoretisk perspektiv betyr det at autentisitet er å forstå som et element, fordi elementene er de ordene som må bli plassert i en diskurs for å få mening (Jørgensen og Phillips 1999: 38). Dermed kan det umulig være selvstendig. Det er heller ikke en verdi som Myklebust (2017: 47) har på sitt eget verdiskjema. Det virker derfor som at man i PBE mener det motsatte av Myklebust og Fjeldheim, både i denne saken og Josefine-saken. Etaten kan finne støtte hos Riksantikvaren (2015: 11), som mener at kunnskapsverdiene er objektive verdier fordi de er målbare. På motsatt side finnes de ikke-målbare og dermed subjektive opplevelsesverdiene. Midt mellom dette står autentisitet- listet som en «forsterkende faktor» til kunnskaps- opplevelsesverdiene.

7.2.2. Oppsummering av dokumentenes kulturmiljøverdier

I alt har **fem** saker har ikke henvisning til lovverket under saksforløpet: Normannsgata (sak 2), Josefines gate (sak 4), Uranienborg terrasse (sak 5), Peter Møllers vei (sak 8) og Thorvald Meyers gate (sak 9). Av disse ble bevaringsdiskursene lukket i **fire** saker: Normannsgata, Josefines gate, Peter Møllers vei og Thorvald Meyer. I Uranienborg terrasse ble derimot endringsdiskursen lukket. Thorvald Meyer-saken er utbrodert i kapittel 7.1.2. «historisk verdi».

Med unntak av Josefines gate har det i saksforløpet til alle disse fem sakene blitt lagt vekt på *bruksverdien* av tiltakshavere, og i alle disse sakene ble tiltakene godkjent, mens i Josefines gate ble søknaden avslått. I Josefines gate mener tiltakshaver at ombyggingen vil gi bedre *bomiljø*, men gir ikke utdypende forklaring på hvorfor. Dermed forblir *bomiljø* et element- og et element lukker ikke diskurser (Jørgensen og Phillips 1999: 38). I sak 9 om Thorvald Meyer er det kun *dagslys* som nevnes, men dette er likevel et begrep som stadig har blitt knyttet til *bokkvalitet* og *bruk* og kan derfor tolkes som nært forbundet med det. Det betyr samtidig noe vesentlig: *bruk* er et nodalpunkt i endringsdiskursen. Nodalpunktene er de privilegerte tegnene som diskursen utfolder seg rundt (Laclau og Mouffe 2014: 98-99). Mine analyser viser at bruksverdi kobles til bokkvalitet, og at bokkvalitet dreier seg om tilgang til dagslys. Dette ser vi skje med bruksverdi i endringsdiskursene (se sak 2, 5-9, 11 og 12).

Bakgrunnen for «begrepsforvirringen» i den offentlige kulturmiljøforvaltningen skyldes overakademiske og overkompliserte verdisystemer i de offentlige dokumentene (Fjeldheim 2020: 236; Myklebust 2017: 45). Mine analyser av de sakene som ikke bruker lovverket vitner om til dels det samme. I samtlige saker mener jeg at kulturell verdi kunne vært henvist til fordi det legges vekt på omgivelsene. I Loftsveilederen (OK 2015a: 12) står det at tiltak på loft skal

ivareta det historiske bygningsmiljøet, men dette er ikke et begrep som står direkte i Byantikvarens verdiskjema (se appendiks 2). I stedet er «bygningsmiljø» brukt som en utdypende forklaring på *miljøskapende/ kompletterende verdi*. Dette mener Byantikvaren er en kunnskapsverdi, mens Riksantikvaren (2015) mener det er en opplevelsesverdi. I tillegg finner vi tvilsomme begreper som «iboende kulturminneverdier» og «selvstendige» verdier, begreper som ikke er å finne i noen verdiskjemaer. Jeg tror derfor Myklebust (se 2017) har et poeng i sin påstand om at en viktig oppgave framover er å rydde opp i begrepsbruken. Først da kan vi få et tydeligere verdivurderingsgrunnlag.

7.3. På sporet av et tydeligere verdivurderingsgrunnlag

Byantikvarens verdivurderingsgrunnlag er forankret i lovverk og offentlige dokumenter. Et fornuftig sted å starte for å finne fram til et tydeligere verdivurderingsgrunnlag og rydde opp i begrepsforvirringen mener jeg derfor vil være å avklare hva de tre verdiene i plan- og bygningsloven *faktisk* viser til. Slik kan jeg da svare på oppgavens problemstilling: *Hvilke kulturmiljøverdier er avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv?*

Formålet med bevaringsdiskursen er å sørge for at endringene som tiltakshaver søker om ivaretar bygningens verneverdier. I til sammen **ni** saker har Byantikvaren fått gjort om på søknader eller fått dem avslått. Et generelt trekk i bevaringsdiskursene er at det er jevnt over like stor vekt på abstrakte kulturmiljøverdier som på bygningens materialitet (se tabell 2, 3, 6, 9, 10 og 11). I alle disse sakene brukes synonymer på *omgivelser*, enten av Byantikvaren eller Plan- og bygningsetaten. De gangene tiltakshavere fikk godkjent søknader *mot* anbefalingene til Byantikvaren har derimot endringsdiskursene blitt lukket. Dette teller totalt **tre** saker. I alle disse sakene har *bruk* eller *bokvalitet* blitt vektlagt av PBEs saksbehandlere og Byantikvaren hadde *ikke* henvist til noen lovfestede verdier. I de fleste sakene der bevaringsdiskursen ble lukket har *ikke* PBE påpekt bruksverdien av tiltakene (se tabell 2-4 og 9-12).

I sakene der PBE vektlegger *kulturell verdi* knyttes det som regel til bygningenes materialitet og *omgivelser*. Det materielle ser ut til å gi bygningen kulturell verdi, for eksempel som at «for store vinduer» ofte svekker den kulturelle verdien og dette påvirker dermed omgivelsene. Samtidig er det vanskelig å finne en definisjon på hva kulturell verdi *egentlig* betyr. Begrepet står verken i Byantikvarens (2021a) eller Riksantikvarens (2013) verdiskjemaer, og heller ikke i KMDs høringsforslag (se KMD 2020: 63). I stortingsmeldingen er begrepet nevnt kun én gang der det utdypes: «Kulturell verdi omfatter både kulturhistoriske verdier og

dagens bruk som grunnlag for kulturutviklingen» (KLD 2020: 85). Fjeldheim (2020: 228-229) mener en måte å skape orden mellom målbare og ikke-målbare verdier på ville vært å skille mellom «økonomisk verdi» og «kulturell verdi». Han sikter til at kulturminnene har noen verdier som ikke er mulig å måle økonomisk og spør retorisk om det er mulig å regne Eidsvollsbbygningens symbolverdi i kroner. Ironisk nok kan han ikke tilby en definisjon på hva kulturell verdi er selv, men viser til verdensbankens publikasjon om økonomi, der kulturell verdi er redusert til: estetikk, symbolverdi, åndelig verdi, sosial verdi, historieverdi, autentisitet og vitenskapelig verdi. Dette er et bredt spekter av både objektive (vitenskapelig verdi), subjektive (estetikk) og midt- mellom (autentisitet) verdier. Således er kulturell verdi kanskje det mest overordnede begrepet en kan finne, i alle fall i de offentlige dokumentene. Analysene viser derimot at kulturell verdi også knyttes opp mot synonymer for det omkringliggende området: *omgivelser, helhet, bygningsmiljø og gatebilde* (se kapittel 7.1.4.). Dette passer til *miljøskapende/ kompletterende verdi*, men som allerede påpekt har Byantikvaren og Riksantikvaren ulik oppfatning av dette begrepet (se kapittel 7.2.2.). For å løse kulturell verdis mange betydninger mener jeg derfor begrepet må plasseres i verdiskjemaene som en delverdi av «forsterkende faktor», fordi det på den måten favner både Byantikvarens og Riksantikvarens synspunkter. Som forklaring burde det stå noe tilsvarende: «Bygningen/ kulturminnet er en viktig del av dets omgivelser på bakgrunn av dets materielle oppbygning».

Analysene viser at det materielle var viktig for at bygningens *historiske verdi* skulle bli ivaretatt (se kapittel 7.1.2.). Ifølge Christensen (2011: 210-216) er antikvarenes primære oppgave å ta vare på historiske verdier, og for å verne de historiske verdiene har det gjennom hele vernearbeidets bakgrunn vært nødvendig med *ekte* eller *opprinnelige* kulturminner (se også kapittel 2.1. og 2.4.). Opprinnelig viser til *autentisitet* i Byantikvarens verdiskjema (se appendiks 2). Autentisitet er riktignok ikke en verdi-i-seg-selv, men et relativt begrep. En bygning er autentisk i forhold til noe, for eksempel stilart, materialbruk, tid eller byggemåte (Christensen 2011: 211; Holme 2020: 39; RA 2013). Dette bekreftes av at både Byantikvaren (se appendiks 2) og Riksantikvaren (se 2015) har listet autentisitet som en «forsterkende faktor». I den nye kulturmiljømeldingen for Oslo står det: «Kunnskapsverdiene er knyttet til kulturminnene som historisk kilde» (BYB 2021: 27). Underlagt kunnskapsverdiene er det listet flere delverdier: arkitekturhistorisk, bygningshistorisk, stilhistorie, samfunnshistorisk og personalhistorisk. Etter Myklebust (2017: 47) sin mening blir dette for mye: «Jeg er opptatt av å ha en enkel tankestruktur. Derfor er det å pøse på med forskjellige typer historisk verdi unødvendig. Hvilke typer historisk verdi det dreier seg om finner man ut gjennom analysen».

Jeg støtter meg til dette og vil derfor ikke gi et forslag til omdefinering av denne verdien. Med bakgrunn i mine resultater (se kapittel 7.1.4.) vil jeg derimot påpeke at det er nødvendig å anerkjenne at historisk verdi ikke bare er kilder til andre verdier, men kan også knyttes direkte til bygningens materialitet, og dette burde derfor vektlegges i verdigrunnlaget.

Arkitektonisk verdi har vært en viktig del av vernearbeidet helt siden verdibegrepene tok plass i forvaltningen; fra 1800-tallets *estetikk*, til 1980-tallets *skjønnhetsverdi*, til dagens arkitektoniske verdi (se kapittel 2.). Verdiskjemaet til Byantikvaren spesifiserer arkitektonisk verdi slik: «bygningen/ kulturminnet har høye estetiske, og/eller romlige kvaliteter» (se appendiks 2). Dette stemmer også med Loftsveilederen, som utdypet om pbl. § 31-1 at omsøkte tiltak skal ha god arkitektonisk utforming og ta hensyn til *omgivelsene*, noe som innebærer at: «For utbygging av loft vil dette [paragrafen] bety at byggets estetiske verdier respekteres og gjerne forsterkes» (OK 2015a: 6). Jeg tolker dette som at arkitektonisk verdi dreier seg først og fremst om *estetikk*. Dette stemmer delvis med mine analyser, men saksbehandlerne hos både Byantikvaren og PBE unngår å bruke begrepet «estetikk» direkte, og i stedet finner vi begreper som «forstyrret» (sak 1 og 3), «tilfeldig» (sak 4), «uregelmessig» (sak 5), «røft» og «uryddig» (sak 6) og «harmonerer» (sak 10 og 11). Slike begreper finner vi igjen i Riegls (2017: 36) syn på estetikk (se også kapittel 3.2.). Den eneste saken der noen fra Byantikvaren brukte arkitektonisk verdi i sin artikkel var i forbindelse med at omsøkte vinduer hadde et *moderne uttrykk* som *forstyrret den opprinnelige arkitekturen* (se sak 3).

Sammen med estetikk viser arkitektonisk verdi også ofte til *opprinnelighet* (se kapittel 7.1.1.) og som nevnt handler dette om *autentisitet*. Det betyr at både Byantikvaren, Plan- og bygningsetaten og tiltakshavere er enige om at å fjerne nyere tids elementer er estetisk bedre fordi det gjenoppretter autentisiteten. Dette betyr at Hodders påstand om at mennesker påvirkes av det vi *ser* og det vi *vet* (se kapittel 7.1.2.) er overførbart til en vesentlig kulturmiljøverdi. Kunsthistoriker Hans-Henrik Egede-Nissen (2014: 4, 275) hevder derimot at bygningenes opplevelsesverdier (det vi ser) ikke blir svekket selv om bygget har fravær av eller er sterkt redusert i sin autentisitet (det vi vet). Han mener å ha funnet ut at rekonstruksjoner av tapte bygninger har både verdi og mening som kulturminner og at «det [virker] som om flere vesentlige verdier kan gjeninnsettes og til og med bestyrkes gjennom en rekonstruksjon, også der den materielle autentisiteten er nær totalt fraværende» (Egede-Nissen 2014: 293). Dermed faller hele grunnen under kulturmiljøforvaltningen, fordi det tilsier at en kopi kan ha samme verdier som originalen (Fjeldheim 2020: 225). Mine analyser viser dog at arkitektonisk verdi heller mer mot Hodders ideer, i alle fall i fagmiljøet. På bakgrunn av dette vil jeg derfor foreslå

en omformulering av arkitektonisk verdi: «Bygningen/kulturminnet har høye estetiske, og/eller romlige kvaliteter på bakgrunn av dets opprinnelige materielle uttrykk». På den måten vil arkitektonisk verdi bestå av både en opplevelsesverdi (estetikk) og en forsterkende faktor (autentisk/opprinnelig).

7.3.1. De avgjørende kulturmiljøverdiene

Resultatene fra analysene viser at det å blande nye og eldre elementer tilsynelatende bryter arkitektonisk, historisk og kulturell verdi, og at det er viktig å skille mellom opprinnelige og moderne materialitet. Den konstante bruken av «opprinnelig» og synonymer til dette begrepet anvendes i samtlige saker (1-6, 10 og 12), og Byantikvaren knytter også materielle uttrykk opp mot opprinneligheten. Dette gjelder først og fremst støpejern, smijern og granitt (sak 1, 2, 5 og 6). Som vi ser er det ikke i noen saker én bestemt arkitekturstil som er avgjørende eller én historisk periode som understrekes. Det viktige er at ting er «opprinnelig». Dette underbygger Christensens (2011: 168) påstand om at folk flest tenker i form av «før» framfor bestemte historiske epoker og videre at den lineære og «rene» forståelsen av tid ønskes opprettholdt av både forvaltningen og tiltakshavere ved å bekjempe «blanding» av forskjellige tider og fjerne moderne elementer. Dermed virker det som at praksis motvirker det stort sett aksepterte teoretiske synet på kulturminnene som dynamiske og foranderlige prosesser (Myklebust 2017; Smith 2006; se også kapittel 3.1.). Dette er påfallende, fordi verdigrunnet er utformet med utgangspunkt i synet på kulturmiljøverdiene som flytende og endrende i takt med samtiden, men i praksis så er vi vitne til at man altså prøver å «stanse» tiden ved å alltid søke tilbake til «opprinnelighet» og rene tids-horisonter. Om det ikke er mulig å spore opp noe opprinnelig, kan dermed tiltak iverksettes. I St. Olavs gate mente for eksempel tiltakshaver at bygningens «opprinnelige form» ikke var bevart grunnet nye takopplett og vinduer, og dette ble brukt som argument for at bygget tålte enda flere tiltak.

Tilsynelatende bør forskjellige tider/ epoker ikke rotes, selv om det kan hevdes at det er nettopp denne blandingen av tider som definerer vår tid – og enhver «samtid» (Latour 1996: 96, 100-103; se også kapittel 3.3.). Helt siden verdibegrepene tok plass på 1800-tallet har modernitetens syn på tiden som skilt inn i perioder og epoker preget den akademiske historieoppfatningen (Christensen 2011: 168). Nå som denne inndelingen ikke lenger er mulig er det nødvendig å anerkjenne at vi ikke lenger kan skille mellom ulike tider, og heller ikke mellom subjektive/ abstrakte og objektive/ materielle verdier. Verden er en blanding av mennesker og ting; av abstrakte verdier og materielle uttrykk. Vi må derfor fokusere på og

undersøke hvordan de blandes sammen. De avgjørende kulturmiljøverdiene må forankres i en annerkjennelse av at bygningsarven er en ting som er i verden – i en verden som består både av materielle og diskursive uttrykk – og videre at vi påvirker denne verdenen på samme måte som den påvirker oss. Først da kan tydelige verdivurderingsgrunnlag bak de lovfestede verdiene være mulig. På den måten kan vi få et teoretisk *og* praktisk forankret verdigrunnlag. Jeg har gitt forslag til omformuleringer som omfavner nettopp dette. Slik kan arkitektoniske, historiske og kulturelle verdier bli avgjørende i bevaringen av nyere tids bygningsarv.

8. Konklusjon: Mot tydelighet og demokrati i verdienes verden

I arbeidet med verditeori er det raskt å bli overveldet av den enorme mengden verdibegreper med tilsvarende synonymer og den konstante sammenblandingen av disse. Faktisk er det flere som har gitt opp arbeidet med å drøfte verdibegrepenes betydning og debatten har ikke blitt løftet opp til et nivå hvor det har fått konsekvenser for forvaltningspraksisen (Fjeldheim 2020: 237-238). Selv om feltet er lite utforsket har kritisk diskusjon over verditeori en tendens til å foregå på et noe abstrakt og teoretisk nivå som er distansert fra praksisen i forvaltningen. Dette har nok bidratt til at debatten har stått stille de siste 20 årene og at flere har kastet inn hansken. For å overkomme dette har jeg derfor forsøkt å forene både teori og praksis. Verdigrunnlaget er forankret i lovverk og offentlige dokumenter som har bakgrunn i det antroposentriske synet på kulturmiljøverdi, men i praksis ser vi at diskursene ikke kan frigjøres fra det aktuelle kulturminnets materialitet. Ved å gi tilbake mennesket sin andre halvdel – tingens del – har jeg kunnet undersøkt *hele* saken som del av diskursen og på den måten belyst hvordan lovverkets verdier blir knyttet opp mot *både* abstrakte og materielle uttrykk. Denne anerkjennelsen er en viktig forutsetning for at de lovfestede verdibegrepenes mange betydninger kan reduseres til å bli tydeligere og dermed styrke deres kraft som avgjørende i verdivektinger.

Kulturmiljøverdiens mange betydninger fører i dag til at aktørene vegrer seg fra å bruke dem i forvaltningspraksis, og når de først anvendes gis det til dels uklare verdivurderinger med manglende lovhenviisninger. Samtidig viser analysene at bevaringsdiskursene blir lukket oftere enn endringsdiskursene, noe som kan tilskrives Byantikvarens makt. Problemet med dette er at aktørenes makt utfordres og endres over tid ettersom maktforholdene i samfunnet endrer seg. Vi har sett hvordan demokratiseringen av kulturmiljøforvaltningen har utvidet omfanget av verdibegreper – en prosess som sannsynligvis bare vil fortsette. For at vi skal forstå de «demokratiske verdiene» blir det derfor nødvendig med et demokrati utvidet til tingene, fordi først ved å bryte ned skillet mellom menneskene og tingene kan vi bedre forstå våre valg. Disse valgene bygger på våre meningstilskrivninger og blir realisert gjennom diskurser der vi blander abstrakte og materielle uttrykk. Det er disse relasjonene som definerer vår samtid – en tid der vi blander det materielle og immaterielle – og det er dette, relasjonene mellom ting og mennesker, som gir bygningsarven verdi som kulturminner.

Litteratur

Bruun, Ole Daniel

2008 *Arkitektur i Oslo. En veiviser til byens bygningsmiljø.* (2utg.). Oslo, Kunnskapsforlaget

Bull, Lisen

1987 *Kulturminner fra nyere tid: Verneverdi og utvelgelseskriterier.* [Informasjonshefte]. Oslo, Riksantikvaren.

Byantikvaren i Oslo (BYA)

2008 *Byantikvarens rolle i RIVESAKER* [informasjonsark]. Hentet fra <https://byantikvaren.no/byantikvarens-rolle-2/>

2014 *Byantikvarens informasjonsark. Murgårdsfasader. Istandsetting og vedlikehold* [informasjonsark]. Hentet fra <https://byantikvaren.files.wordpress.com/2015/05/informasjonsark-murgc3a5rdsfasader2014-31.pdf>

2020 *Byantikvarens informasjonsark GUL LISTE.* [Informasjonsark]. Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/getfile.php?mmfileid=15758>

2021a *Rutinedokument for Gul liste. Byantikvaren har vurdert følgende kulturminneverdier som viktige* [skjema]. Upublisert dokument. Dokument på fil.

2021b *Vedlegg til Kulturmiljømelding 2021-2031.* [høringsutkast]. Hentet fra <https://byantikvaren.no/2021/05/25/ny-kulturmiljomelding-ut-pa-horing/>

2021c *Årsberetning 2020.* Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/etater-foretak-og-ombud/byantikvaren/#gref>

Bye, Mette

2014 Røros og kulturminnevernet frem til 1980. I Erlend Gjelsvik (red.) *Røros-Refleksjoner etter 30 år som verdensarv.* Side 67-84. Oslo, Pax Forlag A/S og Røros kommune.

Byråd for byutvikling (BYB)

2020 *Arkitekturpolitikk for Oslo. En bærekraftig by det er godt å leve i.* (Saksnr. 201601189). Hentet fra <https://www.oslo.kommune.no/byutvikling/arkitekturpolitikk-for-oslo/>

2021 *Kulturmiljømelding 2021-2031. Kulturmiljø i den grønne byen.*
[høringsutkast]. Hentet fra <https://byantikvaren.no/2021/05/25/ny-kulturmiljomelding-ut-pa-horing/>

Byrådsavdeling for finans (FIN)

2019 *Oslotrender 2019.* Oslo, Oslo kommune.

Christensen, Arne Lie

1990 Kommentar til Christian Kellers foredrag. I *Kulturminnevernets teori og metode. Seminnarrapport fra Ulstein Kloster 8.-11. mai 1989.* Oslo, Rådet for humanistisk forskning.

2011 *Kunsten å bevare- om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge.* Oslo, Pax Forlag.

Digitaliseringsdirektoratet (Digdir) og Oslo kommune (OK)

u.å. *eInnsyn.* [nettside]. Hentet fra <https://einnsyn.no/>

Edensor, Tim

2011 Entangled Agencies, Material Networks and Repair in a Building Assemblage: The Mutable Stone of St Ann's Church, Manchester. I *Transcactions of the Institute of British Geographers.* 36(2). Side 238-252. New Jersey, Wiley-Blackwell Publishing Ltd.

Egede-Nissen, Hans-Henrik

2014 *Autentisitetens relevans. På sporet av et endret fokus for kulturminnevernet.* [Doktorgradsavhandling]. Oslo, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo.

eInnsyn

u.å. *Brukerveiledning.* [Nettside]. <https://einnsyn.no/informasjon/brukerveiledning>. Hentet 02. mars 2022.

Engen, Einar og Fjeldheim, Ola Harald

2014 Kulturminner- et verdspørsmål. I Erlend Gjelsvik (red.) *Røros- Refleksjoner etter 30 år som verdensarv.* Side 147-162. Oslo, Pax Forlag A/S og Røros kommune.

Fairclough, Norman

2015 *Language and power.* (3ed.). New York, Routledge.

Fjeldheim, Ola Harald

2013 Eidsvoll 2014- tilbake til fremtiden? I *Fortidsminneforeningens årbok 2013.* (167 årgang). Eidsvoll 1815. Side 159-168. Oslo, Fortidsminneforeningen.

2020 Kulturminnevernets verdier: Vi trenger en diskusjon. I *Fortidsminneforeningens årbok 2020. (174 årgang). Religiøsitetens kulturminner*. Side 217-240. Oslo, Fortidsminneforeningen.

Gierløff, Caroline W., Magnussen, Kristin, Eide, Lars Stemland, Iversen, Endre K., Ibenholt, Karin, Dombu, Siri Voll, Navrud, Ståle og Strant, Jon.

2017 *Verdien av kulturarv. En samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljøer. Menon-publikasjoner nr. 72/2017*. Oslo, Menon Economics.

Gunnarsjaa, Arne

2006 *Norges arkitekturhistorie*. Oslo, Abstrakt forlag as.

Harvey, David C.

2001 Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality, meaning and the scope of heritage Studies. I *International Journal of Heritage Studies*, 7:4, side 319-338.

Hodder, Ian

2012a *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Chichester, John Wiley & Sons Ltd.

2012b Introduction. Contemporary Theoretical Debate in Archaeology. I Ian Hodder (red.) *Archaeological Theory Today (2ed.)*. Side 1-14. Cambridge, Polity Press.

Holm, Arne

2016 *Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen- suksessfaktorer i by- og tettstedsutviklingsprosjekter med fokus på vern og ny bruk av eldre bygninger. NIBR-rapport 2016:7*. Oslo, By- og regionsforskningsinstituttet NIBR

Holme, Jørn (red.)

2020 *Kulturminnevern; Kulturminneloven med kommentarer*. Oslo, Riksantikvaren; Økokrim.

Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise

1999 *Diskursanalyse som teori og metode*. Samfundslitteratur. Fredriksberg, Roskilde Universitetsforlag.

Keller, Christian

1990 Fornminnevernets ideologiske grunnlag- en anakronisme? I *Kulturminnevernets teori og metode. Status 1989 og veien videre. Ulstein kloster 8.-11. mai 1989. Seminarrapport*. Side 47-61. Oslo, Rådet for humanistisk forskning.

Kittang, Dag

2016 Vernetanken i byplandiskurs. I *Heimen. Lokal og regional historie. Volume 53, nr. 2*. Side 135-149. Oslo, Universitetsforlaget.

Kjøll, Georg

2018 Materiell. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/materiell>. Tilgang 8. mai 2022.

Klima- og miljødepartementet (KLD)

2020 *Meld. St. 16 (2019-2020). Melding til Stortinget. Nye mål i kulturmiljøpolitikken- Engasjement, bærekraft og mangfold*. Oslo, Klima- og miljødepartementet.

Kollandsrud, Mari

1988 *Mater Curationis Culturae*. I Dag Myklebust (red.) *Kulturarv og vern. Bevaring av kulturminner i Norge*. Side 35-38. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD)

2020 *Prop. 64 L (2020-2021). Proposisjon til Stortinget (Forslag til lovvedtak). Endringer i plan- og bygningsloven, eierseksjonsloven og matrikkellova (endret regelverk for eksisterende byggverk og oppdeling av boenheter til hybler mv.)*. [høringsforslag]. Oslo, Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Kommunerevisjonen (KR)

2014 *Bevaringsverdig på Gul liste – saksbehandling og konsekvenser. Rapport 10/2014*. Oslo, Oslo kommune

Kulturminneloven (KULML)

1978 *LOV-1978-06-09-50. Lov om kulturminner*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>. Tilgang 08.mai 2022.

Laclau, Ernesto og Mouffe, Chantal

2014 *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. (2ed.). London, Verso.

Latour, Bruno

1996 *Vi har aldri vært moderne. Essay i symmetrisk antropologi*. [oversatt av Ragnar Braastad Myklebust]. Oslo, Spartacus Forlag AS.

1999 On recalling ANT. I John Law og John Hassard (red.) *Actor Network Theory and After*. Side 15-25. Oxford, Blackwell Publishing

2005 *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford, Oxford University Press.

Lidén, Hans-Emil

1991 *Fra antikvitert til kulturminne. Trekk av kulturminnevernets historie i Norge.* Oslo, Universitetsforlaget AS.

Lund, Henrik

1988 Kulturminnelovgivningen. I Dag Myklebust (red.) *Kulturarv og vern. Bevaring av kulturminner i Norge.* Side 39-44. Oslo, Universitetsforlaget AS.

Lundgaard, Hilde

2021a Arkitekturopprøerne slakter det meste som er nytt. Men dette kan de leve med. I *Aftenposten*. 12. april. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/39GkjP/arkitekturopproererne-slakter-det-meste-som-er-nytt-men-dette-kan-de-leve-med>. Tilgang 27. april 2022.

2021b Oslo får egen byarkitekt. I *Aftenposten* 18. mai. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/X8ryG7/oslo-faar-egen-byarkitekt>. Tilgang 27. april 2022.

2021c - Grusomme glassfasader er sjelden vellykkede. I *Aftenposten* 21. april 2021.

Hentet fra https://www.aftenposten.no/oslo/i/Kygl3E/grusomme-glassfasader-er-sjelden-vellykkede?fbclid=IwAR0NVjVhCPrHKEM1i-6hRgjFXcz_2_VsfaaBZ6CRikivGt1y6j7K8VwsYg0. Tilgang 27. april 2022.

2022 Har fått nok av blokkbyer. I *Aftenposten* 6. februar. Hentet fra

<https://www.aftenposten.no/oslo/i/jax7ro/har-faatt-nok-av-blokkbyer>. Tilgang 27. april 2022.

Miljøverndepartementet (MD)

2005 *St. meld. nr. 16. (2004-2005). Leve med kulturminner.* Oslo, Miljøverndepartementet.

Myklebust, Dag

1981 Verditenkning – en arbeidsmåte i bygningsvern. I *Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring årbok 1981*. Side. 85-106. Oslo, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring.

1984 Domkjærka no igjæn?! I *Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring årbok 1984*. Side 25-44. Oslo, Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring.

1990 Verditenkning- status 1989 og hvor går veien videre? I *Kulturminnevernets teori og metode. Seminarrapport fra Ulstein Kloster 8.-11. mai 1989*. Oslo, Rådet for humanistisk forskning

- 2003 Kulturminnevernets begrunnelse- en pest eller rett og slett bare en plage? I Seip, Elisabeth (red.) *Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002.* – *NIKU Tema 5.* Side 7-18. Oslo, NIKU.
- 2014 *Med vilje og viten. Om kulturminnevern i Norge. Riksantikvaren 1912-1958.* Oslo, Pax Forlag AS.
- 2017 Verditenkning i retroperspektiv: en øvelse i forenklingens kunst. I *Fortidsminneforeningens årbok 2017 (171 årgang). Kontrast, tilpasning, kopi.* Side 33-49. Oslo, Fortidsminneforeningen.

Nematpoor, Siamak

- 2021 Arkitekter og studenter ønsker mer gjenbruk i byggebransjen. I *Aftenposten*, 16. september. Hentet fra <https://www.nrk.no/kultur/arkitekter-og-studenter-onsker-mer-gjenbruk-i-byggebransjen-1.15640278>. Tilgang 13. februar 2022.

Neumann, Iver B.

- 2001 *Mening, materialitet, makt: en innføring i diskursanalyse.* Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

NOAB- Det Norske Akademis Ordbok

- 2022 Selvstendig. I *Det Norske Akademis ordbok.* Oslo, Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. Hentet fra <https://naob.no/ordbok/selvstendig>. Tilgang 02. mai 2022.

Norges offentlige utredninger (NOU)

- 2002 *Fortid former framtid. Utfordringer i en ny kulturminnepolitikk. 2002:01.* Oslo: Statens forvaltningstjeneste statens trykning.

Olsen, Bjørnar

- 2003 Material culture after text: re-membering things. I *Norwegian Archaeological Review* 36:2. Side 87-104.
- 2006 Ting-mennesker-samfunn. Introduksjon til en symmetrisk arkeologi. I *Arkæologisk Forum nr. 14.* Side 13-18.
- 2012 Symmetrical Archaeology. I Ian Hodder (red.) *Archaeological Theory today (2ed.).* Side 208-228. Cambridge, Polity Press.
- 2014 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning.* Oslo, Universitetsforlaget.

Olsen, Bjørnar og Pétursdóttir, Þóra

- 2016 Unruly Heritage: Tracing Legacies in the Anthropocene. I *Arkæologisk Forum* 34. Side 38-45.

Oslo kommune (OK)

- 2015a *Loftsveileder. Veiledning til plan- og bygningsloven §§ 29-1, 29-2 og 31-1.* Oslo, Oslo kommune.
- 2015b *Balkongveileder. Veiledning til plan- og bygningsloven §§ 29-1, 29-2 og 31-1.* Oslo, Oslo kommune.

Plan- og bygningsetaten (PBE)

- u.å., a *Planinnsyn.* [nettside]. Hentet fra <https://od2.pbe.oslo.kommune.no/kart/#>
- u.å., b *Saksinnsyn.* [nettside]. Hentet fra <https://innsyn.pbe.oslo.kommune.no/saksinnsyn/main.asp>

Plan- og bygningslov (pbl.85)

- 1985 *LOV-1985-06-14-77. Plan- og bygningslov.* [opphevet]. Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1985-06-14-77>. Tilgang 08. mai 2022.

Plan- og bygningsloven (pbl.)

- 2008 *LOV-2008-06-27-71. Lov om planlegging og byggesaksbehandling.* Hentet fra <https://lovdata.no/lov/2008-06-27-71>. Tilgang 08. mai 2022.

Riegl, Alois

- 2017 *Den moderne minnesmerkekultens vesen og tilblivelse.* [Oversatt av Sverre Dahl]. Oslo, Pax Forlag AS.

Riksantikvaren (RA)

- 2013 *Verdisetting og verdivekting av kulturminner.* [veileder]. Hentet fra <https://www.riksantikvaren.no/veileder/verdisetting-og-verdivekting-av-kulturminner>
- 2015 *Vedlegg 2: Fredingsarbeid i praksis.* Hentet fra <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/285158>
- 2021a *Riksantikvarens klimastrategi for kulturmiljøforvaltningen. 2021-2030.* Oslo, Riksantikvaren.
- 2021b *Riksantikvarens strategi og faglige anbefalinger for by- og stedsutvikling.* Oslo, Riksantikvaren.

Rådet for humanistisk forskning (RHF)

- 1990 *Kulturminnevernets teori og metode. Seminarrapport fra Ulstein kloster 8.-11. mai 1989.* Bergen, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd edb-senter for humanistisk forskning.

1991 *Forskning om kulturminnevern. Prosjektkatalog 1991*. Bergen, Norges allmennvitenskapelige forskningsråd edb-senter for humanistisk forskning.

Sandaker, Bjørn Normann, Sandvik, Malvin og Vik, Bjørn

2003 *Materialkunnskap*. Lillestrøm, Byggenæringens Forlag AS.

Sjøli, Hans Petter

2021 Astrup om arkitekturopprøret- Utgangspunktet bør ikke være at alt var bedre før. I VG 05. mai 2021. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/Ky0alG/astrup-om-arkitekturopproeret-utgangspunktet-boer-ikke-vaere-at-alt-var-bedre-foer?fbclid=IwAR0roOWDSHYbjBTeyqaXc8uV0cw8VNBqDNQp-LbW5inGFFCpw0p7Hp2knI8>. Tilgang 10. mai 2021.

Smith, Laura Jane

2006 *Uses of heritage*. London, Routledge.

SNL- Store Norske Leksikon

2021 Opprinnelig. I *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/original>. Tilgang 02. mai 2022.

Solbakken, Tove

2016 Oslo er lunefull som en ung pike, derfor elsker vi henne- om Arno Berg, Oslos første byantikvar. I *Byantikvaren 60 år. Hva er vel byen uten deg?* Side 14-19. Oslo, Byantikvaren i Oslo.

Sourouri, Saher

2021 Vet egentlig byantikvaren hva Arkitekturopprøret står for? I *Aftenposten*, 15.juli 2021. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/dm4J3w/vet-egentlig-byantikvaren-hva-arkitekturopproeret-staar-for>. Tilgang 02. mai 2021.

Sørensen, Tim Flohr

2013 We Have Never Been Latourian: Archaeological Ethics and the Posthuman Condition. I *Norwegian Archaeological Review* 46(1). Side 1-18.

Tjernshaugen, Andreas

2021 Egenverdi. I *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/egenverdi>. Tilgang 02. mai 2022.

Torvanger, Åse Moe

2001 Fredete og bevaringsverdige bygninger og anlegg. I Jørn Holme (red.) *Kulturminnevern. Lov, forvaltning, håndhevelse. Bind I*. Oslo, Økokrim, Miljøverndepartementet og Riksantikvaren.

Trøim, Isa

1999 Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978. I *Varia* 49. Oslo, Universitets Oldsakssamling.

Webmoor, Timothy og Witmore, Christopher

2008 Thing are us! A Commentary on Human/Things Relations under the Banner of a `Social` Archaeology. I *Norwegian Archaeological Review* 41:1. Side 53-70.

Wenstøp, Fred og Seip, Knut Lehre

2009 *Verdier og valg. Verdibasert beslutningsanalyse i praksis*. Oslo, Universitetsforlaget.

Wilberg, Janne og Hansen, Lars Emil

2012 Bevar funksisbyen Oslo! I *Oslo Museum blogger*. Hentet fra <https://oslomuseum.wordpress.com/2012/11/27/bevar-funkisbyen-oslo-2/>

Witmore, Christopher

2021 Will the *real* materialisms please step forward? I *Journal of Material Culture* Vol. 26(3). Side 318-323. California, SAGE.

Zerener, Anders og Fosse, Anders Lohne

2021 Ministeren slår kraftig tilbake mot «Arkitekturopprøret Norge»- I beste fall et sidespor i debatten. I *Nettavisen Nyheter* 02. april 2021. Hentet fra https://www.nettavisen.no/nyheter/ministeren-slar-kraftig-tilbake-mot-arkitekturopproret-norge-i-beste-fall-et-sidespor-i-debatten/s/12-95-3424109553?s=ios&fbclid=IwAR0i0fPdW5lOpA8qmeqPYXgjqvYx_xY8t9_5mlkDhmsm-7XaIgQrc2IH5V4. Tilgang 10. mai 2022.

Zerener, Anders, Fosse, Lohne, Anders og Vege, Håvard Hjorthaug

2021 «Arkitekturopprøret Norge»:- Hvordan kunne vi la dette skje?. I *Nettavisen Nyheter* 30. mars 2021. Hentet fra https://www.nettavisen.no/nyheter/arkitekturopproret-norge-hvordan-kunne-vi-la-dette-skje/s/12-95-3424108340?fbclid=IwAR0fRsCRJr7fGcjrVRZXVuFDCoazw304doe2kP9O-SLvX_jbtKJ8TQs1Oc0. Tilgang 10. mai 2022.

Appendiks 1

Dette er en liste over de utvalgte sakene etter saksnummer. Ved å søke opp saksnumrene i Saksinnsyn (PBE u.å., b) blir man tatt direkte til de aktuelle sakene der uttalelsene er sortert etter dato.

Sak	Saksnummer i Saksinnsyn
1	202109397
2	202116852
3	202107704
4	202108804
5	202020530
6	202011694
7	202011203
8	202109915
9	202104938
10	202002746
11	202103348
12	202105864

Appendiks 2

Dette er Byantikvarens (2021a) verdiskjema som etaten bruker i forbindelse med vurderinger om en bygning skal føres på Gul liste. Dokumentet er upublisert.

Byantikvaren har vurdert følgende kulturminneverdier som viktige:

Kunnskapsverdier - dokumentasjons- og kildeverdier	
Arkitekturhistorisk verdi - bygningen/kulturminnet er et bidrag til nasjonal/regional/lokal arkitekturhistorie	
Byggeskikkverdi - bygningen/kulturminnet utgjør et godt eksempel på nasjonal/regional/lokal byggeskikk i sin periode	
Miljøskapende/kompletterende verdi – bygningen/kulturminnet er en viktig del av et større by- eller bygningsmiljø	
Byplan/strukturerende verdi – bygningen/kulturminnet inngår i, eller er en følge av viktige historiske strukturelle grep	
Stilhistorisk verdi – bygningen/kulturminnet er et særlig interessant eksempel på en epoke- eller områdestil, eller arkitektens stil	
Teknikkhistorisk/håndverkshistorisk verdi – bygningen/kulturminnet er et særlig interessant eksempel på teknikk eller håndverk	
Bygningshistorisk verdi – bygningen viser kulturhistorisk interessant tilbygnings- eller ombygningsskikk	
Samfunnshistorisk/sosialhistorisk verdi – bygningen/kulturminnet reflekterer og formidler samfunnshistoriske forhold	
Personalhistorisk verdi – bygningen/kulturminnet kan knyttes til kjente og/eller viktige personer	
Symbolverdi – bygningen/kulturminnet er knyttet til nasjonale/regionale/lokale viktige funksjoner, hendelser eller begivenheter	
Opplevelsesverdier	
Arkitektonisk verdi – bygningen/kulturminnet har høye estetiske, og/eller romlige kvaliteter	
Kunstnerisk verdi – bygningen/kulturminnet har kunstnerisk utsmykning og/eller håndverksdetaljer av høy kvalitet	
Identitetsskapende verdi – bygningen/kulturminnet er viktig for historien om et by- eller lokalmiljø	
Kontinuitetsskapende verdi – bygningen/kulturminnet er én av få eldre bygninger/kulturminner i et lokalmiljø	
Nysgjerrighetsskapende verdi – bygningens/kulturminnets plassering, utforming eller historie er svært spesiell	
Forsterkende faktorer	
Autentisitet/ekthet – bygningen har bevart forholdsvis mye av originale bygningsvolumer og -detaljer	
Pedagogisk/historiefortellende potensial – bygningen/kulturminnet er særlig egnet for formidling av kunnskap og opplevelse	
Representativitet – bygningen/kulturminnet er en tydelig representant for en større gruppe (eksisterende eller forsvunne) bygninger/kulturminner	
Sjeldenhet – bygningen/kulturminnet enten er av en sjelden type, eller er én av bare få bevarte av en type	
God teknisk tilstand – bygningen/kulturminnet ikke har åpenbare strukturelle svakheter eller tekniske mangler	
Brukbarhet – bygningen/kulturminnet er godt egnet for opprinnelig eller ny bruk uten å gjøre endringer som svekker verneverdiene	